

400 éves

a

**székelyudvarhelyi
TAMÁSI ÁRON
GIMNÁZIUM**

**1593
1993**

ALBERT DÁVID

**400 éves
a
székelyudvarhelyi
TAMÁSI ÁRON
GIMNÁZIUM**

75734

© Albert Dávid 1993

Kiadja a Tamási Áron Gimnázium
az Illyés Alapítvány támogatásával.

A Lakitelek Alapítvány helytörténeti pályázatán I. díjjal jutalmazott munka.

Készült az Infopress Rt.-nél Székelyudvarhelyen.

ISKOLA ÉS TÁRSADALOM

„Az udvarhelyi gimnázium minden hajdani növendékének örök üdvözlét az Úrtól!” Így kezdi Szárhegyi Mihály jezsuita atya az iskola 1689-től vezetett, legrégibb anyakönyvét. Vegyük át az üdvözlő szót a rég elporladt professzortól, és fordítsuk az immár négyszázéves iskola minden hajdani növendékére. Mert elsősorban az ő történetük az iskolatörténet. Azé a sokezer diáké, akik ide kötődnek életük, ifjúságuk legszebb éveinek emlékeivel, miközben az idő markából kipergett négyszáz év négy hatalmas homokheggyé nőtt. Ezeknek a homokhegyeknek a rétegeiben ott van szűkebb pátriánk társadalmának minden emléke: a bős és szűk esztendő, pestis, háborúk és békés évek, éhezések, menekülések és újrakezdések. Azt is mondhatnánk, hogy az iskola története egyben az őt fenntartó társadalom története is.

Ebben az iskolatörténetben, amelyet az olvasó szíves figyelmébe ajánlunk, először történik kísérlet arra, hogy az iskola és társadalom kapcsolatait legalább megközelítőleg felmutassuk. Ez a vállalkozás az iskola középkori korszakára furcsa mód jobban sikerült, mint az azutáni időszakokra. Ebben az első korszakban névszerint sikerült számbavenni valóban az iskola minden diákját, azt is, hogy melyik helységről, milyen társadalmi helyzetű családból jöttek. Így látszik meg, hogy a régiségben az iskolai nevelés a közösségnek csak kis töredékére terjedt ki, mert a falusi társadalom nagy többsége vagy frástudatlan, vagy beéri a falusi iskola által nyújtott ismeretekkel. Ezért volt a régi iskola egy szűkkörű elité, de az egész közösség előrehaladása szempontjából nélkülözhetetlen elité. Tegyük mindjárt hozzá, hogy elsősorban egyházi elité. A régiségben nem az állam hozta létre az iskolákat, mert a kultúra ügye az egyházakra tartozott. Minthogy a kultúra az iskolát fenntartó, esetünkben magyar anyanyelvű társadalom egészét szolgálta, a latin nyelvű iskola kezdettől fogva határozottan nemzetiségi meghatározottságú is volt.

A római katolikusok székhelyudvarhelyi iskolája, akárcsak Erdély nagy múltú protestáns tanintézetei, a XVI. század szülötte, és a többi erdélyi magyar, szász és román iskolával együtt gazdagította, tette színessé és változatossá, Európa részévé ezt a földet.

A polgári korszak iskolatörténete bőségesen ontja az önerőből való építkezés, közösségi összefogás felemelő példáit. Egy polgárosodó társadalom növekvő szellemi

igényeire megfelelő választ kereső, a korszerű oktatás eszközeit saját erejéből kiküzdő közösség építkező korszaka ez, ami megszakadt az impérium változással, hogy felváltsa helyét a megmaradásért való küzdés, az itteni magyarság életképességének nagy próbatétele.

Nem volt kisebb próbatétel az utóbbi negyven esztendő sem. A kommunista diktatúra rafinált módszerekkel rombolta a több évszázados hagyományokra visszatekintő intézményeket, próbálta elszakítani mélyrenyúló gyökereiket. Ezeknek az utóbbi évtizedeknek az iskolája még elevenen él a közösség emlékezetében. Meghatározó elemeire csak bizonytalanul tehetünk kísérletet biztatásul tanároknak és volt diákoknak további tényeket, jelenségeket feltáró elemzésekre. Annyit már most bizonyossággal állíthatunk, hogy ebben az utolsó negyven esztendőben is, amikor az iskola a pártállam szigorúan ellenőrzött intézménye volt, a meglévő lehetőségek ötletes kihasználásával, változatos túlélési ügyeskedésekkel szolgálta, ahogy tudta, a romániai magyarság nemzeti érdekeit.

Egy négy évszázados iskola körül a köztudatban önkéntelenül is glória képződik. Mindenki hálás tanítvány, illetve egyes tanárok hálás tanítványa, és ide kapcsolódik sok ezer növendék gyermek- és ifjúkora, amire mindenki szívesen emlékezik vissza. Próbáljunk meg úgy nézni az iskolára, mint az azt fenntartó közösségre, amelyben egyaránt vannak fény és árnyoldalak, erények és hibák. Az iskola kimagasló tanítványainak, Baróti Szabó Dávidnak, Orbán Baláznak, Tamási Áronnak és még sok másnak példamutatása csak akkor látszik igazán, ha köréjük képzeljük azt a kort, amelyben bátran küzdöttek a legnemesebb eszményekért. Az iskola egész története a küzdés, a munka folytonossága más-más történeti keretben. A romániai magyarság büszke lehet erre az intézményére. Nem csupán kegyeletes érzéseket táplál a mai nemzedékben, hanem kínálja a tanulságokat, felmutatja erényeit, amelyekből egy, a múltat meghaladni tudó jelen és jövőendő éltető erőt meríthet.

A négyszázéves iskola maroknyi közössége az utolsó negyven év pusztításai után bizony már csak a hit roncsaival és a reménység törött szárnyaival vonszolta magát. Az 1989-es fordulat után, fró fiának, Tamási Áronnak a hitével és bizakodásával lázas sietséggel kötözgeti össze azokat az érpályákat, amelyeken keresztül „Vérével családhoz tartozik, mint víz cseppje a csermelyhez; s idegrendszerével egy hálózathoz, melynek nemzet a neve”.

Amit 1954-ben Tamási Áron Márai Sándornak írt, biztató szózatként járja át az új küzdelmekre, új reményekkel készülő iskolát: „Bizony, nem egyedülvalók vagyunk, hanem valamiféle szerves egységhez tartozunk: (...), melynek a nyelvén szólunk. Ennek a családnak országföldje van, s ha most kevesebb is, mint nagy bűnök előtt, annál édesebb ez a föld. Történelme van, mely ha gyakran szerencsétlen volt is, de hősi volt és önzetlenségében költők tollára méltó. Irodalma van, mely nyelvi társtalanságában a mesék pazar színeiben lüktet. Halottai vannak, kiknek a neve nem

„számadat”, hanem csillagok a föld alatti égen. Élő népe van, mely munkával és az erkölcsi érzék örökségével keresi a boldogulás útját: és álmai vannak, amelyek nem a „zsiványoké” (...), hanem a jövőké.”

Székelyudvarhely a XVIII. sz. elején, J. I. Haas metsze (1734) nyomán

A JEZSUITA KISGIMNÁZIUM ALAPÍTÁSA

A katolikus iskoláztatás székelyudvarhelyi előzményeiről nincsenek adataink. A XIV-XV. századi általános székelyföldi művelődési állapotok ismeretében feltételezhető, hogy az 1334. évi pápai tizedjegyzékbe plébániaként felvett Udvarhelyen, már a XIV. században létrejöhetett a plébániai iskola. Ez annál is inkább hihető, mivel Udvarhely nem csak az azonos nevű szék központja, hanem egyben a székely nemzetgyűlések helye is. Elsősorban ez a politikai szerep emelte ki Székelyudvarhelyt a hozzá hasonló falvak sorából, ösztönözte ugyanakkor a lassan bontakozó és a városiasodás irányába mutató tényezőket is. Az első céhek a XVI. század utolsó harmadában alakulnak. Az itt áthaladó sóút, a szász székek felé való nyitottság, a kedvező fekvés, mind serkentőleg hatottak az ipari és kereskedelmi életre. A kis vásáros hely lassan maga mögött hagyja egykori falutestvéreit, bár külsőleg sokáig semmiben sem különbözik azoktól. 1485-ben Báthori István országbíró és székely ispán egyik Medgyesén kelt oklevelében említik először mezővárosnak (oppidum) (1.) Vékony kiváltságait elsősorban a széki igazgatással és az ebben kifejezésre jutó nemesi kiváltságokkal szemben szeretné érvényesíteni még a XVII. század végén is, gyakran sikertelenül. (2.)

A katolikus iskoláztatás előzményeit keresve ugyanakkor nem kerülhetjük meg azt a tényt, hogy Báthori István erdélyi vajda 1490 táján a zárda épületét elvette és várrá alakította át. (3.) Miután a király Báthorit leváltotta, a zárdát visszaadta a szerzeteseknek, akik a reformációig fenntartották azt. Akár a plébánia, akár a domonkos zárda tarthatott fenn iskolát Székelyudvarhelyen, ahol képezték az egyházi és világi tisztviselőket. Világi értelmiségiek iránt természetesen még sem a széki ügyvitel, sem a szerény mezőváros nem támasztanak különösebb igényeket. Erre enged következtetni a külföldet járt diákok elenyésző száma az egész székben. (4.)

A sokszínű és gazdag erdélyi művelődéstörténetben megtisztelő hely illeti meg a katolikusok négyszáz évvel ezelőtt alakult székelyudvarhelyi iskoláját, a mai Tamási Áron Gimnázium jogelődjét. Megalakulását az ellenreformáció jegyében tevékenykedő jezsuita rendnek köszönhetjük.

A XVI. század derekán a reformáció rohamosan meghódította Udvarhelyszéket is.

Elsőpörte a székelyudvarhelyi domonkos zárdát, a katolikusok kiszorultak a Sz. Miklós-hegyi plébániából. Az 1562. évi székely felkelés után épült székelyudvarhelyi várban 1568 február 3-án kelt János Zsigmond fejedelem oklevele, amelyben Telegdi Mihálynak, a „Székely támadt” vára kapitányának megparancsolja, hogy a protestáns prédikátorokat vegye védelmébe. (5)

A tridenti zsinaton (1545-1563) megújult katolikus egyház mindenütt felvette a harcot a reformációval, és ebben legfőbb eszköze az erre a célra létrehozott jezsuita rend volt. A jezsuiták a hittérítés mellett az ifjúság megnyerésével — az iskola útján — igyekeztek visszahódítani az egyház elvesztett pozícióit. Ebbéli törekvésükben kedvező fordulatot hozott az 1571-ben erdélyi fejedelemmé, majd 1575-ben lengyel királlyá választott Báthori István megnyerése, akinek erőfeszítései révén megteremtődtek a kedvező feltételei a protestáns-katolikus versengésnek, ami csak előnyére vált az erdélyi művelődésnek. Báthori támogatásával a kitűnően képzett rend egyetemi szintű iskolát hozott létre Kolozsvárott, alsóbb szintű iskolákat (kisgimnáziumokat) létesített Váradon és Gyulafehérváron. A rendtagok kezdetben külföldről jöttek, de már akkor is voltak közöttük Rómában tanult magyarok (Szántó István). A már szinte teljesen protestánssá vált Erdélyben a jezsuiták feltűnő sikereit az európai pedagógia minden tapasztalatát felhasználó korszerű nevelési rendszerük biztosította. Ez a rendszer világosan felismerte a tudományok növekvő szerepét, ugyanakkor nagy súlyt helyezett az egyéniségre, a lelki erő kiművelésére. Tanítványaikat nemcsak jó katolikusokká, hanem művelt, a társadalom sokoldalú dolgaira fogékony emberekké igyekeztek nevelni. Az európai pedagógia legjobb humanista hagyományait egyszerre alkalmazták a valláserkölcsi nevelés korszerű módszereivel. (6) Tevékenységüket rengeteg ellenségeskedés is kísérte. Báthori István halála után az országgyűlés 1588-ban kiutasította a jezsuitákat Erdélyből, de Báthori Zsigmond 1591-ben visszahívta

A székelyudvarhelyi vár

Hoáz Rezső festménye

az atyákat. Erdélyben másodszori megjelenésük egyik fontos célkitűzése lehetett a székelyudvarhelyi rendház létrehozása, ahol az 1591-től várkapitány Mindszenti Benedek biztosítja védelmüket. (7) A székelyudvarhelyi jezsuita rendház és iskola létesítésének terve összefügg azokkal az erőfeszítésekkel is, amelyek a pápai szemnariumok kelet-közép európai hálózatának szélesebb gyűjtőkört igyekeztek biztosítani beleértve a Székelyföldet is.

1592 végén érkezik Székelyudvarhelyre Felsőbányai János páter, és ezzel a MISSIO TRANSILVANICA keretében létrejön a székelyudvarhelyi residentia. (8) Őt már 1593 elején Kolozsmonostorra rendelik, és helyébe Vásárhelyi Gergelyt, az egyik legképzettebb magyar jezsuitát küldték Székelyudvarhelyre. Előzőleg, 1587-ben a kolozsvári iskolában, mint a legalsó osztályba járó gyermekek magyar praeceptora tanított. Amikor 1588-ban a medgyesi országgyűlés a jezsuitákat Erdélyből száműzte, a lengyel rendtartományhoz tartozó moldvai misszióba ment. 1590-ben a híres braunsbergi kollégiumban a grammatikai osztályt vezette. 1591-ben egy ideig Fogarason Báthori Boldizsár udvarában van, majd 1592-ben Gyulafehérvárra Báthori Zsigmond mellé küldik. Nyugtalan természetűre vall, hogy gyakran kéri működési területének változtatását. Így került Székelyudvarhelyre 1593 tavaszán, ahol az antitrinitáriusokat térítette. (9) A hivatalos rendi feljegyzésekben híres és kedvelt magyar szónokként tartották számon. Több száz oldalnyi önálló vagy fordított magyar nyelvű prózai szöveggel gazdagította a XVII. század első negyedének magyar irodalmát. Amint az 1622-ben készült Kempis-fordítás ajánlásában írja, ezt a fordítást már egyszer elkészítette 1594-ben, tehát éppen székelyudvarhelyi tartózkodása alatt. Székelyudvarhelyen ugyancsak rövid ideig tartózkodik az „örökké vándorló” páter. Valamikor 1594 végén, de bizonyosan 1595 elején elment innen újabb feladatok vállalására. 1595-ben ugyanis Báthori Zsigmond a katolikusoknak visszaadta a gyulafehérvári templomot, és az első ünnepélyes istentiszteletre Vásárhelyit küldték. (10)

Vásárhelyi Gergely pályájának az ezeröttszázkilencvenes évek elejére eső szakaszát azért vázoltuk már előljáróban, mivel sikeres székelyudvarhelyi működéséhez kapcsolódik 1593-ban az itteni katolikus iskolára vonatkozó első frásbeli tudósítás. A jezsuita rend 1593. évi jelentésében arról számol be, hogy 250 lelket térítettek át a katolikus hitre, és a székelyudvarhelyi skólában mintegy száz tanulót tanítanak. Erre utal Carillo Alfonznak, Báthori Zsigmond gyóntatójának és diplomatájának a bécsi provinciálishoz küldött, ugyancsak 1593-ban kelt levele is. (11)

A sikeres jezsuita misszió a fejedelmi hatalmat képviselő várkapitány mellett arra a katolikus társadalmi környezetre is támaszkodhatott, amely a városban és a szék egyes falvaiban gazdasági és szellemi fejlettségi színvonalra révén nemcsak igényelte, de fenn is tarthatta az iskolát. A társadalmi közeg természetesen nem korlátozódott a mezőváros polgárságára, valamint a környező falvak lakosságára. A tanulók toborzásánál a jezsuiták számíthattak a szomszédos Csík, Gyergyó, Kászon és Háromszék katolikus falvainak művelődési igényeire is. Az adott helyzetben azonban, amikor a

térítő munka és az iskolaszervezés kettős feladatát kellett elvégezni székelyudvarhelyi tartózkodásuk rövid ideje alatt a jezsuitáknak nem állt módjukban a teljes fokozatú gimnázium kiépítése, ami magába foglalta volna a poétikai és retorikai osztályokat is. (1595 májusában világi plébánosnak adják át a szépen megindult hitéletet és az iskola vezetését.) A jezsuita rend 1596-i évkönyvében már nem szerepel az udvarhelyi „residentia”. Ezért nincsen bővebb utalás az iskolára vonatkozóan a jezsuita rend idézett jelentésében, mint ahogy ezt megtaláljuk a kolozsvári gimnázium esetében. Az fgéretesen induló székelyudvarhelyi iskola csak kisgimnázium lehetett, magába foglalva a kezdő és a grammatikai fokozatot. Vásárhelyi páter elmenetele után Mindszenti mint várkapitány 1597-ig biztosítja a katolikusok védelmét, de 1599-ben a Báthoriak uralmával elégedetlen székelyek a várat felégetik, épületeit lerombolják. Kiújulnak a főtemplom használatáért dúló viszályok, amelyet 1612-től teljesen a reformátusok vesznek birtokukba. Ettől az évtől kezdve a katolikusok már a pusztá hitéletet sem folytathatják, nem hogy iskolát tartsanak fenn a városban. Még 1628-ban is a fejedelem csak azt engedi meg, hogy a katolikus pap keresztelni és temetni bejárjon Székelyudvarhelyre. A Szent Miklós-hegyi templomot és plébániát a reformátusok használják, és onnan csak 1633-ban költöznek ki, amikor visszaállt a katolikus plébánia. (12) Ezt megelőzően békességesen zárult a több évtizedes vita, ugyanis a két felekezet hívei közösen a reformátusoknak a piacon új templomot építettek, megvásárolták a Kándó Péterné örökségét, ahová parókiát és iskolaházat emeltek. (13)

A török hódoltsági területek rekatolizálására 1612-től a jezsuita rend nagy erőfeszítéseket tett. Az erre a célra szervezett misszió 1616-tól felölelte Erdélyt is, és váltakozó intenzitással dolgozott a török kiűzéséig. Az erdélyi misszióba küldött Szini István 1617-ben azt írja a rendfőnöknek, hogy Bethlen Gábor engedélyéből Gyulafehérváron iskolát működtet, járt Erdély más részein is („egyszer a székelyek között”). Keresztelt, térített. 1618-ban azt jelenti, hogy Gyulafehérváron van még egy társa egy iskolamesterrel, míg ő maga a kolozsmonostori iskola újjászervezésén fáradozik. Ugyanebben az évben a Bethlen Gábor különleges bizalmát élvező Vásárhelyi Gergely is Gyulafehérvára jöhet, és miközben Szini a Székelyföldet járja (Székelyudvarhelyen is megfordulhatott), ő az iskolában tanít. 1619-ben Vásárhelyit Bécsbe rendelik, de helyébe Mory István jön Erdélybe. A szépen alakuló erdélyi misszió a két jezsuitával 1624-ben sikerként könyvelheti el a térítő munka mellett a gyulafehérvári és kolozsmonostori iskolák működtetését. Az erdélyi misszióval kapcsolatos levelezésben nem találunk utalást arra, hogy a jezsuiták Székelyudvarhelyen átvették volna a plébánia és az iskola vezetését. Bethlen Gábor halála után is a fejedelmi udvarban érvényben maradt az az álláspont, hogy a jezsuita rendet magát nem engedik be Erdélybe, de elnézik egyes jezsuiták polgári öltözkémben való működését. Így sikerült működtetni a gyulafehérvári és kolozsmonostori iskolákat, valamint némileg javítani a katolikus hitéletet Erdély különböző vidékein.

Székelyudvarhelyen a katolikus kisiskola újjáéledt valószínű nem sokkal a plébánia

visszaállítása után. Az egész Erdélyben általános katolikus paphiányt a polgári ruhában tevékenykedő, a katolikus plébániákat időközönként meglátogató néhány jezsuita természetesen csak részben pótolhatja. Világi iskolamestert már könnyebben fogadhattak.

A missio Transilvanica-ban 1641-től megfigyelhető szervezeti és működési javulás keretében az erdélyi jezsuita jelenlét három központja ölt mind határozottabb formát: Kolozsvár, Gyulafehérvár és Székelyudvarhely. 1651-ben jelenik meg először az egyik legképzettebb jezsuita, a híres hitvitázó Sámbar Mátyás neve az erdélyi miszsióban, és 1652-ben tétélesen az udvarhelyi residentia élén Medoczi Lukács iskola-mesterrel együtt. Az 1599-ben beállott kényszerű szünet után ez az első biztos adatunk a székelyudvarhelyi iskola létezéséről. Ekkor azonban szinte pontosan megismétlődik az előző évszázad kilencvenes éveinek iskolaszervező históriája, mert 1653-ban az országgyűlés ismét kiűzte a pátereket Erdélyből. (14) A fejedelem súlyos haragját vonták magukra azok a székelyudvarhelyi polgárok is, akik Sámbar Mátyást egy ideig rejtegették. Az iskola — amelynek Sámbar ittléte alatt önálló épületet is kezdtek építeni — ezúttal megtartja folytonosságát. 1655-ben, amikor a bethlenfalviak el akarnak szakadni a székelyudvarhelyi anyaegyházról, a protestáló székelyudvarhelyi előjárók intik a bethlenfalviakat, „hogy egyetértsenek velünk a pap és mester fogadásában”. A több évig húzódó vitát 1659-ben lezáró bizottság végül elutasítja az elszakadást, és többek között elrendeli: „Az udvarhelyi scholát bethlenfalvi uraimék kiváltképpen épittik, az mint azelőtt.” (15)

Az erdélyi misszió belől, amelyet neveznek még Turcicae et Daciae missiones-nek (1657), Daciae missiones-nak (1660 után), 1655-ben az udvarhelyi residentia-ban két jezsuita páter és egy magister tevékenykedik. Ettől kezdve folyamatosan a jezsuita rend vezeti a plébániát és az iskolát. (16) Az Erdélyben bekövetkezett politikai változások, főleg II. Rákóczi György halála után (1660) kedvező feltételeket teremtettek a dáciai misszió és ezen belül a három jezsuita rendház: Kolozsvár, Gyulafehérvár és Székelyudvarhely működéséhez.

A katolikus iskoláztatás székelyudvarhelyi megszilárdulása váltja ki a reformátusok „válaszát”: 1670-ben létrehozzák Székelyudvarhelyen gimnáziumukat. 1671-ben Bethlen János és fia, Bethlen Miklós által a nagyenyedi zsinat (1671. jún. 15.) elé terjesztett és jóváhagyott canonokban — ami a székelyudvarhelyi református kollégium alapító okmánya — a IX. canon így szól: „Hogy a jezsuitáktól, kik ingyen tanítanak és ingyen ártnak, meg ne győzessünk, megtiltatik, hogy akár a rektor, akár a tanítók a közoktatásért bárkitől, akárminemű vallású legyen, díjt elfogadjanak.” (17)

Az 1689-től indított anyakönyv (Album) végre részletes képet nyújt a székelyudvarhelyi jezsuita gimnáziumról. Négy osztálya van: parvisták (I. osztály), principisták (II. osztály), grammatisták (III. osztály), syntaxisták (IV. osztály). Tulajdonképpen az egész még mindig grammatikai tagozat, mert hiányzik a poétikai és retorikai fokozat. Így is azonban gimnáziumnak tekintették. Akárcsak többi iskoláikban, a jezsuiták egy kiterjedt vidék katolikus kisiskoláiból verbuválták a különböző életkorú és képességű

gyermeket. Ehhez a helyzethez rugalmasan úgy alkalmazkodtak, hogy a principia alatt több csoportot szerveztek, mint: minimista, deklinista, kis parvista, nagy parvista. Így alkalmazták azt az oktatási elvüket, hogy az első gimnáziumi osztályba csak olyanokat vettek fel, akik már jól tudtak olvasni és írni.

Az iskola alapításának történiáját az általunk eddig ismert adatok birtokában a következőképpen foglalhatjuk össze: 1593-ban létrejött a schola minor, a grammatikai iskola mint kisgimnázium, ami 1599 és 1633 között szünetelt. A jezsuiták másodszori kísérlete tartósabb eredménnyel járt — mivel a kisgimnázium folytonossága megmaradt, sőt a XVII. század hatvanas éveitől megerősödött. Teljes értékű jezsuita gimnáziummá csak 1736-tól a poétikai és retorikai osztályok beindításával vált.

A GIMNÁZIUM TÖRTÉNETE 1593-1848 KÖZÖTT

AZ ISKOLA SZERVEZETE

A székelyudvarhelyi katolikus gimnázium létrehozása jelentős művelődéstörténeti teljesítmény. A reformációs-ellenreformációs küzdelmek eredményeként olyan iskola jött létre, amely — amint már előbb is említettük — egy kiterjedt vidék művelődési igényeit elégítette ki. Megszervezői a jezsuiták, akik a korabeli Európa legkorszerűbb iskoláit teremtették meg. Módszeresen kidolgozott nevelési rendszerük az európai pedagógia minden tapasztalatát felhasználta. Az 1599-ben végleges szövegével közreadott iskolai rendtartásuk (*Ratio atque studiorum Societatis Jesu*) olyan iskola-modellt dolgozott ki, amit kisebb-nagyobb változtatásokkal összes iskoláikban alkalmaztak. A teljes jezsuita gimnázium hatosztályos (*PARVA, PRINCIPIA, GRAMMATICA, SYNTAXIS, POETICA, RHETORICA*). Ezen a fő kereten belül — miként ez Székelyudvarhelyen is történt — három vagy négy fokozatú (osztályú) gimnáziumot is szerveztek. Az 1736-tól létező nagygimnáziumnak mondható iskola-keret maradt érvényben a jezsuiták után is (1773 után) annyi módosítással, hogy 1820-tól elmarad a kezdő fokozat (*parvista*), és a tanulókat csak a grammatikai fokozattól vették fel. Ettől kezdve öt gimnáziumi osztály volt 1848-ig.

A jezsuita gimnáziumban a fő cél a latin írás és olvasás, ékesszólás és verselés minél tökéletesebb elsajátítása. Egyéb tudományokra többnyire csak mellékesen, a klasszikusok magyarázata közben utaltak. Nem a sokoldalú tárgyismeretre törekedtek, hanem arra, hogy minél hívebben utánozzák a klasszikus írók finom, csiszolt, fejtegető stílusát, vitatkozó modorát és ékesszólását. Mai szóhasználattal élve, inkább az alaki mint a tartalmi képzésre fektették a hangsúlyt. A tudomány egyes ágaiban való alapos kiképzést a felsőbb oktatásra hagyták. Minden pozitívuma mellett, az egész oktatási, nevelési folyamatra nyomasztóan nehezedett a latin nyelvtanulás terhe.

A kezdők (*parvisták*, *principisták*) csoportjaiban a tanulókkal megismertették a latin nyelv alapelemeit, a görög nyelvből az írást, olvasást. Reggel az első órában a tanulók felmondták a felügyelő diáknak a grammatikai leckét. Ezalatt a tanító az írásbeli dolgozatokat javította. A második órában ismételték amit Ciceróból előzőleg olvastak, a tanító egy félóráig magyarázott s a tételt adta fel, a másik félórában pedig a

grammatika következő szabályát magyarázta. Délután az első órában a latin és a görög grammatikát mondták föl, ezalatt a tanító a tanulók dolgozatait javította, majd az utolsó grammatikai leckét ismételtette. A második óra elején a grammatikát magyarázta, majd versenyeztek. Szombaton az első órában ismételték az egész héten át tanult anyagot. A második órában az előző leckét ismételték, majd versenyeztek. Ugyanezt tették délután is, csak hogy a grammatika mellett a hittant is felmondták. Az utolsó félórán vagy a katekizmust tanulmányozták, vagy intellektuális beszédet mondott a tanár. Az említett dolgozatok úgy történtek, hogy a tanító magyarul tollba mondott Ciceróból négy sort, amit a tanulók lefordítottak. A versenyzés a dolgozatok során elkövetett hibák számonkéréséből, nyelvtani szabályok kikérdezéséből, feladott magyar mondat rögtön latinra fordításából állott.

A grammatika osztályában az egész latin nyelvtan megismertetése volt a cél. Olvasmányul Cicero könnyebb levelei és Ovidius versei szolgáltak. Az órarend nagy vonalakban ugyanaz mint az előző osztályban, csak hogy itt már igényesebb fokon történt a latin nyelvvel való foglalatosság. Ezen a fokon már követelték a mondattan ismeretét, a *verstant*, görögül pedig megtanulták a beszédrészeket. Olvasmányokul használták Cicero leveleit barátaihoz és Quintus testvéréhez, valamint a *De amicitia* és *De senectute* című könyveit, paradoxáit. A költők közül Ovidius elégiáit és epistoláit, Catullus, Tibullus, Propertius, Vergilius műveit használták. A görögök közül Chrysostom, Aesopus, Agapetus műveit olvasták, tanulták. Ezen a fokon a tanár már nemcsak magyarul, hanem latinul is elmondja az olvasott szöveg tartalmát. Begyakorlasként magyarul mond tollba egyes szövegeket, amit a tanulók latinra kell fordítsanak főleg Cicero után írására és a *syntaxis* begyakorlására. Versgyakorlasként prózává oldott versek visszaalakítását vagy felcserélt szavak helyreállítását kapták.

A költészeti (poetica) osztályban a nyelv- és mondattan teljes elvégzése után előkészítik az ékesszólás talaját. A nyelvtanulásban most már a szóbőségre esik a fő súly. E végből Cicero erkölcsi iratait olvassák; a történetírók közül Caesart, Sallustius, Livius és Curtius. A költők közül Vergilius és Horatius válogatott ódáit és epistoláit. Szombaton itt is az utolsó félórán szavalás vagy versenyzés volt. Délután a katekizmust mondták föl. A gyakorlatoknál most már azt követte a tanár, utánozza-e a tanuló a mintaképül ajánlott író. Hetenként egyszer a saját erejükből írnak dolgozatot a növendékek Cicero vagy Plinius valamelyik levelének figyelembevételével. A tanterem falaira kifüggesztették időközönként a legjobbnak minősített dolgozatokat.

A szónoklattani (rhetorika) osztályban az ékesszólásban való teljes kiművelés a cél a költői és szónoki válfajokban. A szabályok tárgyalásában zsinórmértékül szolgálnak Cicero rhetorikai művei, Arisztotelész rhetorikája és poétikája. A napi órarend, akárcsak a többi osztályokban, délelőtt két és délután két óra tevékenységet ír elő. Szombaton általános ismétlés, az utolsó órában vagy maguk szavalnak, vagy a költészeti osztály tanulóihoz mennek szavakat hallgatni. A tanulók minden hónapban egy dolgozatot készítenek, melyben a legfontosabb a bizonyítás, a szónoki

kifejezés módja, az egyes szerzők utánzása. Képezhette a feladat tárgyát epigramma, óda, hosszabb költemény írása is.

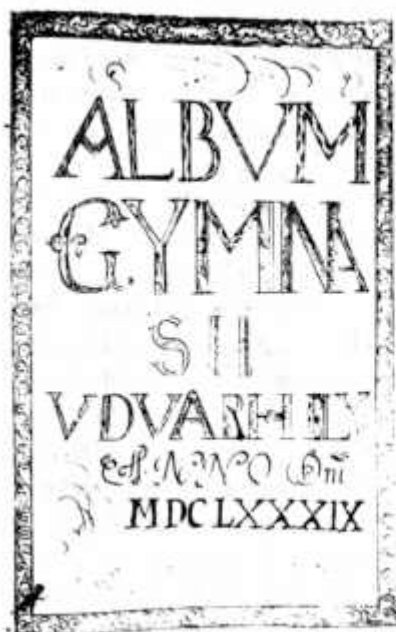
Szüneti napokon — minden héten volt egy szüneti nap — költészeti szabályokat fejtegettek az ódáról, elégiáról, történeti régiségtant olvastak. Néha szombati napokon színpadi, párbeszédes előadásokat rendeztek, természetesen az ékesszólás, beszéd és stílus gyakorlása érdekében.

A felsorolt tanrendből kibontakozik előttünk a jezsuita gimnázium egész működése. Minden héten öt előadó nap volt, délelőtti két és délután két órával. Az előadott tárgyak — főleg a Ratio educationis előtti időszakban — a latin és a görög nyelvi finomságok elsajátítására szorítkoztak. A tanulók ismeretköre emiatt főleg az ókori népek történetére korlátozódott. Nagy súlyt helyeztek az emlékezet gyakorlására. Erre szolgáltak a leckefelmondások, versenyzések, szavaltatás, nyilvános ünnepek alkalmával való szereplés. A tanítást rendszerint november elején kezdték és következő év szeptember elején végezték. Természetesen a különböző egyházi ünnepek alkalmával, bőjt idején nagyobb teret kapott a napi és heti programban a specifikus vallási tevékenység. A nyári mezőgazdasági munkák idején, főleg aratáskor számos tanuló ezeken a munkálatokon vesz részt az iskola engedélyével.

Gyakran vettek részt a tanulók körmeneteken. Ilyen alkalommal kötelező diákköltözetben, az iskola zászlójával vonultak ki, dobpergés kíséretében. 1689-ben az iskola krónikájában mint feljegyzésre érdemes eseményt örököltik meg, hogy a tanulók „27 magyar forint áron zászlót és 2 forint 6 poltura áron rézdobot...” szereztek be.

1777-ben jelent meg Mária Terézia nagy horderejű közoktatási rendelete, a RATIO EDUCATIONIS, amely az összes fokozatú iskolákat állami felügyelet alatt egységes rendszerbe foglalta. Mivel a protestánsok ragaszkodtak tanügyi anatómiájukhoz, Erdélyben nem a RATIO EDUCATIONIS-t, hanem a NORMA REGIA (1781) nevű változatát vezették be. Ez a rendelkezés szétbontotta azt az egyházi burkot, amelyben addig az iskola létezett és amely ekkorra már konzervatizmusa miatt sok tekintetben elavulttá vált.

A felvilágosodás korának iskolareformjai, a RATIO EDUCATIONIS és a NORMA REGIA alkalmazása következtében sok tekintetben átalakul a katolikus gimnázium egész rendtartása. A legnagyobb eltávolodás a jezsuita hagyományoktól elsősorban a tananyag tekintetében tapasztalható. A latin nyelv túlsúlya természetesen még megmarad, de ez nem foglal már el akkora helyet mint az előző időszakban. Jelentős lépés történik a matematikai, természeti, honismereti és gazdasági tárgyak oktatása terén. A bevezetett tankönyvek a matematika, fizika, természetismeret, földrajz stb. tanítására, a kezdő felvilágosult pedagógiára jellemző szakmai túlbuzgósággal fródtak, a lélektani és pedagógiai szempontok figyelembe vétele nélkül. Nehezebbet, elvontabbat írtak annál, ami a középiskolai tanulók akkori szintjének megfelelt. Mindenképpen pozitív jelenség azonban a magyar nyelv oktatásának intézményesítése. 1792-től elrendelik, hogy a magyar nyelvet az iskolában rendes tantárgyként kell tanítani.

Az Album Gymnasii

Az oktatás korszerűsítésének irányába mutató egyik változás az, hogy az elemi és középiskola eddigi elmosódó határvonala ezután élesen elkülönül. A székelyudvarhelyi gimnázium esetében is, 1782-től elválik és önálló intézményes keretet kap az elemi iskola. A gimnáziumon belül pontosan meghatározzák az egyes évfolyamoknak megfelelő életkort a tanulóknál.

A II. RATIO EDUCATIONIS (1806) valamicskét tovább tágtja a latin mellett azt a még mindig szűk pászmat, ami a tudományos ismereteknek jut a gymnáziumi oktatás szerkezetében. A II. RATIO EDUCATIONIS által előírt tantárgyak a következő óraszámokban kaptak helyet a heti tanítási programban:

	Grammatikai osztályok (principisták, grammatisták, syntaxisták) (heti óraszám)	Humán tárgyak osztályaiban (poéták, rhétorok) (heti óraszám)
olvasás, írás	8	—
latin és magyar nyelv	42	22
történelem	4	4
földrajz	6	4
természettudomány	—	2
számítás	8	4
vallástudomány	8	4

IGAZGATÓK, TANÁROK

Az 1593. évi iskolaalapítás után rövid ideig, majd 1652-től megszakítás nélkül 1773-ig a jezsuita rend biztosította az iskola fenntartását, tanítókkal, tanárokkal való ellátását. A rend feloszlata után (1773) a római katolikus plébános volt az iskola előljárója.

A tantestület összetételét, valamint a didaktikai feladatoknak az iskolarendszerhez igazodó szétosztását 1689 után tudjuk pontosan megállapítani. Az iskola vezetőjét superiornak vagy praefectus scholae-nek nevezték. (18) 1689-1736 között négy személyből állt a tantestület: a superior, ennek helyettese (socius), aki a tényleges iskolavezetési teendőket végezte, egy professor, aki a grammatista és syntaxista fokozatot tanította, valamint a kicsik (parvisti és principisti) magisterei. 1736-tól öt, 1740-től hat személyre bővül a tantestület a poétikai és rhetorikai fokozatoknak a bevezetésével: superior vagy praefectus scholae, a rector, aki a convictus vezetője, a catheteca, másképp praefectus spiritus, két professor és egy tanító. 1781 után a praefectuson és a rectoron kívül öt tanár alkotja a tantestületet.

1593-ban a jezsuita kisgimnáziumot megszervező VÁSÁRHELYI GERGELY kiváló adottságokkal rendelkező magyar tagja volt rendjének. A vilnai egyetemen végzett, és 32 éves korában rendelték Székelyudvarhelyre. Egyházi témájú elmélkedő munkái szép magyar nyelvismeretéről tanúskodnak. Magyarra fordította Canisius

Péter katekizmusát, Kempis Tamásnak Krisztus követéséről szóló munkáját, amivel Pázmány Pétert harminc évvel előzte meg. Vásárhelyi Gergely útja Székelyudvarhelyről Kolozsvárra vezetett, ahol a pestis által megtizedelt rendtársainak segített. Innen megy Gyulafehérvárra. Hittérítői működésében volt Nagyváradon is (1607), ahonnan a török fenyegetés elől a zempléni Leleszre menekült. Megfordult a Dunántúlon is, Alsó Lendván, Pécsen, ahol ellenségei bevádolták és a török basa halálra ítélte. Az éppen Pécsen tartózkodó (1613) Bethlen Gábor mentette ki és hívta vissza Erdélybe. A gyulafehérvári rendház vezetője és egyben több főúrnak udvari papja 1623-ban bekövetkezett haláláig.

A Jézus Társaság másodszori kísérletét a gimnázium felújítására SÁMBÁR MÁTYÁS székelyudvarhelyi küldetésével hozhatjuk kapcsolatba. Miután Grácban bölcseletet és teológiát tanult és elnyerte a doktorátust, 1647-ben érkezett Székelyudvarhelyre, de hamarosan távozni kényszerült. Amikor újból feltűnik a városban (1652), az Erdély-szerte ismert hitvitázót székelyudvarhelyi katolikus polgárok rejtegetik, akiket ezért az országgyűlés elé idéznek. Sámárnak 1653-ban II. Rákóczi György fejedelem parancsából végképp távoznia kell Székelyudvarhelyről és rövidesen Erdélyből is.

Sámbar Mátyás 1617. ápr. 27-én született a Dráva mellett fekvő Varasdón. Középiskolai tanulmányait a Pázmány alapította győri kollégiumban végzi. 1637-ben lépett a jezsuita rendbe. Tanított Pozsonyban, majd tanulmányait Grácban folytatta. Innen kerül a kolozsmonostori kollégiumhoz tanárnak. Három év után ismét Grácban tanul, és ezután szentelik pappá, avatják a teológia doktorává. A nehezebb feladatot vállalva jön Székelyudvarhelyre, hogy újraszervezze a rendházat és az iskolát. Erdélyből való

Sámbar Mátyás

Korabeli festmény

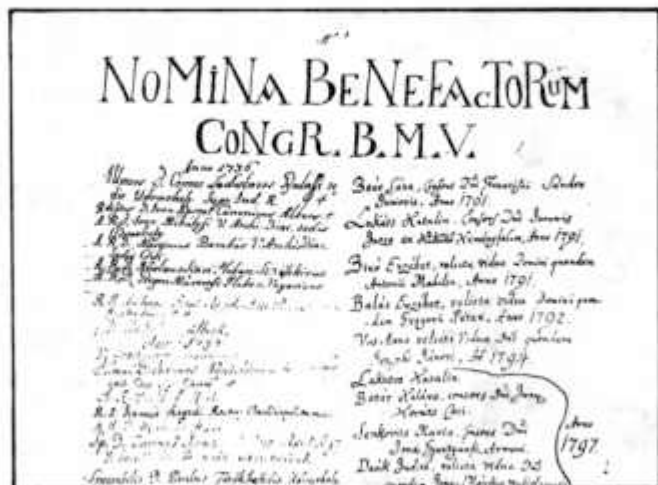
kitiltása után Nagyváradra, Komáromra, Győrra, majd a kassai jezsuita főiskola az állomáshelyei. 1661-ben adja ki nagy vitát előidéző „Három idvességes kérdés” c. művét. Újbóli győri, majd kőszegi, soproni állomások után szülőföldjén, Zágrábban fejezi be 1685-ben küzdelmes földi pályáját.

Sámbar Mátyás távozása után Beteg Péter, Buczáni György, Gyergyai Török Benedek, majd Újfalvi Nagy János követik egymást a plébánosi és gimnáziumi igazgatói minőségükben. (19) Az Album megkezdése Szárhegyi Mihály igazgató és Zinder András tanár nevéhez fűződik. Az Album alapján, amelyet latin nyelven vezetnek, már jól követhető a jezsuita gimnázium plébános-igazgatóinak és tanárainak sora. Munkásságuk mindennél jobban bizonyítja ennek a jezsuita tanintézetnek szerves tartozását az egész Közép-Európára kiterjedő katolikus iskolahálózathoz.

Az iskola előljárói, tanárai vagy a bécsi Pázmáneum, vagy a nagyszombati egyetem végzettjei, akik gyakran budai, kolozsvári, nagyszombati, kassai, egri, váradi tanári stáció után rendeltettek Székelyudvarhelyre, vagy innen mentek az említett helységek gimnáziumaiba, főiskoláiba tanítani.

A jezsuita korszak igazgatói közül néhányról az egyszeri névfelsoroláson kívül is illik röviden megemlékeznünk. Az 1695-1700 között igazgató Káldi György a katolikus hitélet elmélyítésére 1695-ben létrehozta a Halálravált Krisztus Gyülekezete nevű, hosszú ideig létező hitbuzgalmi társulatot. Az egész Székelyföldre kiterjedő társulatnak a gimnázium tanulói is tagjai voltak. Bajnóczi Gábor (1704-1710 között rendfőnök és gimnáziumi igazgató) a szegények ügyét karolta fel. 1703-ban a katolikus főuraktól kéregetett pénzből a Szent Miklós-hegye alatt, az akkori Templom utcában megalapította az idős, szegény nők számára a Szent Erzsébet pártfogása alá helyezett Aggmenházat. Az alapító maga városunkban halt meg 1710-ben, pestisben. Az 1716-17-ben igazgató rendfőnök, Dimer Tobiás a hittudományokat Nagyszombatban és Bécsben végezte, majd a kolozsvári jezsuita kollégiumban a bölcsészet tanára. Innen rendelték Székelyudvarhelyre. Ezután Rómába ment, ahol a Szt. Péter-templom gyóntatója, majd a budai nemes ifjak intézetének igazgatója és az egyetem tanára.

Csernovics Ferenc előbb tanárként működött iskolánkban (1719), később bölcsészetet tanított Kolozsvárott és Nagyszombatban. 1727-1729 között zárdafőnök és igazgató. Valószínű, az ő főnöksége alatt épült a plébánia délre nyúló szárnya. Több nyomtatásban megjelent mű szerzője. Egyik munkájában Hunyadi János törökellenes harcairól értekezik. A kiváló szervezőt innen Kolozsvárra helyezték, ahol a főiskola rektora és kancellárja volt. Patai András előbb a kolozsvári főiskolán a bölcsészet tanára volt, 1735-1738 között Székelyudvarhelyen zárdafőnök és gimnáziumi igazgató. Vezetése alatt vált a jezsuita

A Mária Kongregáció jótévedői, 1736-tól

gimnázium nagygimnáziummá a poétikai és retorikai osztályok bevezetésével. Az ő nevéhez fűződik 1737-ben a Mária Kongregáció megalakítása az iskolában.

1738-1741 között vezette az iskolát az egyik legkiválóbb jezsuita, Gyalogi János, a termékeny író, nagyhírű hitszónok, akit a maga korában Erdély Cicerójának neveztek. 1701-ben lépett a rendbe, a bölcsészeti tanulmányok elvégzése után Kőszegen tanított, majd Nagyszombatban tanult. Ezután Besztercebányán tölti le a próbaéveket és Kolozsvárt tanít. Hitszónok volt Marosvásárhelyen, Nagyszombatban és az említett időszakban rendfőnök volt Udvarhelyen. Egy ideig volt a kolozsvári Báthori-Apor szeminárium igazgatója is. Budán halt meg 1761-ben. A helyes latin írást és kiejtést tárgyaló munkáját 1730-ban adták ki Nagyszombatban. Udvarhelyi tartózkodása alatt írta Attiláról szóló munkáját (a nyomda nincs feltüntetve művén). Ugyancsak Nagyszombatban hallgatta a hittudományokat Berzeviczy János, majd magyar és szlovák hitszónok a felvidéken, rendfőnök Székelyudvarhelyen. 1731-ben kiadott egy magyar nyelvű munkát: Egy eltévelyedett juhocskának Pásztorától kért s nyert vezérítő oktatása címmel. Salbeck Mihály Iasi-i származású, a bölcsészeti doktorátus megszerzése után Kolozsvárt tanított. Művei: Septicollis Dacia in octavo colle beata, Genti Haller de Haller-Kő devota carmen, Kolozsvár 1735 és Prima quinque Secula Regni Mariani Apostolici ethice adumbrata, Kvár. 1746. Hedri Antal, aki 1759-1760-ban volt igazgató, Udvarhelyre való rendelése előtt Kolozsváron két latin nyelvű munkát adott ki: Historia montium Transsylvaniae (Kvár. 1728) és Exordium apostolici Hungariae regni (Kvár. 1729). Magyar és latin költeményei a Magyar Hírmondóban jelentek meg.

Az irodalom- és művelődéstörténet által is számontartott munkásságú igazgatók közül még említésre méltók Haller József, Patai András, Nagy Ker. János, Léstyán

Kadicsfalvi Török Ferenc

Korabeli festmény

Mózes, akik egyházi, történeti, földrajzi, filozófiai, nyelvészeti munkák szerzőiként, vagy mint hitszónokok szereztek maradandó nevet maguknak. (20)

Kivételes jelentőségű volt Kadicsfalvi Török Ferenc plébánosi és iskolaigazgatói tevékenysége. Kadicsfalvi birtokos családból származott és a jezsuiták székelyudvarhelyi gimnáziumában tanult. A szorgalmas, mélyen vallásos ifjú tagja volt a Mária Kongregációnak. A középiskola után elvégezte a bölcsészeti tanfolyamot, és belépett a jezsuita rendbe. A próbaévek után a nagyszombati főiskolán avatják doktorrá. Bölcséletet és teológiát tanít Kassán, Kolozsvárott, egyházjogot Budán. 1773 után világi pappá lett. 1774-től székelyudvarhelyi plébános és gimnáziumi igazgató. Nagy műveltségű, tetterős, kedvelt szellemi vezetője volt az udvarhelyi katolikusságnak és a gimnáziumnak. Batthyány Ignác Udvarhely- és Csíkszék

püspöki helynökévé nevezte ki. Az ő nevéhez fűződik az új plébániatemplom építése, amelyet 1793. május 27-én szenteltek fel. (21)

1773 után egy ideig lényeges változás nem mutatkozik, mert tanárhiány miatt a volt rendtagok egyszerűen helyben maradtak mint plébánosok vagy paptanárok. Ennek az időszaknak egyik legkiválóbb igazgatója az iskola volt növendéke, Zombori József, aki egyházi és tanügyi feladatai mellett termékeny közírói tevékenységet is kifejtett. Cikkei az Erdélyi Múzeumban, a Tudományos Gyűjteményben, a Nagyküküllő és a Székelyudvarhely című lapokban jelentek meg. (22) Zombori József érdeklődési körét, műveltségének meghatározó pilléreit hajdani könyvtára alapján próbálhatjuk meghatározni. 55 darabból álló könyvtári hagyatékát halála után feltehetően örököse, Zombori István adta át a székelyudvarhelyi római katolikus plébániának. Könyvei között a túlsúlyban levő teológiai, egyházi munkákon kívül ott vannak a korszak ismert lexikonjai, nyelvészeti munkák, szótárak, latin klasszikus szerzők művei. Amire érdemes felfigyelnünk, az a történeti tárgyú művek nagy száma és a viszonylag sok magyar nyelvű könyv, mint: MAGYAR FÜVÉSZ, ORSZÁGOKAT ÖSMERTETŐ GYŰJTEMÉNY, MAGYAR PHISIKA, MAGYAR ORSZÁGNAK LEÍRÁSA, UTASÍTÁS A FÁK GYÓGYÍTÁSÁRÓL, MAGYAR KÖNYV HÁZ, AZ ERDÉLYI SZÉKELY NEMZET KÉPE stb. A felvilágosodás magyar nyelvű irodalmával a katolikus papság csak lassan barátkozik meg. Zombori József könyveinek jegyzéke mégis jelzi a nyitást, a látókör tágulását, bár foglalkozása és a konzervatív hagyományok erősen éreztetik hatásukat. (23)

A tanárok között szintén akadtak az egyes tudományok elismert művelői. Moró István értékes földrajzi munkát hagyott az utókorra (Geographia Pannoniae). Bőjthy Antal nyelvtudományi munkákat adott ki Marosvásárhelyen. Horváth József latinból magyarra fordította Britaine W. eredetileg angolul írott művét: „Az emberi okosság avagy mesterség, mellyel az ember magát és szerencséjét magasra emelheti”. A mű Nagyszombatban jelent meg először 1760-ban, négy évvel Horváth Székelyudvarhelyre való rendelése előtt. Illei János két évig tanított itt. Innen távozva Budán és Nagyszombatban tanít etikát, természetjogot, ékesszólást. Filozófiai, jogi, egyházi művek, színdarabok és egy farsangi játék szerzője. Bölcséleti, jogi, hittudományi munkák szerzőiként ismertek még ebből a korszakból Miksa István, Pécsi Ferenc, Thauer János, Dzian István, Benkő Miklós, Bene Ferenc, Fark Kristóf, Knall János, Némai József, Salbeck Mihály, Szendrei József. (24)

Az 1773 utáni időszakban megszűnik az igazgatók, tanárok gyakori cseréje, és a római katolikus kultúra jelentős központjaiba való rendelése vagy onnan Székelyudvarhelyre való küldése. Ami nyereség volt abban, hogy a tanárok nem rekedtek meg hosszú időre egy eldugott kisvárosban, hanem az iskola célkitűzéseinek megfelelő szellemi áramlatok erős központjaiban mintegy tovább képezték magukat, éppen annyi hátrány származott az iskolára nézve a tanárok gyakori változtatásából. Az 1690

és 1773 közötti 83 év alatt nem kevesebb mint 121 tanár fordult meg a székelyudvarhelyi gimnáziumban.

A rendelkezésünkre álló gyér adatokból nehéz már pontos képet rajzolni arról a szellemi műhelyről, amely olyan sok irányba indította el az ifjak százait az évek folyamán. Az alapos teológiai és bölcséleti felkészültségű jezsuita tanárok szellemi fegyvertárában természetesen méltó helyet kap Platón és Arisztotelész filozófiája. A gimnázium 1689-ben kezdett anyakönyvében helyenként beiktatott latin nyelvű krónikák egyike, sorrendben az első, amolyan köszöntőféle a hajdani és korabeli ifjúsághoz, bizonyoság arra, miként válnak Platón gondolatai az államról és annak vezetéséről hathatós érvekké a korabeli Erdély politikai viszonyait katolikus szemszögből vizsgáló jezsuita jegyzetében (melléklet). (25)

Köztudott a jezsuiták szoros kapcsolata a politikával. Különösen Erdélynek a Habsburgok uralmá alá kerülése előtti időszakban ettől függött szabad vagy megtűrt állapotuk, vagy egyszerűen jelenlétük az országban. Ez a feszült állapot hatja át az első anyakönyv összes krónikásszövegeit. Figyelemre méltó ilyen szempontból az 1691. évben frott bejegyzés. Ebben olvashatunk Thököli Imre harcairól, majd székelyudvarhelyi táborozásáról. A kurucok iránti erős ellenszenv hatja át ennek minden sorát. Ennek ellenére ezek a tudósítások helytörténeti szempontból hasznosíthatók. (26)

A gimnázium egész tevékenységében hangsúlyozottan a latin nyelv és az egyházi műveltség elsajátítására fordított a legtöbb energiát. Az egyes tanárok irodalomtörténeti megöröklésre is számottartó tevékenységének vázlatos ismertetéséből is láthattuk a magyar nyelvű fordításokkal való állandó foglalatosságot, ami természetes velejárója volt a magyar nyelvismeret gazdagításának, csiszolásának mind a tanároknál, mind a tanulóknál. Ilyen szempontból nem tarthatjuk véletlennek, hogy egy Baróti Szabó Dávid mére: egyént adott ez az iskola a magyar nyelv művelésnek.

A magas tudományos képzettségű jezsuita tanárok, amint láttuk, fennakadás nélkül cserélték fel főiskolai tanszékeiket a székelyudvarhelyi rendházzal vagy fordítva. Tudományos tevékenységük nem szünetelt az itt eltöltött évek alatt sem, mert, mint minden jezsuita tanintézetben, megfelelő könyvtár állott rendelkezésükre. Állandó, szerves kapcsolatuk a tudományok művelésével mintegy természetessé tette a jezsuitáknál mindazon könyvek beszerzését, amelyek nélkülözhetetlenek a tudományos képzéshez. Beszerezték a görög, latin klasszikusok műveit, a történeti, hittudományi, bölcséleti munkák legfontosabb darabjait. A felvilágosodás korának modern filozófusai éppen úgy megvoltak könyvtárukban, mint a természettudományok enciklopédikus kiadványai. A könyvtár természetesen nem csak beszerzések, de adományozások útján is szüntelenül gyarapodott. Szárhegyi Mihály igazgató 1689. augusztus 15-én frott, tanulókat köszöntő sorai (függelék) jelzik, hogy az iskola szorgalmazta a könyvek gyűjtését a tanulók soraiban is. Számosan lehettek volt diákok vagy könyvgyűjtő papok, iskolapártolók, akik könyvadományokat hagytak az iskolára. Könyvadományokról kevés adatunk van. Szebelébi Bertalan, altorjai pap 1707-ből

származó végrendeletében úgy intézkedik, hogy a „Brassóban lévő könyveket az... Udvarhelyi Pater Jezsuiták curája alá... hagyja, hogy... osszák ki a hová szükségesebb pro usu cum onere orandi”. (27)

Csak sajnálni lehet, hogy az iskola történetének jezsuita korszakából nem maradt fenn könyvtári katalógus. 1773-ban Mária Terézia beküldte a „Dominus ac Redemptor” kezdetű pápai brevet az erdélyi királyi guberniumnak, amely elrendelte a jezsuita rend megszüntetését. Mária Teréziának a rend felosztatását követő, 1775. febr. 16-án kelt, 45 pontból álló rendelete, mely a jezsuita vagyon, iskolák, templomok új birtokbavételére és átrendezésére aprólékos utasításokat tartalmazott, a 43. pontjában úgy intézkedett, hogy az erdélyi jezsuita székhelyeken maradt jogi, teológiai, filozófiai, casuisticus és más magasabb tudományokhoz tartozó könyveket Kolozsvárra kell szállítani az egyetemi könyvtár gyarapítására. Elkészültek a volt jezsuita könyvtárak katalógusai, és 1781-ben a püspök a főesperes útján a könyveket beszállíttatta Gyulafehérvárra a válogatás és szétosztás végett. Az udvarhelyi rendház katalógusa 9 csoportban 534 darab könyvet sorol fel. Időközben tudatosodott az a felismerés, hogy az iskolák nem maradhatnak könyvtár nélkül, így az egyházi bizottság az 1775. évi rendeletet úgy módosította, hogy a volt jezsuita könyvtárak a plébánosok igazgatása alatt álló gimnáziumok céljaira szolgáljanak.

Az egykori jezsuita könyvtár értékeiből mindvégig az iskolai könyvtár őrizte a székelyudvarhelyi (Nyújtódi) Kódexet. (28) 1818-ban adomány útján került a könyvtárba Pesthy Mészér Gábor 6 nyelvű szótárának egy negyedik (1568) kiadású csonka példánya. (29)

Az 1780-as évektől tehát a volt jezsuita könyvtár egy részét mint tanári könyvtárat fejlesztették és használták a továbbiakban.

Az 1652-1848 közötti korszak igazgatói

1652-1653	Sámbár Mátyás
1655-1656	Betteg Péter
1657-1660	Buczáni György
1661-1666	Gyergyai Török Benedek
1667-1683	Újfalvi Nagy János
1684-1691	Szárhegyi Mihály
1691-1695	Zinder András
1695-1701	Káldi György
1701-	Szentkereszti Ferenc
1702-1703	Lencsovics András
1704-1706	nincsenek adataink
1707-1710	Bajnoczi Gábor
1710-1716	Persics János
1716-1717	Dirner Tobiás
1717-1720	Újhelyi Ádám
1720-1722	Bakai Gábor
1722-1725	Rudolf Ferenc

1725-1726	Gyalogi János
1726-1727	Horváth Boldizsár
1727-1730	Csernovics Ferenc
1730-1735	Reviczky Ignác
1735-1738	Patai András
1738-1741	Gyalogi János
1741-1742	Bednári István
1743-	Berzeviczi János
1744-1745	Bednári István
1745-1749	Vass Imre
1749-1753	Salbeck Mihály
1753-1759	Pallovcics Imre
1759-1760	Hedri Antal
1761-1762	Nagy Ker. János
1762-1767	Balogh András
1767-1775	Léstyán Mózes
1775-1804	Török Ferenc
1805-1817	Vízi Xav. Ferenc
1817-1822	Zsombori József
1822-1830	Fancsali Dániel
1830-1831	Jánosi Elek
1831-1838	nem ismerjük az igazgató nevét
1838-1848	Raymund János

Tanárok, tanítók

1. Az 1652-1689 közötti időszak tanárai (30)

1652	Medoczi Lukács
	Endre János
	Mánya Miklós
	Pozsonyi István
1665	Zili Miklós
	Lőrinczi Márton
	Lendvai László
	Lékai György
	Mekereczki Mihály
	Temerkényi János
	Kosetica György
	Kánya Balázs
1681-1684	Bentetrik Pál
	Szentkereszt Ferenc
1685-1686	Rohonczi Pál
1666	Paulus Adamovich
1667-1669	Sigismundus Huszár
1670-1672	Martinus Szalanzy
1673	Joannes Viteczi
1674-1675	Joannes Pahi
1676-1677	Casparus Fabiankovich
1678-1680	Zinder András

2. Az 1689-1736 közötti időszak tanárai

(egy professzor működött, aki a syntaxista és grammatista osztályokat tanította)

1689-1690	Majthényi László	1717	Misszéni Pál
1691-1693	Osvaldóczi Pál	1718	Szabó István
1694	Szentpéteri István	1719	Hidl György
1695-1698	Moró István	1720	Kovács Simon
1699-1701	Visnyai János	1721-1722	Dzián István
1702	Újhelyi Ádám	1723-1724	Gáll András
1703	Pogány András	1725	Kamocsai Ferenc
1701-1708	Benedekfi István	1726	Hedri Antal
1709	Tarnóczi László	1727-1728	Ferenczi Zsigmond
1712	Palugyai János	1729	Csihai István
1713	Corbelli Márton	1730-1732	Bednári István
1714	Thauer János	1733	Jósa János
1715-1716	Miksa István	1734-1735	Pécsi Ferenc

3. Az 1736-1781 közötti időszak tanárai

a) A retorikai és poetikai osztályok tanárai

1736	Salbeck Mihály	1758	Karácsoni Ignác
1737	Beke János	1759	Knáll János
1738	Nádas László	1760	Illei János
1739	Poznanovics János	1761	Raisz József
1740-1741	Némái József	1762	Csobarci József
1742	Thaddeus Jovio	1763	Daniel Theodor
1743-1744	Mátyás József	1764	Horváth József
1745	Nádas László	1765	Verebélyi János
1746	Placzer Antal	1766	Bene Ferenc
1747	Salbeck Ferenc	1767	Kovács Ferenc
1748	Andrási Ferenc	1768	Horváth József
1749-1750	Nemti Mihály	1769	Katona József
1751-1752	Ferenczi Gábor	1770	Lakatos Antal
1753	Prohászka József	1771	Biró János
1754	Szendrei József	1772	Gartner Ferenc
1755	Gálfi János	1773	Berkai Emmanuel
1756-1757	Rogács Antal	1774-1781	Kovács József

b) A syntaxista és grammatista osztályok tanárai

1736	Beke János	1748	Benkő Miklós
1737-1738	Szentes György	1749-1750	Praicz Pál
1739	Smernicz Ádám	1751	Szikora András
1740-1741	Deák József	1752	Bóthi Antal
1742	Smernicz Ádám	1753	Botár Gergely
1743-1744	Nádas László	1754	Török Ferenc
1745	Bednári István	1755-1756	Daniel Theodor
1746-1747	Placzer Antal	1757	Dobra József

1758	Knáll János	1768	Katona József
1759	Illei János	1769	Lakatos Antal
1760	Raisz József	1770	Bíró János
1761	Neander Antal	1771	Winkler József
1762	Gáll Mátyás	1772	Mercz Ferenc
1763	Szemlei Márton	1773	Bethleni Antal
1764	Verebélyi János	1774	Berkai Emmanuel
1765	Bóka Miklós	1775-1780	Boros József
1766	Mislei György	1781	Véber Ferenc
1767	Daniel Theodor		

4. Az 1689-1781 közötti időszak tanárai

(a principista és parvista osztályok, valamint az elemi iskola csoportjait tanították)

1689-1690	Adorján János	1740	Andrási Ferenc
1691-1692	Rudolfi Ferenc	1741	Szeles Mihály
1693-1694	Váradi Miklós	1742	Fogarasi József
1695	Balázsi István	1743	Lukács György
1696-1697	Péterfi István	1744-1745	Dányi János
1698	Csibi Márton	1746	Nádasi László
1699-1701	Letay István	1747-1748	Kassai József
1702-1703	Benedekfi István	1749	Praicz Pál
1707	Ágoston György	1750-1751	Bocskor János
1709	Szabó Ferenc	1752	Gáll Antal
1712-1714	Simon Mátyás	1753	Bajkó Adalbert
1715-1716	Tamási István	1754	Kőszegi József
1717	Ferenczi István	1755-1756	Dobra József
1718	Kovács Simon	1757	Karácsoni Ignác
1719	Ferenczi István	1758-1759	Urami Mihály
1720	Bajkó János	1760	Heiszler Lőrincz
1721	Koncsik János	1761	Kraupner András
1722	Kovács Simon	1762	Szeredai Domokos
1723	Takács Pál	1763	Ambrus Pál
1724	Dienes István	1764	Ferenczi András
1725-1728	Nádassy István	1765	Galambos Elek
1729	Gecző Albert	1766	Gál Péter
1730	Demeter Mihály	1767	Frack Kristóf
1731-1732	Mike Gergely	1768	Lakatos Antal
1733-1736	Erőss Mihály	1769	Topolcsáni Antal
1737	Keserű György	1770-1771	Darvas János
1738	Kovács Simon	1772	Lestyán Mátyás
1739	Szentes György	1773-1781	Darvas János

5. Az 1782-1848 közötti időszak tanárai

Rhetorika (1836-tól superior humanitatis classisnak nevezik):

B. Altorjai Apor József (1782), Kovács József (1783-1791), Andrási János (1792-1793), Darotczy István (1794-1807, 1816-1819), Márton Antal (1808-1815), Szász József (1820-1823, 1825-1827, 1836-1842),

Lókodi Ignác (1824), Tompos József (1828), Török Menyhárt (1829-1831), Keresztes Márton (1843), Sándor Ádám (1844-1848)

Poetika (1836-től inferior humanitatis classisnak nevezik)

Kováts József (1782), Benő József (1783-1788), Hosszú Antal (1789-1790), András János (1791), Daróczy István (1792-1793), Ágota János iun. (1794-1796), Vargyasi József (1797-1802), Márton Antal (1803-1807), Pálfi Jakab (1808-1811), Szász József (1812-1819, 1828-1831), Dobai József (1820-1827), Frenkó János (1836), Albert Mihály (1837-1838), Szekeres János (1829-1840), Csató Ferenc (1841), Ferencz Antal (1842), Keresztes Márton (1843-1848)

Syntaxista (1836-től *supraemae grammaticae classis*nak nevezik):

Véber Ferenc (1782), Róth József (1783-1786), Hosszú Antal (1787-1788), Szeredai Mihály (1789), András János (1790), Daróczy István (1791), Ágota János (1792-1793), Vargyasi József (1795-1796), Kontz Ferenc (1797, 1800, 1802, 1805-1806, 1808, 1811-1812, 1815, 1820, 1823, 1826), Tóth Ferenc (1798), Szóts Mihály (1799), Márton Antal (1801), Fodor István (1803), Pálfi Jakab (1804, 1807), Petrubán István (1809), Szász József (1810), Szász Lőrincz (1813, 1816), Kelemen György (1814), András József (1817), Szász József (1818), Végh József (1819), Dobai Sámuel (1821), Frenkó János (1822, 1825), Tompos József (1824, 1827), Koncz Ignác (1828), Hella Mihály (1829-1831), Nagy Lajos id. (1826), Szócs Imre (1837), Mártonfi Antal (1838-1839), Kovács József (1840), Csató Ferenc (1841), Szőke András (1842-1843), Aikler Lajos (1844-1845), Temesvári Gergely (1846), Bene Péter (1848)

Grammatista (1836-től *media grammaticae classis*nak nevezik)

Benő József (1782), Hosszú Antal (1783-1786), Ráduly Mihály (1787-1788), Ágota János (1789-1791), Fancsal Dániel (1792), Ágota János iun. (1793), Kontz Ferenc (1794-1796, 1799, 1801, 1804, 1807, 1810, 1814, 1817-1818, 1822, 1825, 1831), Tóth Ferenc (1797), Szóts Mihály (1798), Márton Antal (1800), Fodor István (1802, 1805), Boros Imre (1803), Pálfi Jakab (1803, 1806), Petrubán István (1808), Szász József (1809, 1811), Szász Lőrinc (1812, 1815), Kelemen György (1813, 1816), Hospert Antal (1819), Dobai Sámuel (1820), Frenkó János (1821, 1824, 1827), Tompos József (1823, 1826), Koncz Ignác (1829-1830), Nagy Lajos ifj. (1836), Tamási Márton (1837), Bőjthe József (1838), Csató Ferenc (1839-1840, 1842), Dombi Gergely (1841), Aikler Lajos (1843), Ollé Elek (1844-1846), Darvas János (1847-1848)

Principista és parvista (1836-től *infima grammaticae classis*nak nevezik)

Róth József (1782), Mártonfi Ádám (1783), Ráduly Mihály (1784-1786), Kontz Ferenc (1787-1793, 1798, 1803, 1809, 1813, 1816, 1819, 1821, 1824, 1827, 1829-1830), Bontz Mihály (1794-1795), Tóth Ferenc (1796), Szóts Mihály (1797, 1800), Márton Antal (1799, 1802), Erdélyi János (1801), Fodor István (1804), Pálfi Jakab (1805), Kovács Zsigmond (1806), Petrubán István (1807, 1810), Szász József (1808), Szász Lőrinc (1811, 1814), Kelemen György (1812, 1815), Hospert Antal (1817-1818), Frenkó János (1820, 1823, 1826, 1841), Csörgő Antal (1822), Tompos József (1825), Hella Mihály (1828), Kolozsi János (1831), Szócs Imre (1836), Kopár Simon (1837-1838), Szőke András (1839-1840), Ollé Elek (1842-1843), Jákobi Sándor (1844), Román Antal (1845-1846), Domokos Ignác (1847-1848)

A CONVICTUS

A jezsuiták az iskolával együtt létrehozták az ifjak közös szállását, a convictust, vagy ahogyan nevezték, a szemináriumot. „... de azon székely földről jött szegény deákoknak semmi módjuk táplálkozásban nem volt, hanem azoknak az páterek mind Monostoron, mind azután, hogy Kolozsvárra bementek egy házat tartottak, azt semináriumnak hívták.” — írja Apor Péter a kolozsvári gimnáziumról. (31) Első említése a székelyudvarhelyi szemináriumnak 1691-ből való, és mintha az Apor Péter

által leírt kolozsvári állapotokat ismételné: „Ebben az 1691-ik évben meglehetősen sokan szánták rá magukat a tanulmányok szorgalmasabb folytatására, de sajnálattal húzódtak vissza, amikor látták, hogy katonái által Mars isten szorongatja őket. Nem volt módjuk tanulni, mert ahonnan szüleikkel együtt remélték a megélhetést, ott az ínség várt rájuk. A seminárium csak 16 növendéket tudott eltartani. Az onnan kimaradtak a polgárokhoz fordultak, de azoknak nagy része is csak korpán élt.” (32) Mit árulnak el ezek a szemináriumra vonatkozó első tudósítások? Mindenekelőtt azt, hogy szerény házacska lehetett, feltehetően közel az iskolához, a város fölé emelkedő dombon. Abban az évben az iskola sem volt túl népes, mindössze 58 tanulója volt, és ebből 16-an kaptak helyet a szemináriumban. A közeli falvakból valók naponta bejártak gyalog, a távolabbiak szállást fogadtak a városban. Amint az idézett szövegből kiderül, a szülők és tanulók általában számítottak a szemináriumban ingyenesen vagy nagyon méltányos fizetésért juttatott szállásra és étellemezésre. A kéregetés a tanulók részéről megszokott, mindennapos dolog volt. Többen gazdagabb társaik szolgálíként jutottak némi jövedelemhez; temetéskor, ünnepekkor való éneklésből kapott pénzen papirost, gyertyát, könyveket vettek. Alalmazsából kapott pénzen húst és ennivalót vásároltak. Az egyház szívesen fogadta a szegény diákok jövetelét, leendő munkaerőtartalékként is számított rájuk az egyházi és iskolai szolgálatban.

A kezdetben szűk szeminárium épületet tovább bővítették úgy annyira, hogy 1740-ben már 60 tanulónak adott helyet, de még ennél is több helyre volt szükség. Ebben az évben 187 tanulója volt a gimnáziumnak. Az iskola első anyakönyvében az 1740-es esztendőről írott krónikában ezt olvassuk: „A Szent Imre szemináriumban 60-ból visszatartottunk 35 növendéket egészen az év végéig akiket étellemeztünk, habár igen drága volt az étel és közben szorgosan dolgoztak ugyanazon szemináriumnak új épületén is, melynek alapjai már régebben le voltak rakva... az előző esztendőben a szakadatlan esőzések következtében károsodtak a vetések, a háború miatt az állatok sokat szenvedtek, rosszul tápláltattak s legyengültek, az itt telelő katonaságnak részegeskedései és fényűző költségei olyan drágulást okoztak s az ételkészletekben olyan hiányt váltottak ki, hogy ebben a gazdag tartományban a marhahúst hat dénárért, egy köből búzáért 8 forintért adtak el. Hogy az egyes cikkek felsorolásával hosszadalmas ne legyenek, csak azt jegyzem meg, hogy ebben a városban rendszeren egy család évi ételme 100 forintba került, most ez csak a kenyérmek az árát fedezte. A tartalékait felélő szemináriumban 50 növendéket és velük együtt sok künnlakó növendéket is el kellett tartani, akikről a szüleik nem tudtak gondoskodni.” (33.)

Pár évre rá, 1743-ban az Erdély-szerte dühöngő pestisjárvány miatt a kolozsvári főiskola is beszüntette tevékenységét, tanárainak és tanulóinak egy része a székelyudvarhelyi gimnáziumban húzódott meg és tanult tovább. Ez évben „vagyis amelyben szegény vándor Aristotelest Udvarhelyen vendégül látták (utalás a kolozsvári főiskola bölcsészeti karára) ...annyi ifjú gyűlt össze, hogy az előljáróság alig tudott gondoskodni a bentlakókról, a két szeminárium a szegényebbekről s alig volt hely a városban

a különböző rangú ifjak elhelyezésére.” (34.) A tudósítás szerint a semináriumnak két épülete volt ekkor: az új, amiről már előbb szoltunk és a még lakott régi. Éppen az Album tudósításai segítenek abban, hogy pontosabb képet kapjunk a seminárium fejlődéséről. Az iskola első értesítőjében, amit az 1857-58-as tanévben adtak ki, azt olvassuk, hogy az 1705-ös évtől indult volna meg a seminárium. (35.) Az előbb idézett Album viszont félreérthetetlenül utal arra, hogy 1691-ben 16 növendéket tudott eltartani. Az újabb semináriumi épület létrehozási időpontját is helyesbítünk kell, az 1740-es évet fogadva el építési évként.

A fiúnevelde (convictus)

A seminárium, amit a XVIII. század közepétől mindinkább fiúneveldének hívnak, magába foglal egy tágasabb tennet, ahol a tanulók napi foglalkozásukat végezték, az ebédlőt, a hálószobákat és betegszobát (kórodát), ahol a betegeket a fiúneveldei alapból orvos gyógykezelte. Amint ez egy fennmaradt fényképen és egy 1858-ban készült metszeten látszik, egyemeletes, impozáns épület volt. 1909-ben bontották le, amikor a helyére épült a gimnázium mai épülete.

A seminárium fenntartását egyrészt a tanulók által hozott pénzbeli és természetbeni javakból, másrészt az évek folyamán adományként kapott birtokok jövedelmeiből vagy pénzalapítványokból fedezték. 1694-ben Lipót császár a Segesvárszéken fekvő Bene és Erked helységek tizedének negyedét az udvarhelyi convictus növendékeinek ételmezésére rendelte. 1740-ben a székelyudvarhelyi Balogh család birtoka szállott a semináriumra. Mária Terézia császárnő 1770-ben és 1778-ban 11.280 forintot adományozott fenntartásra. Ehhez járulnak még a mágnások által tett alapítványok. (36.) Az 1796-97-es tanévben például a következő alapítványok léteztek: A Lipót-féle alapítványt élvezte öt tanuló, a Mária Terézia alapítványt hét tanuló, a gr. Apór István által 1698-ban tett alapítványt hat tanuló, a gr. Gyulaffy László által 1752-ben hagyott alapítványt két tanuló, a Keserű György által 1761-ben tett alapítványt kilenc tanuló, a Szász-Kozma-Tamási alapítványból részesült egy tanuló. Összesen ebben az iskolai évben 32 alapítványos volt a convictusban, akik természetesen teljes ellátást kaptak. (37.)

Az évek során az iskola és a seminárium fenntartására tekintélyes alapot gyűjtöttek össze a jezsuiták. A rend feloszlata után Erdélyben felleltározott jezsuita vagyon az épületek, földbirtokok, pénzalapok, összesen 470.596 rénes forintot és 12 krajcárt tettek ki. Ebből a Székelyudvarhelyen lévő érték 12.334 forinttal nagyságrendben Kolozsvár, Szeben, Gyulafehérvár, Marosvásárhely után következik. (38.) Ebből az alapból folyósították a katolikus közép és főiskolák kiadásait addig is amíg 1780-ban Mária Terézia rendezte ennek a vagyonnak a sorsát. Így az 1777-78-as tanévre a székelyudvarhelyi gimnáziumnál a retorika, valamint a syntaxis tanárainak egyenkénti évi 350 rénes forintot, a kezdők magisterének évi 150 forintot, iskolai költségekre évi 50 és a tanulók jutalmazására évi 30 forintot fizettek ki. (39.)

II. József 1784. szept. 20-i rendelettel eltörölte a gimnáziumok melletti convictusokat. Ez együtt járt a tandíjak és az ösztöndíjak új rendszerének bevezetésével. Ez a rendelkezés elsősorban a szegénysorsú tanulókat sújtotta. Ezzel magyarázható ezekben az években a létszámcsökkenés is. 1784-től visszafelé négy évben a létszám alakulása ez: 1783-ban 121, 1782-ben 72, 1781-ben 89, 1780-ban 109. Az új tandíj és ösztöndíjrendszer bevezetése utáni négy évben pedig ez a helyzet: 1784-ben 78, 1785-ben 64, 1786-ban 51, 1787-ben 49. Sok esetben az alapítványokból folyósított ösztöndíjakat éppen nemesi, sőt, főnemesi származású ifjak kapták meg.

Az iskola nevelési funkciója, azok az elvárások, amelyeket a társadalom és az egyházi szervezet az ifjú nemzedék képzésében támasztott, leginkább a seminárium keretei között valósulhattak meg. A convictusi élet mindennapjaira vonatkozóan jóformán semmi adatunk nincsen. A katolikus convictusokban az volt a szokás, hogy reggel öt órakor csengettek a felkelésre, ünnepnapokon később. A reggeli ima és készüldés után hét órakor misét hallgattak, a szolgadiákok megtértették az asztalt, előimádkozás után megkezdődött az étkezés. Ezután következett a délelőtti program. A szabad időt egymás között töltötték. Ágyneműket, mosdóikat, világító eszközeiket maguk gondozták. A fűtést is maguk végezték. Éppen az információk szegénysége miatt hasznosnak tartjuk teljes egészében közölni azokat a szabályokat, amelyeket „tanulók törvényei”-ként (leges scolasticae) alkalmaztak ebben az iskolában. (függelék)

A székelyudvarhelyi R.K. gimnázium tanulói 1689-1848

Év	Gimnáziumi osztályok					Rhetores	Összes tanulók a gimn. fokozat
	Parvistae	Principistae	Grammatistae	Syntaxis-tae	Poetae		
0	1.	2.	3.	4.	5	6.	7.
1689	52	26	34	13			125
1690	55	19	18	34			126
1691	32	7	6	13			58
1692	7	20	6	14			47
1693	72	18	12	14			116

0	1.	2.	3.	4.	5	6.	7.
1694	26	23	22	11			82
1695	19	22	24	30			95
1696	36	23	18	30			107
1697	20	19	19	23			81
1698	32	27	15	19			93
1699	34	36	22	19			111
1700	19	46	38	32			135
1701	21	32	28	44			125
1702	25	29	24	36			114
1703	31	34	21	28			114
1707	7	18	17	15			57
1708	12	13	6	6			37
1709	10	14	14	6			44
1710	33	—	13	—			46
1712	74	11	31	14			130
1713	60	26	26	41			153
1714	60	28	32	26			146
1715	35	25	25	33			118
1716	76	30	39	56			201
1717	49	32	35	53			169
1718	48	24	42	60			174
1719	74	14	12	28			128
1720	27	12	10	9			58
1721	17	9	18	14			58
1722	54	9	26	30			119
1723	68	8	14	26			116
1724	87	14	20	21			142
1725	77	29	15	20			141
1726	88	16	23	13			140
1727	62	16	15	18			111
1728	55	12	14	11			92
1729	51	15	15	14			95
1730	54	25	14	17			110
1731	35	13	22	14			84
1732	36	17	12	18			83
1733	79	13	21	13			126
1734	80	23	18	19			140
1735	91	22	23	17			153
1736	70	27	23	28	15	10	173
1737	42	28	34	25	20	8	157
1738	33	20	33	30	15	15	146
1739	46	10	30	24	20	17	147
1740	58	24	13	32	31	29	187
1741	68	14	15	14	20	15	146
1742	56	12	17	20	21	18	144
1743	56	11	20	24	30	36	177
1744	60	14	13	13	13	11	124

0	1.	2.	3.	4.	5	6.	7.
1745	61	9	11	13	13	7	114
1746	67	11	7	11			96
1747	89	12	11	12			124
1748	99	26	12	8	12	11	168
1749	80	20	28	12	19	15	174
1750	85	21	19	16	23	16	180
1751	71	24	19	21	20	18	173
1752	92	31	24	25	22	19	213
1753	74	16	23	16	18	15	162
1754	95	13	13	20	11	18	170
1755	84	24	14	18	15	8	163
1756	77	22	24	14	10	16	163
1757	53	17	14	14	11	6	115
1758	91	19	15	18	7	9	159
1759	133	21	21	12	—	18	205
1760	18	15	22	13	16	11	95
1761	58	15	13	22	7	9	124
1762	68	21	15	17	8	5	134
1763	120	12	18	10	10	6	176
1764	130	11	13	15	12	8	189
1765	132	21	8	13	15	11	200
1766	126	17	23	8	14	10	198
1767	126	22	19	34	6	9	216
1768	106	18	20	17	16	5	182
1769	64	14	20	24	11	19	152
1770	64	28	14	24	22	7	159
1771	49	26	16	13	14	14	132
1772	32	13	21	20	8	18	112
1773	36	21	13	20	11	6	107
1774	43	11	22	10	20	8	114
1775	70	12	11	17	8	20	138
1776	80	18	14	13	11	-3	139
1777	48	20	15	13	8	10	114
1778	36	17	23	16	10	9	111
1779	34	13	15	17	13	9	101
1780	38	18	14	15	13	11	109
1781	36	9	15	10	7	12	89
1782	31	9	10	12	4	6	72
1783	74	9	14	9	11	4	121
1784	34	10	10	8	7	9	78
1785	23	10	9	9	6	7	64
1786	8	13	10	7	7	6	-51
1787	9	7	8	11	6	8	49
1788	17	8	9	8	8	7	57
1789	12	15	8	10	6	7	58
1790	108	6	13	8	9	5	149
1791	32	13	8	9	6	7	75

0	1.	2.	3.	4.	5	6.	7.
1792	27	19	11	8	9	7	81
1793	19	21	17	6	10	6	79
1794	14	16	19	20	8	10	87
1795	23	10	15	17	15	4	84
1796	17	20	11	12	13	12	85
1797	25	22	20	14	9	13	103
1798	13	22	19	16	14	7	91
1799	14	13	21	18	14	15	95
1800	27	20	15	15	14	13	104
1801	29	26	21	10	14	15	115
1802	32	28	22	17	9	12	120
1803	20	25	21	13	18	10	107
1804	26	26	22	17	9	13	113
1805	29	14	23	15	14	7	102
1806	23	25	12	21	13	14	108
1807	17	16	20	10	19	12	94
1808	15	15	17	18	10	13	88
1809	14	18	12	15	10	5	74
1810	18	12	15	12	16	11	84
1811	14	15	9	14	8	11	71
1812	13	15	14	10	12	4	68
1813	31	13	17	13	10	11	95
1814		15	13	15	13	7	63
1815	16	26	20	11	15	10	98
1816	20	23	20	19	9	15	106
1817	18	15	19	15	9	11	87
1818	12	17	18	15	11	7	80
1819	20	14	18	17	11	10	90
1820		20	12	13	13	10	68
1821		24	19	11	15	6	75

Év	Gimnáziumi osztályok					Össz. s tanulók a gimn. fokozaton
	Primae cl. gramm.	Sec. cl. gramm.	Tertia cl. gramm.	Primae cl. human	Sec. cl. human	
0	1.	2.	3.	4.	5	6.
1822	26	17	19	8	11	81
1823	17	18	15	16	8	74
1824	27	14	17	12	18	88
1825	25	22	13	13	14	87
1826	16	24	16	11	9	76
1827	30	16	15	12	10	83
1828	16	21	14	17	10	78
1829	15	17	15	11	11	69
1830	21	12	14	10	9	66

0	1.	2.	3.	4.	5	6.
1831	26	22	11	12	8	79
1832						
1833						
1834						
1835						74
1836						80
1837	17	19	12	15	11	74
1838	24	15	19	11	11	80
1839	20	23	14	9	14	80
1840	24	16	5	12	8	65
1841	26	17	12	11	10	75
1842		18	12			30
1843	16	12	14	8	8	58
1844	18	15	9	10	7	59
1845	15	18	14	8	9	64
1846	23	16	15	16	11	81
1847	17	18	9	12	6	62
1848	18	15	16	10	12	71

AZ ISKOLA TANULÓI (1593-1848)

Az iskola történetének 1689-től 1848-ig terjedő korszakában meglehetősen pontos képet alkothatunk a tanulónépességről. Már utaltunk rá, hogy a felvilágosult abszolutizmus iskolai reformjáig semmi bizonyítékunk nincs a különálló elemi iskola létezéséről. A legtöbb évben a gimnázium első osztályában a parvisták alacsonyabb csoportjaként párhuzamosan tanulták az írást, olvasást és a latin nyelv elemeit az oda felvett tanulók. Hat-hét éves korban kezdték meg a gyermekek a tanulást a kezdő csoportokban, bár az életkort illetően nem voltak kialakult szabályok. Gyakran előfordult, hogy a hét éves kisdíák együtt járták az első osztályokat a nálánál kétszer idősebb legényekkel. A végzős évfolyamon is szintén lehetséges még a tíz év különbség is az egyes tanulók között.

A középkori iskolázás gyakorlata szerint, aki beiratkozott a gimnázium első osztályába nem biztos, hogy végigjárta az összes osztályokat. A család körülményei, a tanuló képessége, szorgalma mind beleszólhattak abba, hogy meddig tartson a tanulási idő. Ha a körülmények úgy hozták befejezetlen, alig egy két gimnáziumi osztállyal is vállalhatott valaki kántorságot vagy olyan foglalkozást, ahol írásbeli tudását és latin nyelvismeretét haszonnal gyako rcolhatta. 1689-1848 között néhány évet leszámítva, amelyekről nincs adatunk 1704 ifjú tanult a székelyudvarhelyi római katolikus gimnáziumban. Az egyes esztendőben a tanulólétszám olyan hullámzó, hogy nagyon bizonytalan dolog lenne valamilyen átlagos létszámot alapul venni.

A) A tanulók származáshelye

Amennyire a rendelkezésünkre álló anyakönyvek adatai megengedik (40.) elkészítettük a tanulók származási helyek szerinti statisztikáját. A székelyudvarhelyi katolikus gimnáziumot azért létesíthették a jezsuiták, mivel a székelyföldi katolikus lakosság gazdasági-társadalmi-művelődési igényei megteremtették ehhez a kedvező feltételeket. Az iskola összes 17.004 tanulója közül, azok, akiknek a származáshelyét ismerjük, döntő többségében (91,70%) székelyföldiek. A korszak vége felé, 1808-1848 között lényegesen megnő az Udvarhelyszéki diákok aránya. Ezzel párhuzamosan csökken a csíki, gyergyói, háromszéki és a többi vidékek diákjainak itteni jelentkezése. Bár Csíksomlyón valószínű a XVI. sz. végétől gimnázium van (41.), a tárgyalt korszakban végig elég nagy a Székelyudvarhelyen tanuló csíki diákok száma. Jezsuita vezetése révén, a székelyudvarhelyi gimnázium jobban kötődött a Habsburg birodalom katolikus szellemi központjaihoz és így főleg azok a székely ifjak, akik továbbtanulásra igyekeztek, legalább a két utolsó gimnáziumi évet Székelyudvarhelyen végezték el. Így arra is reményünk lehetett, hogy a szintén jezsuita vezetésű kolozsvári főiskolán valamilyen alapítvány elnyerésével bölcséleti és teológiai tanulmányokat folytassanak. A székelyudvarhelyi gimnázium tekintélyét jelzi az a tény is, hogy bár 1680-ban létrejött Kézdivásárhelyen a katolikus gimnázium, a háromszéki és Miklósvár-széki katolikus ifjak nagy számban jöttek Székelyudvarhelyre tanulni. Érdekes például Barót katolikus ifjúságának csak az itteni adatok alapján kibontakozó iskoláztatási képe. Azoknak az éveknek az adatai alapján, amikor jelezték a tanulók származáshelyét, a több mint 200 baróti diákból, akik egy vagy több évet itt tanultak 33 baróti ifjú végezte el a gimnáziumot Székelyudvarhelyen. (42.)

Külön figyelmet érdemelnek a nem székelyföldi eredetű diákok. Ebben a kategóriában Fogaras vidékéről 269 tanulót (2,82%) azonosítottunk. Ez a csoport a vizsgált időszak vége felé a tanulók 3,08%-át adja. A Fogaras-vidékiek többnyire unitus románok. Tartós hagyománya alakult ki az udvarhelyi iskolába járásnak Alsó és Felső Veniczérről. 1723-ban a grammatista osztályban tűnik fel egyszerre három ifjú innen. Ladislaus Veniczai (18 éves), Joannes Veniczai (16 éves) és ugyancsak Joannes Veniczai (11 éves) mindeniknél a bejegyzés „valachus nobilis”. Ettől kezdve folyamatosan vannak veniczeiek, valamint kománaiak, illyényiek, ohábaiak, kucsulátiak stb.

Az irodalomtörténet számon tartja, hogy Aron Pumnul 1831-1835 között Székelyudvarhelyen tanult. (43.) Kucsuláti unitus román ifjú létére Székelyudvarhelyre hozták tanulni, ahol még más falujabeliek vagy szomszéd falubeliek is jártak és amelynek iskolarendszere legjobban megfelelt a Rómához csatlakozott románok vallásos törekvéseinek. Az államhatalom, a katolikus iskolarendszer egyébként jól meghatározott politikai számításból ösztönözte is az unitus román ifjak iskoláztatását katolikus középiskolákban és főiskolákban. Bár kisebb létszámban a ref. Kollégium alsó osztá-

lyiba is iratkoztak Fogaras-vidéki román ifjak, a meglevő anyakönyvekben a jelzett évekről ott nem találunk ilyen nevű tanulót, a származáshelyet pedig nem tüntetik fel. Ezek alapján adódik az a következtetés, hogy az 1848-as román forradalom vezérégyénisége Székelyudvarhelyen a ferences barátok által vezetett elemi iskolában járt, ami a gimnáziumtól független intézmény volt.

Szászföldről időszakunkban 188 tanulót tudtunk azonosítani. Természetesen ezek nem mind szászok. Kevés szász mellett román és magyar ifjak, akik a szász székek valamelyikében laknak. Megyei területekről 246 tanuló lakhelye határozható meg.

A székelyudvarhelyi r.k. gimnázium végzett tanulói azonosítható helységenként (1689-1848)

1. UDVARHELY SZÉK

Atyha 13, Abásfalva 4, Ábrahánfalva (Abránfalva) 5, Betlenfalva 16, Béta 8, Bogárfalva 1, Dobó 2, Fancsal 11, Felsőboldogasszonyfalva 2, Farkaslaka 13, Fenyéd 8, Homoródkeményfalva 2, Homoródszentmárton 3, Homoródszentpéter 1, Jánosfalva 1, Kadicsfalva 17, Keményfalva (Küküllő) 3, Korond 2, Lengyelfalva 10, Lövéte 13, Malomfalva 5, Máréfalva 13, Miklósfalva 1, Oláfalva 14, Oroszhegy 13, Parajd 2, Patakfalva 2, Pálfalva 1, Szentlélek 5, Szentkirály 12, Szombatfalva 12, Tibód 2, Udvarhely város 95, Ülke 1, Vágás 8, Városfalva 2, Zetelaka 27.

2. CSÍKSZÉK

Csicsó 2, Csíksomlyó 12, Csomortán 3, Dánfalva 5, Delne 4, Fitód 1, Jenőfalva 1, Karcfalva 3, Kozmás 2, Madéfalva 12, Ménáság 2, Mindszent 5, Nagyboldogasszony 1, Pálfalva 2, Rákos 5, Szentdomokos 3, Szentgyörgy 9, Szentimre 10, Szentkirály 15, Szentlélek 3, Szentmiklós 5, Szentmárton 4, Szentmihály 4, Szentsimon 4, Szenttamás 5, Szereda 2, Szépvíz 7, Taplocza 4, Tusnád 8, Vacsárcsi 4, Verebes 1, Zsögöd 3.

3. GYERGYÓSZÉK

Alfalu 12, Csomafalva 6, Ditró 9, Gyergyószentmiklós 31, Kilyénfalva 1, Remete 3, Szárhegy 10, Tekerőpaták 1, Újfalva 16.

4. KÁSZONSZÉK

Impérfalva 1, Jakabfalva 5, Kászon 30, Kászonújfalva 1, Nagy Kászon 4.

5. HÁROMSZÉK

Béla falva 3, Bereczk 2, Czófalva 1, Csernáton (Alsó-, Felső) 1, Esztelnek 5,

Gelencze 5, Hatolyka 4, Hilib 2, Illyefalva 1, Imecsfalva 2, Köröspatak 2, Kurtapatak 4, Lemhány 2, Márkosfalva 1, Martonos 1, Nyújtód 1, Oroszfa 1, Ozdola 1, Petőfalva 1, Polyán 11, Sárfalva 3, Szentiván 3, Szentkatolna 4, Szentgyörgy 10, Szentlélek 6, Tamásfalva 1, Torja (Alsó-, Felső) 10, Al-Torja 3, Zabola 1.

6. MIKLÓSVÁRSZÉK

Barót 33, Köpe 1, Miklósvár 4.

7. MAROSSZÉK

Csókfalva 1, Ernye 1, Gálfalva 1, Hodos 1, Jobbágyfalva 1, Káál 4, Koronka 1, Köszvényes 3, Lekencze 1, Márkod 1, Marosvásárhely 2, Selye 2, Szentháromság (Szt. Rontás) 4, Szováta 1.

8. KERESZTÚR FIÚSZÉK

Andrásfalva 2, Alsóboldogasszonyfalva 1, Keresztúr 5, Kiskede 1, Nagysolymos 2, Magyarzsákod 3, Szentdemeter 2, Siménfalva 2.

9. SZÁSZFÖLD

Brassó 9, Czikendál 1, Kőhalom 2, Segesvár 4, Szeben 1.

10. MEGYEI

Alsó-Fehér: Vízakna 1, Csongva 2, Balázsfalva 2, Péterlaka (?) 1.
Felső-Fejér: Ágotakövesd 1, Galac 1, Hidvég 1, Karatna 1, Királyhalma 2, Sárpatk 1, Voldorf 1.
Hunyad: Déva 1, Nagybarcsa 2.
Küküllő: Erzsébetváros 6, Hosszúaszó 1.
Kolozs: Fenes (?) 2, Kalotaszentkirály 1, Kolozsvár 2.
Torda: Abafája 2, Magyardeleg 1, Pókakeresztúr 1.
Belső-Szolnok: Szamosújvár 1.
Fogaraszvidék: Fogaras 7, Illyén 1, Alsó Komána 1, Nagyberivoj 2, Venicze (Alsó-, Felső ?) 4, Felső Vincze 1, Felsőszombatfalva 1.

11. ERDÉLYEN KÍVÜL

Eperjes 1, Győr 1, Komárom 1, Nyitra 1, Pest 1, Keresszeg (Bihar vm.) 1, Kishalmagy (Zaránd vm.) 1.

Az erdélyi nagyfejedelemség területén kívülről jött 88 ifjú.

Az adott korszak iskoláztatásának pontosabb feltárását, a középiskolát végzettek számának hozzávetőleges meghatározását segítheti elő az, hogy helységenként kimutattuk a nagyobb erdélyi tájegységekből hányan jártak iskolába a székelyudvarhelyi katolikus gimnáziumban.

**A székelyudvarhelyi római katolikus gimnázium
tanulói származási hely szerint
1689 – 1848**

Időszak	Összesen	Származás- hely ismeretlen	Származás- hely ismert	Székely- földi	Székely székekből							Más vidékek		
					Udvarhely Szék	Csikazék	Gyergyószék	Káronszék	Háromszék	Miklósvárazék	Marosköz	Aranyosazék	Fogaras vidéke	Megyei Erdélyen kív. együtt
1689 – 1848	17004	7468	9536	8745	5043	1260	1082	114	767	312	161	6	269	522
			100%	91,7%										
1689 – 1764	9189	2231	6967	6482	3240	1154	972	106	661	207	142	2	191	292
			100%	93,06%									2,74%	4,17%
1808 – 1848	3091	522	2569	2261	1803	106	110	8	106	105	19	4	78	230
			100%	88,1%									3,03%	8,95%

**A székelyudvarhelyi római katolikus gimnázium
végzett tanulói
1689 – 1848**

Időszak	Létszám	Szárma- zás- hely Ismeretlen	Szárma- zás- hely Ismert	Székely- földi	Székely székekből							Más vidékiek	
					Udvarhely Szék	Csalizsék	Gyergyósék	Kászonasék	Háromsék	Miklósvászsék	Maroszsék	Fogaras vidéke	Szászföld Megyei Erdélyen kív. együtt
1689 – 1848	2146	530	1616	1525	535	424	207	49	234	40	36	19	72
			100%									1,17%	4,45%
1689 – 1764	1382	106	1276	1221	309	402	191	47	214	26	32	11	44
			100%	96,80%								0,95%	1,95%
1808 – 1848	347	7	340	304	226	22	16	2	20	14	4	8	28
			100%	89,41%								2,35%	8,23%

B) A tanulók társadalmi eredete

Az iskola történetének általunk vizsgált szakaszában a tanuló népesség jelentős hányadánál ki lehet mutatni azt a társadalmi csoportot, amelyből jött. Még pontosabb adatokat kapunk, ha az egész korszakon belül két kisebb időszakot vizsgálunk (1689-1733 és 1808-1848), amikor az összlétszámhoz viszonyítva kevesen vannak, akiknek társadalmi helyzetét nem tudjuk tisztázni. Az egyes társadalmi csoportok jelölésénél a korabeli jelölést használjuk. Ezt próbáljuk összhangba hozni azokkal a társadalmi kategóriákkal, amelyeket a legújabb történeti statisztikai tanulmányok nálunk használnak. (44.) A praenobilis kategória alatt birtokos nemeseket kell értenünk. Természetesen az egy-két jobbágycsaláddal bírótól a mágnásokig mind ide tartoznak. Tanuló személyekben adva példát erre, ide soroljuk a szárhegyi gróf Lázár Ferencet (1727-ben syntaxista) vagy a Fogarasvidékről Kövesdről való perillustris Emericus Boért és a közeli Lengyelfalváról jövő „parasztbáró” Orbán Balázst egyaránt. A „nobilis” és „nobilis siculus” kategóriákat, akik a tanulók zömét alkotják, mint egyetlen nemeseket egybevonhattuk volna, de mivel nem csak székelyföldiekről van szó, nem tehetjük. Ugyancsak azonos társadalmi kategóriát képeznek, bár más-más jelöléssel a következő csoportok: „ignobilis”, „libertinus”, „miles siculus”, „siculus”. Ezek tulajdonképpen szabadparasztok. Mint ahogy szintén szabadparasztok azok, a kiváltságos állapotukat a XVIII. sz. elején még jelző oláhfalviak is, akik még „privilegiatus” helyzetűeknek mondják magukat. A 158 katonacsaládból való székely fiú, Csík, Gyergyó, Miklósvárszék vagy Háromszék falvaiból került ide. Mint érdekességet jegyezzük meg, hogy a városi, polgári rendű ifjakat nem taxalista névvel illetik, hanem civis-nek mondják. Részarányuk a korszak vége felé eléri az összes diákok 18,5 %-át. Elsősorban székelyudvarhelyi polgárok gyermekei ezek.

Baróti Szabó Dávid

Spányár Pál festménye

A r. katolikus gimnázium sok ezer székely diákja közül a legkiválóbbaknak ismerjük a pályáját. Az iskola kiváló székely tanftványai között messze kiemelkedő hely illeti meg Baróti Szabó Dávidot.

1739-ben Baróton született. A székelyudvarhelyi r.k. gimnázium rhetori osztályát 1757-ben végezte el 17 éves korában. Ugyanitt belépett a jezsuita rendbe. Trencsén, Szokolca, Székesfehérvár, Nagyszombat, Kolozsvár, Eger, Kassa, Nagyvárad és Besztercebánya voltak próbaéveinek, tanulmányainak és egyben tanári működésének állomáshelyei. 1773 után a komáromi gimnázium tanára. Innen helyezik 1777-ben Kassára, ahol a felső osztályok tanára 1799-ben történt nyugdíjazásáig. Kassán adta ki első verskötetét, itt ismerkedett meg Kazinczyval, Batsányival, akik-

kel együtt szerkesztette a Magyar Museumot. Élete utolsó, az irodalomnak szentelt húsz évét a Komárom megyei Vjrtén töltötte. Itt halt meg 1819-ben. Bár nem készült költőnek a klasszikus triásznak ő volt a legtehetségesebb tagja. Vallásos meggyőződése mellett a nemesi-nemzeti eszmék visszhangoznak verseiben. (A magyar ifjúsághoz, 1777; Eggynémelly úrfiról, 1786; Köntös-váloztatásról, 1786). Legismertebb versét A ledőlt diófához című allegoriát az 1790-es évek nemesi-nemzeti mozgalma ihlette. Világnézetében a felvilágosodás konzervatív ellenzékének erkölcsi nézetei tükröződnek. Képalkotására, látásmódjára elsősorban az erő és a cselekményesség a jellemző, azok a vonások, amelyek később a romantikában teljesebben ki. Stílusának ez a jellegzetessége hatott leginkább kortársaira.

Bár szerény, de számontartott tudományos munkássága is. Ortográfiai és grammatikai észrevételek c. munkája 1800-ban készült. Kisded szótárában betűrendbe, hexaméterekbe szedi a ritkább magyar szavakat.

Figyelemre méltó műfordítói munkássága. Paraszti majorság címmel lefordította Vanière francia jezsuita latin nyelvű verses gazdaságtanát. Milton és Vergilius fordításával is próbálkozott. (45).

A diáknévsorokkal való foglalatосkodás közben bukkantunk rá a Zöld Péter névre. A „Madéfalvi veszedelem” néven ismert Habsburgellenes székely felkelés egyik vezetője 1744-ben a poetikai osztályba iratkozik. (Petrus Zöld prænobilis Madéfalvensis a.17.). Jellemző, hogy ebben az osztályban összesen 13 tanuló van, akik közül udvarhelyszéki 1, Csík-széki 3, Gyergyó-széki 4, Háromszéki 5. Egy év múlva 18 évesen elvégzi a rhetori osztályt. (46.) Innen megy a kolozsvári főiskolára, ahol 1748-ban leteszi a bölcséleti doktorátust. (47.) Az adatok fényében részletesebben feltárulnak a nagy székely tudós, Orbán Balázs diákévei is. Az elemi iskolát feltételezzük, az akkor már külön egységként működő és a székelyudvarhelyi ferences zárda által vezetett iskolában járta. A gimnázium első négy osztályát úgy végezte, hogy vagy szálláson lakott a városban vagy bejárt Lengyelfalváról. Alig 14 éves amikor végez az ötödik gimnáziumi osztállyal 1844-ben. Az ötödik osztályban már mint alapítványos bent lakott a semináriumban. Gimnáziumi éve alatt az összes tantárgyakból prima vagy eminens minősítést kapott. Tanulásbeli szorgalmát (diligentia in studiis) egykori tanárai (Sándor Ádám II. humán, Keresztes Márton I. humán, Szőke András grammaticae) találóan minősítették: indefessa, vagyis kitartó, fáradhatatlan. Ha már alapvető jellembeli tulajdonságai már az iskolában ilyen találóan megnyilvánultak, azt hiszem nem tévedünk, ha a középiskolai évek szellemi, diáktársaságbeli légkörét meghatározó jellegűnek vesszük Orbán Balázs egész későbbi életútjára vonatkozóan. A felső grammatikai, az első és második humán osztályokban együtt tanult baróti, csíkszentkirályi székely katonacsaládból való fiúkkal, a királyhalmi (Felső-Fejér vm.) ortodox pap fiával, Fogarasvidéki, Szászöldi unitus román és udvarhelyszéki diáktársakkal, ami tágabb, az erdélyi valóságot sugalmazó, egymás egyéniségét tiszteletben tartó légkört teremthetett ebben a környezetben. A testvériségnek, az egymás kölcsönös tiszteletének ápolása, ennek gya-

**A székelyudvarhelyi római katolikus gimnázium
tanulói társadalmi eredet szerint
1689 – 1848**

Időszak	Összesen	Társadalmi hovatartozás ismeretlen	Társadalmi hovatartozás ismert	E b b ő l									
				Praenob.	Nobil	Nob. alcul.	Ignobilis	Libertinus	Privilegiatus	Mil. alc.	Valachus	Civis	Egyéb
1689 – 1848	17004	10612	6392	433	3195	945	213	503	23	125	158	534	263
			100%	6,77	49,98	14,78	3,33	7,86	0,35	1,95	2,47	8,35	
1689 – 1764	4407	815	3592	245	2568	—	211	459	23	—	12	39	35
			100%	6,82	71,49	—	5,07	12,77	0,64	—	0,33	1,08	
1808 – 1848	2885	419	2466	145	615	778	—	37	—	125	109	458	199
			100%	5,87	24,93	31,54	—	1,5	—	5,06	4,42	18,57	

Orbán Balázs

Haáz Rezső festménye

korlása, mondhatnánk tanulása, egyik legértékesebb hagyománya az egykori székelyudvarhelyi r. katolikus gimnáziumnak.

Az 1848-al záruló korszakban volt az iskola diákja, a Barótról származó Keserű Mózes, csillagász, meteorológus.

„Egyéb” kategória alatt olyan társadalmi csoportok gyermekeit vontuk egybe, mint curialista, sommás, görögök, örmények. Ez utóbbiak elég szép számmal vannak és a korszak utolsó részében (1808-1848). a tanulók 5,19 %-át teszik ki.

A román tanulókat függetlenül attól, hogy nemesi vagy más rendűek egységes megjelöléssel „valachus” illetjük, mint ahogyan abban a korban jelölték. Először 1696-ban van román tanulója a gimnáziumnak: Nicolaus Csokány valachus, Fejér megyéből. Később mind gyakrabban tűnnek fel nem csak megyei terü-

letről, Fogarasvidékről, szászföldről, hanem székelyföldi falvakból is. 1708-ban például Trifuj „Valachus ignobilis ex Zetelaka” 1730-ban már hét román ifjú tanult itt többnyire Fogaras-vidéki unitusok. 1754-ben kilenc, 1761-ben tíz, 1762-ben 23 román tanuló van a székelyudvarhelyi r. katolikus gimnáziumban. Azon kevés román értelmiségi közül, akiknek formálódásában a székelyudvarhelyi gimnázium szerepet játszott kiemelkedik Theodor Aaron.

Az iskola épületei (1593-1848)

Feltételezzük, hogy 1593-ban a jezsuita misszió a várban indította meg az iskolát és ott működött 1599-ig a vár lerombolásáig. A katolikusok 1633-ban kapták vissza a Szt. Miklós-hegyi plébániát és annak épületében hamarosan, ha szerény keretek között is, de újjászervezték az iskolát. Amint már előbb utaltunk rá a jezsuiták visszatérésével (1651) megindult az anyagi alapok összegyűjtése és az építkezés is. Azt is jeleztük, hogy 1655-ben az elszakadni akaró bethlenfalviakat is a schola építésére kötelezik az egyházi előjárók. Az építés valamikor az ezerhatszázhatvanas évek végén fejeződhetett be. Ez az épület azután két évszázadon át volt

A r. kat. gimnázium első önálló épülete

maga a katolikus gimnázium főépülete. Egy fényképfelvétel szerencsére megőrizte sok, sok nemzedék számára kedves, nyugalmat árasztó képét. Ott volt a plébániához felvezető fedett lépcső kezdeténél a domb aljában. Az 1980-as években az Iskola utca korszerűsítésekor feltárultak a vaskos falak alapozásainak részei és az építők a támfalban rögzítették is a gubacskövekből, mészhabarccsal rakott falmaradványt. Az épület emeletes volt, nyolc tantermet és a pedellusi lakást foglalta magába. Ha az elején meg is felelt a szükségleteknek, idővel természetesen szűknek bizonyult. Nem jutott hely benne sem a könyvtárnak (ezt a plébánia épületében helyezték el), sem tanári szobának. A természettani szertár részére az egyik osztályteremből deszkafallal kerítették el egy részt. A tanodát szervesen egészítette ki a fiúnevelde, ahol a nevelési tevékenység egyrésze lezajlott, valamint a plébánia és a jezsuiták ittartózkodásáig (1773) maga a zárda is. Az egész együttes azonos célt szolgált, így bár több épületben más-más tevékenységet végeztek, együtt volt mindez maga a schola. (48.)

Templom és iskola

Orbán Balázs rajza

A GIMNÁZIUM TÖRTÉNETE 1848-1918 KÖZÖTT

1848 tavaszán forró volt a hangulat Székelyudvarhelyen is. Bár az iskola későbbi világi gondnoka, Ugron Lázár széki királybíró egyike volt azoknak a gyűlölt személyeknek, akiknek a távozását a nép hangosan követelte, ennek hivatali tekintélye nem tartotta vissza az ifjúságot attól, hogy résztvegyen a forradalmi megnyilvánulásokban. Április elsején az ellenzék kezdeményezésére nagy néptömeg lepte el a város főterét és tüntetett a forradalmi eszmék mellett. Este a tanuló és iparos ifjúság együtt járta be az utcákat miközben Petőfi forradalmi dalait énekelte. Mindenfelé a „polgártárs” megszólítás járta, jelezvén a korszakváltozást a hagyományos iskolaváros életében. Leomlottak a válaszfalak, amelyek elválasztották a diákifjúságot a városi vargák fiaitól. 1848 május másodikán újabb tömegtüntetés van Székelyudvarhelyen, ahol már a közelebbi falvak népe is részt vett. Mint minden forradalomban, most is az ifjúság játsza az önfeláldozó rohamcsapat szerepét. Leszedik és elégetik a gyűlölt Habsburg hatalom jelképeit, szabadelvű politikusokat választanak követekül az erdélyi országgyűlésbe. A súlyos társadalmi kérdések megoldatlansága, az országgyűlés habozása, lehetővé tették a hatalomnak, a jobboldali ellenzéknek, hogy ügyes manőverezéssel szembefordítsa egymással a különböző társadalmi csoportokat és így van igazság abban, amit a korabeli lapok szemére vetettek Udvarhelyszéknek, miszerint annyira elfoglalta magát belső kérdéseivel, hogy a nemzeti szabadságharcban nem volt képes erejéhez mérten részt venni. Ez az elmarasztalás legfennebb Bem tábornok 1849 tavaszi hadjáratáig eltelt időszakra érvényes, mert a későbbiek során a szék derekasan kivette a részét a forradalom és a szabadságharc erőfeszítéseiből. Így többek között 1849 májusáig 7.000 katonát adott Bem hadseregébe. Ezek között nyilván ott voltak a székelyudvarhelyi iskolák diákjai is. (49)

Bár egy iskolatörténetnek nem feladata az általános politikai történet tárgyalása, szükségesnek tartjuk ezt a vázlatos történeti háttérrel, mert a r. katolikus gimnáziumról semmi tudósításunk sincs ezekből a sorsdöntő évekből. Az 1858-ban kinyomtatott első évkönyv egyáltalán nem szól sem a tanárok, sem az ifjúság forradalomban játszott szerepéről. Az osztrák önkényuralmi rendszer körülményei között ezt nyíltan nem is tehette. A forradalom emlékének és hőseinek tisztelettel adózott mind a tantestület, mind az ifjúság. Így értékelhető az a tény, hogy 1851-53 között az iskola igazgatója

Tusnádi Gábor János, aki a forradalomban való részvételéért két évi fogságot szenvedett. 1861-1886 között itt tanft számtant Kovács Antal, aki 1848 júliusában önkéntesként vonult be és a szabadságharc végére századosi rangig emelkedett. Bem 3. osztályú katonai érdemjellel tüntette ki.

Az 1848 utáni önkényuralmi rendszer azt a célt tűzte ki, hogy a birodalom hűségére, egyelőre csak fegyveres erővel kényszeríthető népeit mind több kulturális és eszmei kötelék fűzze az „új Ausztriához”. Ilyen tekintetben pedig a rendszer nagyon is számított az iskolára.

Korábbi állapotai mindenképpen indokoltá tették a magyar oktatásügy átfogó reformját. A Leo Thun nevével fémjelzett oktatási reform a középiskolát 8 osztályossá tette úgy, hogy az első négy osztály elvégzése után át lehetett menni a főreál iskolába is.

A reform feltétlen pozitívuma, hogy egységbe foglalta az oktatás egész rendszerét és legalábbis elvileg kimondta az állam főfelügyeleti jogát az iskolák ügyeiben. A tanmenetet szigorú szabályok rögzítették, meghonosodott a szaktanári rendszer és a gimnáziumi tanulmányokat lezáró érettségi vizsga. Az oktatási nyelv a magyar, de a minden téren erőltetett németesítést szolgálta a német órák magas száma a heti órarendben. Az egyház minden téren szabad kezet kapott az ifjúság oktatásában és ehhez rendelkezésre állt a vallás és tanulmányi alap hatalmas birtokállománya.

Az 1867-es kiegyezés a Thun-féle reformokhoz képest nem hozott azonnali változást. A 8 osztályos gimnázium alapkerete megmaradt és tartalmában sem változott lényegesen. Az 1883-ban hozott törvény kimondta, hogy a gimnázium és a reáliskola célja egyaránt a felsőbb tudományos előképzés, amit az előbbi a humán és a klasszikus nyelvi tanulmányokkal, az utóbbi a természettudományi és modern nyelvi előképzés útján nyújt a tanulóknak. 1890-ben a gimnáziumban megszűnt a görög nyelv kötelező oktatása, helyette klasszikus régiség-tani ismereteket („görögpótló”) lehetett választani. Bár az ún. királyi katolikus gimnáziumokat — mint amilyen ez az iskola is volt — az egyház a tanulmányi alaptól tartja fenn, az állam már erőteljesen érvényesíti felügyeleti jogait. A kiegyezés utáni időszakban Fogarassy Mihály erdélyi püspök (1864-1882) nevéhez fűződik a székelyudvarhelyi r. katolikus gimnázium egész tevékenysége szempontjából is létfontosságú Katolikus Státus helyzetének újjászervezése és régi jogainak visszaállítása. Az alapítványi és iskolaügyeket addig intéző „Comissio catholica” hatáskörét 1866-tól a Katolikus Státus vette át, ami gyakorolja az erdélyi egyházmegye önkormányzatát. (50.) Az évenként összeülő státusgyűléseken mindig részt vett a székelyudvarhelyi esperes-plébános, és egy idő után a tantesület egyik tagja, mint állandó státusi képviselő. A Státus hatáskörébe tartoznak a vallási és tanulmányi alapok, az iskolaszékek, alapítványi birtokok vagy tőkék, amiből ez az intézmény fenntartja erdélyi gimnáziumait. Az erdélyi katolikus iskolaügy nagy nyeresége volt gr. Majláth Gusztáv Károly erdélyi püspöksége (1897-1938). A „diákok püspökének” hívták főpásztor szívfügyének tekintette a katolikus ifjúság nevelését.

Gondoskodásának, mindenre kiterjedő áldásos tevékenységének hatása iskolánk történetében is kézzelfogható már az 1918-ig terjedő időszakban is.

A gimnázium egész fejlődése a dualizmus időszakában mint csepp a tenger, úgy tükrözi a magyar társadalom művelődésében végbement átalakulásokat. Már az évente kiadott értesítőkből publikált tudományos dolgozatok áttekintése is jelzi, hogy nő az egzakt szakszerűség, az egyes tudományos szakterületek differenciálódása, gazdagabb az információs bázis. A paptanárok által közzétett valláserkölcsei, nevelési témájú dolgozatok széles, tudományos, lélektani ismeretek birtokában tárgyalják az új természettudományi ismeretek beillesztését a hagyományos világgépbe. A gimnáziumban tanító szaktanárok szerves kapcsolatban állnak az országos és az erdélyi tudományos, gazdasági, társadalmi intézményekkel, szaktudományuk művelésében felhasználják a könyvek és folyóiratok révén immár hozzáférhető korszerű információkat.

Az iskola tevékenysége 1848 nyarától 1850 ősziig szünetel. A bentlakás épületét a szabadságharc alatt hadikórházként használták és csak 1851 november elején ürtették ki, amikor is átmenetileg itt helyezték el az iskola néhány tanárát. Végre 1852 augusztusától helyreáll a convictus is.

Az önkényuralmi időszak első éveiről keveset tudunk. Megkezdődik a 8 osztályos gimnázium fokozatos kiépítése, természetesen az előző hagyományok és lehetőségek felhasználásával. Az iskolát vezető r. katolikus egyház, annak székhelyudvarhelyi előljárói, a tanárok világosan látták az iskola szerepét a változásokkal terhes új korszakban. A gimnázium német és történelem tanára Gyertyánffy István frja 1858-ban az iskola tudósítványában: „Míg az anyagi művelődés a gőz feszerejével tör előre, addig a szellemi művelődés ápoló dajkája a köznevelés, a buzgalom és a lelkesedés erkölcsi hatalmával aratja győzelmeit.” Egyébként ennek a tanulmánynak sokatmondó címe van: „Az önmunkásságról”. Láthatóan saját maga erejéből, saját értékeinek kifejlesztésével, az önművelés, önképzés útján akar fennmaradni, minőségi munkát végezni a hivatásának tudatában levő tantestület. Ez az önerőből való kitartó építkezés, a szorgalommal, ügyességgel történő belső gazdagodás a legfőbb jellemzője az 1848 utáni korszaknak. A korszerű iskolává válás időszaka ez. (51.)

Tanterv, taneszközök, szertárak

1850-től a bécsi kormányzat tanügyi hatóságai határozták meg a főgimnázium tantervét. A tantervi utasítások a gyulafehérvári r. katolikus püspök közvetítésével jutottak el az iskolába. 1867-től a tantárgyi órászámot a budapesti Vallás és Közoktatásiügyi Minisztérium állapította meg, melyeket részletes végrehajtási utasításokkal a gyulafehérvári püspökség rendelet formájában küldött el az iskolának. A jobb áttekinthetőség kedvéért húszéves időszakokban tekintsük át az iskolában tanított tantárgyakat és azok heti órászámait. (52.)

Tantárgy	Tanév	HETI ÓRASZÁM							
		I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII
HITTAN	1857/58	2	2	2	2	2	2	2	2
	1874/75	2	2	2	2	2	2	2	2
	1894/95	2	2	2	2	2	2	2	2
MAGYAR Ny. és Irod.	1857/58	4	4	2	2	2	3	2	3
	1874/75	3	3	3	3	3	3	2	2
	1894/95	6	5	3	4	3	3	3	3
LATIN	1857/58	8	8	6	6	6	6	5	5
	1874/75	6	6	5	5	6	6	5	5
	1894/95	7	6	6	6	6	6	5	6
GÖRÖG	1857/58	—	—	5	4	4	4	4	4
	1874/75	—	—	—	—	2	3	2	2
	1894/95	—	—	—	—	5	5	4	4
NÉMET	1857/58	4	4	3	3	3	3	3	3
	1874/75			2	3	2	2	2	2
	1894/95			4	3	3	3	3	2
TÖRTÉNELEM									
FÖLDRAJZ	1857/58	3	3	3	3	3	3	2	3
TÖRTÉNELEM	1874/75	—	—	2	2	3	3	3	4
	1894/95	—	—	3	3	3	3	—	3
FÖLDRAJZ	1874/75	3	2	2	—	2	—	—	—
	1894/95	4	4	1	—	—	—	2	—
SZÁMTAN	1857/58	3	3	3	3	4	3	3	1
	1874/75	5	5	3	3	4	3	3	2
	1894/95	3	4	3	3	4	3	3	2
MÉRTAN	1857/58			a számtan órák keretében					
	1874/75			a számtan órák keretében					
	1894/95	3	3	2	2	a számtan órák keretében			
BÖLCSESZET	1857/58							2	2
	1874/75							4	2
	1894/95							2	2
TERMÉSZET-									
TUDOMÁNYOK	1857/58	2	2	2	3	2	2	3	3
TERM. RAJZ	1874/75	2	2	—	—	2	2	—	—
	1894/95	—	—	—	3	2	3	—	—
TERMÉSZETTAN	1874/75	—	—	3	4	—	—	3	3
	1894/95	—	—	—	—	—	—	4	4
SZÉPÍRÁS	1874/75	1	1						
	1894/95	1	1						
RAJZ	1874/75	2	2	2	2	2	2	2	2
	1894/95	2	2	2	2	2	2	2	2
TESTNEVELÉS	1870-től			az ifjúság 4 korcsoportban heti 2 órában					
	rendes tantárgy								

Az iskolai tantervek változásaihoz szükséges néhány megjegyzést fűztünk.

* A hitoktatásra szánt osztályonkénti heti két óra nem sok, azonban figyelembe kell

venni, hogy a tanórákon kívül széles skálán folyt az ifjúság vallásos oktatása és nevelése. A hittant az iskolákhoz kinevezett okleveles paptanárok tanították. Ezek a tanárok töltötték be ugyanakkor a Szent Imre fiúnevelde igazgatói tisztségét, egyben áldozópapok és az iskola hitszónokai voltak. A tanév szeptember elején mindig ünnepélyes „veni sancte” megtartásával kezdődött és hálaadó istentisztelettel ért véget. A tanév folyamán hétköznapiakon az ifjúság reggel fél 8 órakor, vasárnap 8 órakor misét hallgatott. A vasárnapi misét hiterkölcsei oktatás előzte meg. A szent gyónást három napig tartó lelkigyakorlat előzte meg, amikor a püspök kiváló felkészültségű papokat küldött az iskolához. Természetesen mindezen alkalmakkor a tanulóifjúság tanáraival az élen, meghatározott szokásrend szerint vonult fel.

A '90-es évektől Gróf Majláth Gusztáv püspöknek az ifjúság nevelése iránt tanusított kiterjedt érdeklődése révén elmélyült a vallásos nevelés. Rendszeressé vált az évi négyeszeri közös gyónás. 1898-ban megalakult az „Élő rózsafűzér” társulat majd egy év múlva Szűz Mária tiszteletének hathatós ápolására a „Mária társulat”, amelynek az ifjúság java része tagja volt. A társulat tagjai jelvényként a vállukra varrt szövetdarabkán a Szent Szűz képét viselték. 1906 dec. 8-án új életre kelt a már 1736-tól létező Mária Kongregáció. Tagságát a nagyobb vallásos elmél/ülést tanúsító diákok képezik, akiket évenkénti ünnepi szertartás keretében, Gyümölcsoltó Boldogasszony napján maga a püspök avatott tagokká. A Kongregáció gyűléseit hetente, szombaton délután tartja, amikor egy vallási és egy erkölcsi téma kerül megvitatásra. Minden hónap első vasárnapján a Kongregáció tagjai jelvényükkel, fehér zászló alatt külön vonulnak be a templomba és közös szentáldozáson vesznek részt. Ugyancsak együtt vesznek részt a májusi ájtatosságon is. A Mária-társulat egy ideig még működik, de 1911-ben egybeolvad a Kongregációval. 1912 dec. 15-én első ízben mutat be a Kongregáció vallásos tartalmú műsort a város közönségének. A befolyt 160 koronát vallásos tartalmú könyvek beszerzésére fordították. 1913-tól a Mária Kongregációt szent Alajosról nevezik el. Mivel időközben az irgalmas nővérek felügyelete alatt működő polgári leányiskolában is létrejött a Mária Kongregáció, 1915-ben a szokásos évi vallásos műsort már együtt rendezték. A Kongregáció leánytagjai szép fehér lilomos zászlót hímeztek és ezután együtt rendezik meg a vallásos ünnepségeket.

* A magyar nyelv és irodalom tanítása keretében főleg a felső tagozaton az egyéni kifejezőképesség, fogalmazás fejlesztésére törekedtek. Magyar nyelvből egy évben tízszer írtak frásbeli dolgozatot, váltogatva elmélkedés, értekezés, jellemrajz, adott irodalmi mű elemzése volt a témák között. Az érettségi vizsgán rendszerint három megadott téma közül lehetett egyet választani.

* A görög nyelv és irodalom tanításában 1883-ban lényeges változás történt. Ettől az évtől kezdve az V. osztályosok, akik teológiára, bölcsészeti, történelem vagy filológiai pályákra készültek, választhatták a görög nyelvet, mások az ún. „görögpótlót”.

* A mennyiségtan programja 1857/58-ban a következőképpen nézett ki. A tudo-

mányos fogalmak régies formája, a tananyag tagolása érdekes lehet annak a sokezer volt diáknak, akik ebben az iskolában matematikai alapozású szakműveltséget szereztek.

I. oszt.: Négy alpművelet egész és törtszámokkal, tizedes törtek. A mértan elemei: pontok, vonalak, szögek, háromszögek.

II. oszt.: Viszonyok, arányok, aranszabály, kamatszámítás, hossz- és súlymértékek, az osztrák birodalom pénznemei. A három, négy- és sokszögek rajzolása, osztása, területek kiszámítása, azok összehasonlítása.

III. oszt.: Ellentétes mennyiségek, a négy betűvetési művelet egész és törtszámokkal, hatványozás, gyökfejtés, csoportozati alpműveletek. A körben és a körön kívüli alakzatok.

IV. oszt.: Viszonyok, összetett arányok, lánc törtek, egyszerű és összetett hármasszabályok, egyenletek, egy ismeretlennel. Tömbörtan, testek, szemléleti ismeretése, a vonalak és lapok viszonya más vonalakhoz és lapokhoz, tömbörtszögek, a testek főnevei, alapok és mennyiségek meghatározása.

V. oszt.: A számok rendszere; négy betű és számvetési műtétek; közönséges és tizedestörtek, nemleges és képzett mennyiségek, viszonyok és arányok. Hossz és lapmértan.

VI. oszt.: Hatványok, négyzet és köbgyökvonások, egyenletek egy és több ismeretlennel; logaritmikusok. Síkháromszögtan és tömbörtan.

VII. oszt.: Másodrendű egyenletek egy ismeretlennel, logaritmikusok, haladványok, öszszelgés, a Newton-féle kéttagú képlet. Háromszögtan, a betűvetés mértanra való alkalmazása, a taglalat mértan elemei.

VIII. oszt.: A taglalat mértan elemei a kúpszeletekkel együtt. Általános ismétlés és gyakorlatok.

* A természettudományok gyűjtőfogalom alatt tanítottak természetrajzi, fizikai, kémiai ismereteket. Ennek tanterve 1857/58-ban a következő volt:

I. oszt.: Állattanból az emlősök, rovarok, pankányok, héjoncok.

II. oszt.: Madarak, hüllők, halak és a növénytan.

III. oszt.: Ásványtan. Általános ismeretek a testek tulajdonai s halmazállapota, vegytani elemek, a hévtan.

IV. oszt.: Erőmű, híg s légnyugtán, hang s láttán, delejesség, villanyosság, a csillagászat, természettani földrajz és tüneménytan.

V. oszt.: Ásványtan öszszeköttetésben a földismével, növénytan öszszeköttve az öslényttannal és a növények elterjedésével.

VI. oszt.: Állattan kapcsolatban az öslényttan és az állatok elterjedésével.

VII. oszt.: A testek közös tulajdonai, vegyelemek, a testek nyugvása, mozgása és ingása, hangtan.

VIII. oszt.: Delejesség, villanyosság, hév és láttán, csillag és légtünettan.

Az 1874/75-ös iskolai évtől külön tantárgyként tanftják a természetrajzot. I. oszt.

álattan, II. oszt. ásványtan, növénytan, V. oszt. ásványtan, növénytan, VI. oszt. állattan (bonctan, állatélettan).

Ugyanettől az iskolai évtől külön tantárggyá válik a természettan a következő tantervvel:

III. oszt. — a testek általános tulajdonságai

IV. oszt. — fénytan, delejesség, villanyosság, vegytan

VII. oszt. — a testek általános tulajdonságai, vegytani tünetmények

VIII. oszt. — a cseppfolyós testek, hangtan, fénytan, delejesség.

* Testnevelés. Valamikor 1857 és 1870 között vezették be a testgyakorlatot, mint rendkívüli tantárgyat. Tanítására betanító személyeket kének fel. Tanított testgyakorlatot adóhivatali tiszt, vármegyei írnok, katonatiszt. A testnevelés, 1870-től lett rendes tantárgy, de az iskolának még nem lévén saját tanára, Móricz Gyula, az Állami Főreáliskola okleveles tornatanára tanít be. 1886-tól heti 2 órában szerepel a tantervben úgy, hogy az egész ifjúságot három korcsoportra osztották (1893-tól 4 csoportra) és órarend szerint a csoport egyidőben végezte a gyakorlatokat. 1887-ben év végén már tornavizsgálatot és tornaversenyt tartanak. Tanárok, iskolapártolók ajánlanak fel jutalmakat a legjobb tornászoknak, futóknak, ugróknak. Mivel a tornacsarnok csak 1892-ben épült fel, a gyakorlatokat legtöbbször szabadban tartották.

1896 emlékezetes év az iskolai testnevelés történetében. A milleniumi ünnepek keretében, Budapesten rendezték meg a magyar tanulók, országos tornaversenyét. A székelyudvarhelyi r. katolikus gimnázium 31 tagú tornacsapattal vett részt Soó Gáspár igazgató és Tamás Albert tornatanár vezetésével.

Egyenruhájuk: vörös sapka, sötétkék mente, vászonnadrág, aranyrojtos, krémsárga öv. Két ezüstérmét és egy bronzérmét szereztek egyéni számokban. Ezen kívül szép tömeggyakorlatot is bemutattak. A budapesti lapok elismerően írtak szereplésükről. A versenyen való részvétel költségeit (egyenruha, iskolai zászló, utazás), közadakozásból hozták össze. 1901 tavaszán 34 tanuló vett részt az országos tornaversenyen. Csapatversenyben a jelenlevő 52 gimnázium között a 9. helyet foglalták el. Hazajövet meglátogatták a vajdahunyadi vasgyárat és Fejéregyházán megkoszorúzták Petőfi szobrát. 1912-ben az iskolának már van futball-, füleslabda-, atlétikai- és vívócsapata is.

* A rajztanítás kezdetben szintén délután, önkéntes jelentkezés alapján, mint rendkívüli tantárgy szerepelt. 1869-ben vezették be először rendes tantárgyként és fokozatosan kiépül osztályonként heti 2 órával. A rajztanári állást először 1871-ben töltötték be. 1908-ban rendeznek először rajzkiállítást a tanulók rajzaiból.

Ezzel át is tekintettük a tantervben szereplő tantárgyak oktatását. Minden téren nyomon követhető a szakosodás, az önértékeléstől történő gyarapodás. A rendes tantárgyakon kívüli oktatás, képzés már önkéntesség alapján történt. Ide tartozott a zene, ének, gyorsírás, francia nyelv. Ezek közül külön figyelmet érdemel a zenekar és énekkar saját erőből való létrehozása és fenntartása.

* Ének, zene. Az egyházi énektanítás természetesen mindig jelen volt az iskolában.

Vallásórakon, lelkigyakorlatokon, szentmiséken és más vallásos megnyilvánulásokon az egész ifjúság énekelt. A nem vallásos ének és zene iránt megnyilvánuló igényeket úgy elégítik ki, hogy mint rendkívüli tantárgyat, önkéntes jelentkezés alapján délután tartották. A betanító szakembert (kántor, városi karvezető) a tanulók maguk fizették. 1869-ben Bors Lázár igazgató kezdeményezésére megalakult a zenede-egylet, a zenekar anyagi alapjainak megteremtésére. 1871-ben a tanári kar adakozásból, színi előadások jövedelméből, külső adakozók adományából ún. zenei alapot hoztak létre. A pénzt tőkésítették és évről-évre újabb bevételekkel gyarapították. A pénzalap kamataiból kezdenek hangszereket vásárolni. 1877-ben a zenealap annyira nőtt, hogy most már a betanító zenekarvezető javadalmazásához is hozzájárulhatnak ebből. Először az 1875/76-os iskolai évben mutatkozott be a közönség előtt az iskolai zenekar, amelynek 1873 és 1897 között Kozák Márton a városi zenekar kamagya volt az irányítója. A zenekar állandó szereplője volt az iskolai ünnepélyeknek (Szt. Imre ünnepén, az ifjúság tavaszi multságán, évzáró ünnepélyen). Ezen kívül rendszeresen tartottak a közönségnek hangversenyeket, amelyeknek jövedelme a zene alapra ment. Teljesítménye ilyen távlatból, csak az imponáló számokkal mérhető. Hogy csak egy évet vegyünk: 1890/91-es tanévben 11 alkalommal lépett fel a város és az iskola közönsége előtt. Műsorán világi és egyházi zenedarabok szerepeltek.

A zenekaron kívül az iskolának volt énekkara is. Vezetői szintén külső szakemberek. Katolikus kántor, dr. Vajda Emil főreáliskolai tanár, Solymosy Endre a református Kollégium tanára, Horváth József a Székely Dalegylet kamagya.

A XIX. század második felének iskolatörténete a tanfelszerelés beszerzése és a szertárak felállítása tekintetében is rendkívül tanulságos időszak. 1858-ban a főgimnázium még meglehetősen szerény taneszköz leltárral rendelkezett. Volt 20 db. történelem és földrajz atlasz, 1 földgömb, 59 természettani eszköz „a természettünemények felvilágosítására és tanítására” 30 db. fa mértani idom, 300 darabból álló ásványgyűjtemény, 120 jegőcminta, 228 darabból álló rovargyűjtemény.

Taneszközök beszerzésére évente rendszeresen fordítottak bizonyos összegeket a r. katolikus Státus, mint főhatóság pénzalapjából, erre használták fel, ugyanakkor a tandíj közel felét, valamint az iskolapártolók, volt diákok, tanárok pénzbeli és természetbeni adományait. Az ásványgyűjtemény kialakításához hozzájárult a selmeci Bányakadémia is. A fizikai kísérletekhez szükséges eszközöket, egyes természetrajzi preparátumokat, modelleket a monarchiabeli taneszközugyártó cégektől vásárolták. 1886-ban, Szigethy István, az iskola volt tanára a szertárnak ajándékozta 600 fajból álló növénygyűjteményét.

A természettudományi szertár a múlt század végéig együtt volt. 1892-től az új és immár tágasabb épület lényegesen jobb feltételeket teremtett ilyen vonatkozásban is. A század végén a következő szertárak léteztek az iskolában: TÖRTÉNELEM-FÖLDRAJZ, amely 1891-től vetíthető képanyaggal is rendelkezik, TERMÉSZETRAJZI (állattani, növénytani, ásványtani gyűjteményekkel), TERMÉSZETTANI (mozgás,

hőtan, hangtan, fénytán, villamosság tanításához szükséges eszközökkel), RAJZ szertár (főképpen gipsz modellekkel a szabadkézi rajz tanításához), VEGYTAN szertár. Ezeken a szertárokon kívül létezett egy PHILOLOGIAI MÚZEUM (később klasszika-filológiai múzeum) benne történelmi tárgyú képek, gipsz modellek, szemléltető képek, diapozitívek a görög és latin nyelvek és régiségek tanításához. Létezett még egy ÉREMTÁR ajándékba kapott éremgyűjteményekből.

Az oktatásban, nevelésben tudatosan felhasználták a tanulmányi kirándulásokat. A természetrajz és földrajz tanítása keretében rendszeresen gyakorolt délutáni és hétvégi rövid kirándulásokon kívül évente legalább egy nagyobb tanulmányi kirándulást szerveztek. 1901-től létezett kirándulási egyesület is az iskolában. Íme néhány útvonal: 1893: Szentkeresztbánya, 1904: Petrozsény, Gyulafehérvár, 1906: Budapest, Fiume, 1908: Temesvár, Vaskapu, 1910: Parajd, Szováta.

A filmszínházzal kapcsolatosan 1913-ban foglalt állást első ízben a tantestület, értékelve a vizuális élmény nagy formáló hatását, ugyanakkor figyelmeztetve a lehetséges lélekromboló hatásokra is. 15 éven aluli gyermek csak tanárai vagy szülei kíséretében mehetett moziba.

Könyvtár, önképzőkör

1857-ben a tanári könyvtár állománya 912 kötet. Ennek nyelv szerinti megoszlása: latin = 408, görög = 32, magyar = 388, német = 82, francia = 1. Az állomány témakör szerinti megoszlása: hitekölcsei = 144, történelem-földrajz = 145, mennyiségtan = 22, bölcsészeti = 23, természettani = 10, természetrajzi = 17, nyelvészeti és vegyes = 551. Mindez erőteljesen tükrözi a megelőző iskolai korszak jellegét. A könyvtár évente gyarapodott egyéni és intézményi adományozók ajándékaiból. Így pl. RiegerGottfrid, volt igazgató 1886-ban 400 kötetes könyvtárát hagyta az iskolára. A legfontosabb országos tudományos intézmények, mint a Magyar Tudományos Akadémia, a Magyar Történelmi Társulat, a Természettudományi Társulat, az Erdélyi Múzeum Egyesület, a kolozsvári Egyetem, ismert budapesti kiadók, rendszeresen küldték kiadványaikat, amivel a könyvtár szépen gyarapodott.

1858-ban a tanári kar és az iskolabarátok pénzádományaiból pénzalapot hoztak létre, egy külön ifjúsági könyvtár létesítésére. A pénzalap, amelynek tanári elnökléttel kuratóriuma volt, nemcsak kamatozott, hanem folyamatos adományokkal gyarapodott. Így évente rendszeresen vásároltak új könyveket — elsősorban kézikönyveket és szótárakat, de adományként is kaptak oly annyira, hogy az 1871/72-es tanévben már 642 kötettel rendelkeznek. A volt diák, Orbán Balázs, a „Székelyföld leírása” kötetét sajátkezű ajánlással küldte el az ifjúsági könyvtár részére.

1891-ben Embery Árpád részletesen kifejti nézeteit az ifjúsági könyvtárról. (53.) Szerinte helytelen az az álláspont, hogy a könyvtárat csak az önképzőkör tagjai használják. Elképzelései szerint az ifjúsági könyvtár állományát két nagy csoportba

szervezték: a. Szórakoztató vagy elmeképző olvasmányok (mesék, regék, történelmi elbeszélések, erkölcsi témájú olvasmányok). b. Hasznos vagy fegyelmező olvasmányok (statisztikai, retorikai, poétikai, irodalmi és vegyes tárgyúak). Az ifjúsági könyvtárnak volt egy tanár könyvtára, akinek felügyelete alatt önkéntes diákok vezetik a nyilvántartást a könyvkölcsönzési napokon. 1902-ben az ifjúsági könyvtár 1131 címmel (1387 kötet) rendelkezik. Ehhez járul még az időközben létrehozott „Kis-könyvtár” 304 kötet az I-IV osztályosok részére.

1887-ben ugyancsak Embery Árpád kezdeményezésére létrehozták az ifjúsági könyvségélyző alapot. Minden évben nyilvános színelőadás jövedelmét fordították erre az alapra, de adtak egyéni adakozók is erre a célra. Ebből a pénzalapból iskolai tankönyveket, szótárakat vásároltak, amelyeket ingyen vagy csekély összegért használatba adtak szegény tanulóknak.

A diákok önképzőköre 1874-ben alakult. A felügyelő tanárt minden év elején a tantestület bízza meg. Rajta kívül a kör év eleji összejövetelén választják meg az ifjúsági tisztségviselőket mint: elnök, alelnök, főjegyző, aljegyző, a kör folyóiratának szerkesztői, bírálók, pénztárnok, ellenőr. Vannak rendes és hallgató tagok. Évente átlag 10-12 összejövetelt tartanak, ahol felolvassák a kitűzött témákra beérkezett pályamunkákat, valamint az egyéni frászműveket. Hogy milyen méretű volt az ifjúság érdeklődése, arra néhány példa: 1874-ben az önképzőkörben 52 szavalatot és 53 eredeti alkotást vitattak meg, amelyből 30-at fogadtak el (8 prózai, 22 költői); 1881-ben 85 frásbeli alkotásból 52-t elfogadtak. Az elfogadott műveket közölték az önképzőkör évente megjelenő lapjában az ÉBREDÉS-ben. Az Ébredést valószínűleg kézzel írták a szerkesztők. Egyetlen, vagy kevés példányszáma lehet a magyarázat arra, hogy legnagyobb sajnálatunkra eddig még egyetlen példánya sem került elő. Az bizonyos, hogy 1874 és 1914 között rendszeresen minden évben megjelent.

Az önképzőkör saját pénzalapját tanári pénzadományokból és a rendes tagok minimális tagdíjából teremtették meg. Ez az alap azután gyarapodott minden évben. 1880-ban özv. Botta Györgyné 400 ft. alapítványt tett, amelynek kamataiból 20 ft. jutalomban részesült a legjobbnak ítélt pályamunka. Ugyancsak az önképzőkör saját alapját gyarapították a 25 éves vendiáktalálkozóra összesereglettek felajánlott alapítványai is. Így évente díjazhatták nemcsak a legjobb pályamunkákat, hanem a legjobb szavaltót vagy egyéb kiváló teljesítményeket.

A hazafias szellem erősödésével függhetett össze az a döntés, hogy az 1895 november 23-án az önképzőkört Baróti Szabó Dávidról nevezték el. A kiváló volt diák emlékére rendezett nyilvános ünnepi gyűlésre kifírt emlékbeszédet 20 korona jutalomban részesítették.

Sajnos, az ÉBREDÉS olvasása nélkül nem ítélnénk az elfogadott alkotások minősége tekintetében. Az önképzőkörnek az ifjúság alakítására gyakorolt kivételes hatását így csak az évenként benyújtott nagyszámú egyéni alkotásból, az elfogadott alkotások számából következtethető igényességéből sejtethetjük.

Jellemző, hogy az önképzőkör saját alapjából 1893 óta rendszeresen előfizet a „Magyar Szemle” és „Vasármapi Újság” c. szépirodalmi lapokra.

Az iskola újabb épületei

1850-től főgimnáziumként a régi tanodában folytatja tevékenységét az iskola. Ez az épület, amint már az előző időszak kapcsán jeleztük, igen szűkös volt. 1871-ben az iskolához közel, az ispotály felől való oldalban hozzákezdenek egy póttanoda építéséhez. Ez az épület 1872-ben el is készült. Itt helyezték el a rajztermet, a természetrajzi és természettani szertárat, valamint a VIII. osztály tantermét. A régi tanoda épületében így végre tanári szobának is szoríthattak helyet.

A póttanoda

A tanítás több épületben szétszórva még mindig szűkös körülmények között folyt. A régi tanoda épülete olyan gyenge állapotban volt, hogy annak bővítése már nem lehetett célszerű. Az iskola előljárói a főhatóság, a városi és vármegyei vezető testületek mind egyetértettek egy új iskola építésének szükségességében. Az erdélyi r. katolikus Státus 100.000 forintot meghaladó költséggel járult hozzá az építkezéshez. Jelentős volt az Udvarhely-megyei katolikus falvak hozzájárulása, amit a közösségi áldozatvállalás szép példájaként emlegetnek a mindenkori utódok. Bethlenfalva: 100 db. stakaturfa, 4 öl kő; Fenyéd: 6 öl kő, Máréfalva: 12 öl kő, a két Oláhfalva: 24 öl kő, Küküllőkeményfalva: 4 öl kő; Zetelaka: 200 db. stakaturfa; Oroszhegy: 300 db. stakaturfa; Szentkirály: 8 öl kő; Fancsal: 25 szálfá; Ülke: 50 szálfá; Szt. Tamás: 50 szálfá; Tibód: 15 szálfá; Kadicsfalva: 200 bárka fővény; Farkaslaka: 10 öl kő; Szentlélek: 100 szálfá; Malomfalva: 30 forint; Dobó: 5 öl kő; Vágás: 3 öl kő; Béta: 2 öl kő; Lengyelfalva: 200 szekér fővény; Szombatfalva: 20.000 téglá szállításhoz ígás erő; Atyha: 200 szekér fővény; Korond: 100 forint; Lövéte: 400 véka égetett mész. A szervezésben, ügyintézésben nagy szerepe volt Soó Károly akkori főszolgabírónak.

Az épületet 1890-ben kezdték építeni és 1892-ben átadták a használatnak. Az impozáns épület magában foglalt nyolc tantermet, téli tornacsarnokot, dísztermet. Itt kapott elhelyezést továbbá a rajzterem, a természetrajzi és természettani szertárak,

kísérletezési szoba, tanári szoba, ifjúsági könyvtár, tanári könyvtár, igazgatói iroda, levéltár, igazgatói és pedellusi lakás. Az épületet 1892 okt. 31-én szentelték fel. Az ünnepségen Soó Gáspár igazgató hálás köszönetet mondott mindenkinek, akik az új iskolát létrehozták, ugyanakkor hangsúlyozta az intézmény feladatait és felelősségét a társadalom által támasztott megnövekedett igények kielégítésében. (54.)

Az 1892-ben épült iskola (ma bentlakás)

A régi tanoda használatáról még így sem mondhatnak le. Ebben internátust rendeztek be 4 hálórteremmel, itt van az ebédlő, konyha, a felügyelő-tanár lakása, a szakácsnői lakás és még egy tanteremnek is szorítanak helyet. Használatban van ugyanakkor még a fiúnevelde épülete is.

A századforduló után azonban mintha felgyorsult volna az életritmus. Mindenfelé a monarchiában impozáns középületek emelkednek. Itt, Székelyudvarhelyen is már szép, modern épületbe költözött (1891) az Állami Főreáliskola. A legrégebb katolikus iskola sem maradhat tartósan szétszóró és még mindig korszerűtlen épületeiben. A megnövekedett igényekhez mért modern iskolaépület már csak a Státus és a magyar állam költségén jöhetett létre.

1909 tavaszán lebontották a régi tanodát és a fiúnevelde épületét. Versenypályázat alapján a Státus igazgatótanácsa Pápai Sándor építész tervét fogadta el. A munkálatokat Király és Spáda kolozsvári építkezési vállalkozók végezték. 1909 májusában még planírozták, és novemberben, részben az egykori fiúnevelde helyén, már fedél alatt állott az épület. Főleg ezek a munkálatok igényelték ismételten Székelyudvarhely és a megye katolikus közönségének áldozatkész munkáját. A bontások, szállítás tekintélyes erőfeszítést követeltek.

A város fölé emelkedő épület száztíz méter hosszúságban, két melléképülettel alkot egységes homlokzatot. A főépület a magas szuterénnel együtt négyszintes. A főbejáráshoz kettős lépcső vezet fel. A század elején uralkodó eklektikus felfogásban épült iskola magán viseli a Lechner Ödön nevével fémjelzett építési stílus jegyeit is, elsősorban a magyaros majolika díszítményeknek és a műkönek ugyancsak magyaros

díszítő alakzatok formálására való felhasználásában. A tervezőnek sikerült elérnie, hogy a korábbi iskolaépületek formai ridegsége helyett meleg hangulatú, a táj festőiségébe szépen illeszkedő épületet alkosson. Nem csak a tervezése volt szerencsés, de az építkezés is. 1909. május 19-én maga a püspök áldotta meg az épület alapkövét, és egy évre rá, 1910. szept. 12-én megkezdődött benne a tanítás. Az ünnepélyes felszentelésre 1910. nov. 20-án került sor ugyancsak Majláth püspök jelenlétében. A felszentelésen jelen voltak a Státus, a minisztérium, a megye és a város hivatalos képviselői, ünnepe volt ez az egész városnak, a vidék katolikus közösségének. Az iskolaépítésben oroszlánrsze volt gróf Mikes János székelyudvarhelyi főesperesnek, az építőbizottság elnökének. Az avatási ünnepségen többek között ezeket mondotta: „Harmadik hajléka ez a jezsuiták által alapított régi gimnáziumnak. Hálásan emlékezem meg róluk, kik egy nehéz és sötét időben hozták a tudomány fákláját székely anyaföldünk havasai közé. Rég elsodorták őket a századok viharai, de alkotásuk, a székelyudvarhelyi főiskola megmaradt, és megújulva, megifjodva költözik most harmadik hajlékába.” Id. Szemlér Ferenc, az iskola magyar irodalom tanára szép alkalmi verssel köszöntötte az eseményt. Emlékeztetőül idézzük fel néhány sorát. (55)

*„Szent ez a hely, mint Mózes csipkebokra,
Szent, mint a frigynek áldott sátora!
Sarud leoldva állj meg küszöbénél
S szíved alázzad, ha belépsz oda!
Mert templom ez! Oltárán őserények
Istengyújtotta, büszke lángja ég
S mely szertehordja majd e szép hazában:
Ím, benne nő a tiszta nemzedék.”*

Az iskola mai épülete

Az új, modern, minden igénynek megfelelő épület átadásával célszerűen át lehetett csoportosítani a tevékenységeket. Az építés alatt az alapítványos és a bentlakó tanulókat bérelt házaknál helyezték el. További költségekkel bentlakássá alakították

át az 1892-ben épült iskolaépületet. A póttanodát már 1892-től átadták volt a ferences páterek által vezetett elemi iskola céljaira. Mivel az új épület mellé modern tornacsarnok épült, a régi téli tornacsarnokot ebédlővé alakították, alatta képezték ki a konyhát. Berendezték a hálószobákat, mosdót, betegszobát, fürdőt, megépítették a vízvezetékeket. A díszteremben kápolnát rendeztek be. Hogy a bentlakásban ne legyen zsúfoltság, csak 145 tanulót helyeztek itt el, és további 20 tanuló a Ferencrendi zárda épületében kapott szállást.

Tornaterem

Korabeli fotó

Internátus, alapítványok

A tanulók közös szállását többféleképpen nevezték az idők folyamán. Kezdetben convictus, szeminárium, fiúnevelde, táplálda, majd a múlt század végétől bentlakás. Az 1740-ben épült fiúnevelde, mint szeminárium 1909-ig létezett. 1848-ban katonai kórházzá alakították át, és ekként használták 1851 nov. közepéig. Akkor átmenetileg néhány tanár lakásául szolgált, majd 1852 augusztusától újból működik. Itt helyezték el az alapítványos tanulókat, akik az alapítvány fejében a fehérmű mosáson kívül teljes ellátást kaptak. 1875-ben 36 alapítványos tanuló van a szemináriumban. Ebben az évben a következő alapítványok léteztek: Mária Terézia-féle (4), Lipót császár-féle (7), Apor (2), Gyulaffy (1), Pál (1), Miklósy (4), Szűcs (1), Patavina (1), Keserű (1), Szűcs-Mártonffy (1), Bíró (1) és az ún. Közalapítvány (12). Ugyancsak 1875-ben az alapítványi összeg egy tanulóra 100 forint. Ezen a létszámon kívül még 4-5 szegény tanuló csekély szolgáltatért teljes ellátást kapott és bent lakott a szemináriumban. Az alapítványosokon kívül a hetvenes évektől 5-10 fizető tanuló is bent lakott. Ez a létszám sokáig nem változik. 1882-ben fejenként 95 forinttal 39-re növelik az alapítványos helyek számát. 1886-ban újabb alapítványok szerzésével 43-ra, 1887-ben 52-re. A fizető tanulók az alapítványnál nagyobb összeget fizetnek. Ezen kívül vidéki papok, magánszemélyek rendszeresen adományoztak a bentlakás részére élelmiszert: búzát, hagymát, paszulyt, szilvafzet, zsírt, pityókát, de gyakran pénzt is. Amikor 1892-ben felépül az új épület, a régi tanoda is befogad bentlakókat. Az igény mind

nagyobb a bentlakás iránt, és ezért még két magánház is bérelnek erre a célra. A végleges, egy épületben elhelyezett bentlakás 1910-ben alakult ki, amikor már 165 bentlakó van, döntő többségük fizető.

A Szt. Imréről elnevezett szeminárium v. fiúnevelde (bentlakás) jól meghatározott program szerint működött és igen fontos nevelési funkciója volt. Vezetője mindig a pap tanárok közül kijelölt fiúneveldei igazgató, aki bentlakott az épületben. Rajta kívül főleg kezdő, család nélküli tanárok, szintén bentlaktak, mint felügyelők.

1871-től a Vallás és Közoktatásügyi Minisztérium által biztosított 50 frt. tiszteletdíjjal megoldódik a rendszeres orvosi ellátás a bentlakásban. Eddig az évig a beteg tanulókat a mindenkor városi orvos ingyen kezelte. A 90-es években külön internátusi gyógytár-alapot hoznak létre a szegény tanulók gyógyszerrel való segítésére.

Az I. világháború éveiben

1914-ben a tanítás csak október elején kezdődhetett meg, de már október 25-én fel is függesztik, és a diákokat hazaküldik. Már a mozgósításkor mintegy 1000 embert helyeztek el a főgimnázium és 600-at az internátus épületében. A szertárak érintetlenül maradtak. A tanévet valahogyan sikerült megmenteni, mert 1915. jan. 15-tel visszahívták az ifjúságot, és a fiúnevelő intézetben szorongva, összevont programmal elvégezték a tanévet. A tomatanítás, a kiegészítő tantárgyak, a délutáni tevékenységek szünetelnek. Szünetel az önképzőkör is.

A helyzet még tovább romlik azáltal, hogy a főépületet katonai kórházzá alakították át, így az 1915/16-os tanév csak a fiúnevelde földszinti részén és a volt póttanodában (elemi iskola) kezdődhetik meg. A helyszűkén kívül nehézséget jelentett az is, hogy néhány tanárt behívtak katonai szolgálatra (pl. Jaklovsky Dénes, mint tartalékos hadnagy 1914 augusztus végén megsebesült, orosz fogságba került). Az itthonmaradt tanárok megnövekedett óraszámban tanítottak, ami kétségkívül kihatott a tanítás minőségére. A tanárok és az ifjúság egyaránt részt vettek a jótékonyági akciókon, gyűjtöttek a katonák karácsonyfájára, jegyezték a hadikölcsönre.

1916. szept. 16 – október 7. között tartózkodott a román hadsereg a városban. Az épületet és a berendezéseket a román katonaság megkímélte. A felgyűjtott csizmadia színben lévő könyvkötőben elégett az iskolának 70 db könyve. Egyéb kárt nem szenvedett. A román hadsereg kivonulása után továbbra is katonai célokra foglalták le az épületeket, így az 1916/17-es év csonkára sikeredett. A tanítás csak 1917 márciusában indult meg a volt póttanodában (elemi iskola). Az ifjúság szállásokon helyezkedett el. Nagy nehézségek árán befejezik a tanévet. A katonai szolgálatra alkalmasnak talált VII-VIII. osztályos fiúk rendkívüli, gyorsított eljárással hamarabb érettségiztek és a frontra mentek.

A háború vihara elmúltával, mint jó anya, az iskola számbavette halottait. Az

1917/18-as évről kiadott értesítő elején szép búcsúztatóval sorolják fel a hősi halált halt volt tanítványokat.

Diákok

Az 1850-1918 közötti időszakban 12.541 ifjú tanult a székelyudvarhelyi római katolikus főgimnáziumban. Ebből a létszámból a VIII. osztályt elvégezte 1123 és érettségizett 1123. Az egész időszakra vonatkozóan az évenkénti adatokat az alábbi táblázat szemlélteti.

Év	Tanulók összesen	VIII. oszt. elvégezte	Érettségizett	Év	Tanulók összesen	VIII. oszt. elvégezte	Érettségizett
1850	55			1877	133	5	5
51	76			78	135	5	5
52	90			79	163	16	15
53	106			80	148	6	6
54	105	3	3	1881	142	6	6
55	111	2	2	82	155	10	10
56	117	2	2	83	143	7	7
57	145	2	2	84	155	9	9
58	134	7	7	85	134	6	6
59	164	6	6	86	148	9	7
60	159	13	13	87	144	14	14
1861	142	24	24	88	156	10	7
62	160	26	26	89	158	17	12
63	115	22	22	90	161	10	5
64	141	28	28	1891	177	12	15
65	138	22	22	92	174	8	8
66	123	22	22	93	194	15	10
67	140	15	15	94	198	16	14
68	158	13	13	95	220	10	12
69	166	18	18	96	230	13	13
70	175	15	19	97	239	30	27
1871	133	21	21	98	238	27	27
72	128	16	16	99	261	27	27
73	109	10	10	1900	269	21	21
74	102	11	11	1901	285	30	32
75	87	6	6	1902	284	19	21
76	108	7	7	1903	284	23	23
1904	281	22	24	1911	282	32	30
1905	321	30	32	1912	287	23	22
1906	321	29	27	1913	291	33	33
1907	327	34	37	1914	260	34	37
1908	310	35	33	1915	212	34	35
1909	293	41	30	1916	208	12	28
1910	277	34	31	1917	128	9	18
				1918	228	29	27
Összesen:				12.541	1123	1123	

Hogy áttekintést nyerjünk a tanulók vallás és nemzetiség szerinti megoszlásáról, öt éves időszakokban mutatjuk be ezt a helyzetet. Látható a római katolikus ifjak döntő számaránya az egyéb felekezetűek mellett. Annak ellenére, hogy Székelyudvarhelyen működik a református kollégium, különösen a kilencvenes évek végétől növekedik a református és unitárius ifjak számaránya. A nem katolikus vallásúakat minden korlátozás nélkül felvették az iskolába, amennyiben a szülők ezt kérték. A nem katolikus ifjak a szentmisén és a vallásos gyakorlatokon természetesen nem kellett résztvegyenek, vallásos képzésüket és hitéleti gyakorlatukat a helybéli felekezetek keretében éltek. A görögkeleti vallásúak — akiknek a helységben nem volt papjuk — a szülők nyomtatékos kérésére, a körülmények ismeretében iratkoztak ebbe az iskolába, szabad akaratukból választva a magyar nyelven folyó iskoláztatást. Akárcsak az iskola történetének megelőző korszakában, az intézményt vezető r. katolikus egyház, a tanári kar, a messzemenő tolerancia és az egymás iránti tisztelet és szeretet szellemét ápolta és gyakorolta a különböző vallású és nemzetiségű ifjak között.

Tanulók vallási és nemzetiségi hovatartozása 1850-1918

Év	Tanulók összesen (oszl. vizsgát tett)	Vallásuk							Nemzetiségük			
		r. kat	gr. kat.	gr. kel.	ágostai hitv.	helvét hitv.	unit.	izra- elita	magyar	román	német	más. nemz
1858	134	131	-	1	-	2	-	-	122	1	8	3
1870	175	163	4	3	-	5	-	-	165	9	1	-
1875	87	85	1	1	-	-	-	-	85	2	-	-
1880	131	127	1	1	-	2	-	-	129	2	-	-
1885	134	126	2	4	1	1	-	-	128	6	-	-
1890	160	152	2	-	1	2	1	2	151	2	-	-
1895	208	191	-	5	1	9	-	2	203	5	-	-
1900	269	245	6	4	1	11	2	-	259	10	-	-
1905	321	277	9	15	1	10	9	-	299	21	-	1
1910	280	253	4	11	3	7	1	1	265	13	2	-
1915	219	199	1	5	6	6	2	-	214	4	1	-

Az iskolai statisztikák 1875-től jelzik a tanulók érettségi utáni pályairányulását. 1875 és 1918 között érettségizett 816 ifjúból a legtöbben, számszerint 145-en (17,76 %) a jogi pályára készültek. A korszak gazdasági-társadalmi viszonyainak ismeretében ez érthető is. Biztos, jól fizetett értelmiségi pálya volt a jogász pálya, nem beszélve arról, hogy ezzel a végzettséggel a közigazgatás kulcspozícióiba is nyílt lehetőség a felemelkedésre. 93 ifjú készült az egyházi szolgálatra (11,39 %). A papi pályára készülő fiatalok számaránya a kilencvenes évek végétől emelkedik. Ez kétségtelenül összefügg a Majláth püspök által kezdeményezett vallásos nevelés elmélyülésével is.

Jól megbecsült, tekintélyes pálya volt az orvosi-gyógyszerészeti pálya is. Erre 47 tanuló készült (5,75 %), valamint a bölcsészeti kar, amelyre 48-an (5,88 %) készültek. Nem csodálkozhatunk a műszaki-mérnöki pályára igyekvők alacsony számán: 32 ifjú (3,92 %). A r. katolikus főgimnázium mindenekelőtt a humán tudományokra készítette elő tanítványait. Azok, akik műszaki pályákra igyekeztek, elsősorban az Állami Főreáliskolában tanultak. A század elejétől egyre többen készülnek felsőfokú katonatiszti pályára is, 34-en (4,16 %). Tanári pályára mindössze 6 ifjú készült (0,73 %), ez azonban nem azt jelenti, hogy a papok közül vagy a bölcsészetre készülőek közül jónéhányan végül is nem kerültek tanári katedrára. Akik nem az eddig felsorolt pályákra törekedtek, mint „más pályára” készülőek szerepelnek a statisztikában, szám szerint 239-en (29,28 %). A „más pálya” alatt legtöbbször az ugyancsak értékelt társadalmi státust jelentő tisztviselőt kell látnunk, de ide sorolták azokat is, akik gazdaságukban folytatták életútjukat, lemondva a főiskolai továbbtanulásról.

Meg kell jegyeznünk, hogy ezek a számok a tanulók pályaválasztását jelzik. Az esetek döntő többségében az, aki a főgimnáziumi éveit alatt tudatosan készült a kiválasztott pályára, arra végül el is jutott. Mégis lehettek olyanok is, akik valamilyen leküzdhetetlen akadály miatt nem jutottak el óhajtott céljukhoz. Azt az iskola már nem követte nyomon, hogy fiai mivé lettek, mert a 25 éves vendiáktalálkozókról nem készültek feljegyzések. Így is kortörténeti értékű ez a statisztika, mert jelzi a társadalom akkori színvonalán az értelmiségi pályák rangját, vonzását az ifjúságra.

Tanulók pályaválasztása 1875-1918

Év	Érettségített	Milyen pályát választott							
		egyházi	jogi	orvosi-gyógysz.	philos. kar	műszaki (mérnök)	gazdász	katonai	tanár más pálya
1875	6	-	3	1	1	1			
76	7	-	1	-	4	1	1		
77	5	-	1	1	1	-	-	-	2
78	5	1	3	1	-	-	-	-	-
79	15	2	6	-	1	-	-	-	5
1880	6	-	3	-	-	-	-	-	3
81	6	-	1	1	1	-	-	-	3
82	10	-	3	2	-	1	-	-	4
83	6	1	4	1	-	-	-	-	-
84	9	-	3	1	1	-	-	-	4
85	5	-	2	1	-	-	-	-	2
86	4	-	2	-	-	-	-	-	2
87	12	1	1	2	2	1	-	-	3
88	7	-	1	-	1	-	-	-	1
89	12	2	3	2	4	-	-	-	-
1890	5	-	3	1	-	-	-	-	1
91	15	2	3	1	2	-	-	-	3

92	8	1	2	1	1	-	-	-	-	3
93	10	-	3	-	-	1	-	-	-	4
94	14	1	4	1	1	-	-	-	-	5
95	11	-	3	-	1	2	-	-	-	3
96	13	1	4	1	-	1	-	-	-	1
97	30	4	5	1	1	1	-	-	-	9
98	27	6	9	-	-	1	-	-	-	8
99	27	2	8	1	2	1	-	-	-	9
1900	21	3	4	-	1	-	-	-	-	7
1901	32	4	4	-	1	1	-	-	-	15
1902	21	2	7	-	2	1	-	-	-	4
1903	23	4	3	2	-	3	-	4	4	3
1904	24	2	6	1	-	-	-	7	2	6
1905	32	11	3	1	2	-	-	2	-	13
1906	27	9	5	1	1	1	-	-	-	5
1907	37	7	5	4	2	1	-	3	-	18
1908	33	1	6	2	2	5	-	2	-	8
1909	30	6	4	-	1	1	-	3	-	15
1910	31	7	1	2	-	2	-	4	-	15
1911	30	3	5	3	3	2	-	1	-	7
1912	22	1	1	2	3	1	-	2	-	12
1913	33	4	7	1	1	2	-	3	-	7
1914	37	2	1	5	4	-	-	2	-	18
1915	35	2	2	2	1	1	-	1	-	3
1916	28	-	-	1	-	-	-	-	-	1
1917	18									
1918	27									

Az iskola történetének 1848 előtti időszakában aránylag pontosan kimutatható volt a tanulók lakhely szerinti megoszlása. A jezsuita gimnázium ifjúsága főleg Udvarhelyszék, Csík, Gyergyó, Kászon és Háromszék katolikus falvaiból jött. Az 1848 utáni korszakban a leglényegesebb változás a székelyudvarhelyi és Udvarhely megyei ifjak részarányának lényeges növekedése. Bár kisebb létszámban, továbbra is jelen vannak háromszéki és Csík megyei fiúk. Jelentős ugyanakkor mindvégig a többi erdélyi megyék képviselője, ami az iskola jó hírét jelzi, hiszen messze földről érdemes idejönni tanulni. Az alábbi statisztika mintegy harminc évet fog át a múlt század végén és századunk elején. Sajnos, az iskolai iratok csak 1880-tól jelzik a lakhely szerinti tanulónépességet, és azt sem végig egységes szempontok szerint mutatják ki. Így töredékesen is mutatja az alábbi kimutatás azt a földrajzi övezetet, ahonnan az iskola tanulóit toborozta.

Iskolai év	Tanulók összesen	Lakhely szerinti megoszlásuk					
		Sz. Udvarhely	Udv. megye	Háromszék m.	Csík megye	Más erdélyi megyék	Erdélyen kívüli
1880	148	62	49	19	8	10	-
1885	134	44	48	20	8	14	-

1890	161	48	61	20	18	12	2
1895	220	72	77		70		1
1900	269	80	68		120		1
1905	321	91	86	16	38	75	15
1910	277		167	11	34	55	10
1915	212		152	11	8	35	6

Ami a tanulók társadalmi hovatartozását illeti, az egész időszakra nincsenek megbízható adataink. A századvég és a századelő két évtizedében, pontosabban 1886 és 1911 között az iskola 6075 tanulója közül őstermelő 2187 (36 %). Őstermelő alatt a földműveléssel foglalkozókat értették, együtt a kevés számú földbirtokost vagy bérlőt a különböző nagyságú földbirtokkal rendelkező parasztokig. Ugyanakkor az iparos és kereskedő származású ifjak száma lényegesen megnövekedik, számszerint 1494 (24,59 %). A tisztviselő kategória 1037 (17,06 %), míg az értelmiségi 868 (14,28 %). A többi katona, munkás, altiszt és az eléggé bizonytalan magánzó. Ha most már az említett két bő évtizedben egybe vesszük az iparos, kereskedő, tisztviselő, értelmiségi, tehát a középosztály soraiból származó ifjúságot, számuk összesen 3399, vagyis az összes tanulók 55,95 % lényegesen nagyobb, mint az előző időszakban, amikor a tanulónépesség döntő többségét falusi paraszti ifjak alkották.

Tamási Áron farkaslaki kisdiaákról 1910 őszén még senki sem tudhatta, hogy nevét évtizedek múlva, kivételes jelentőségű életműve alapján a négyszázéves iskola homlokzatára írják. A város fölé emelkedő dombról messzire látszó új épületben kezdte meg az első osztályt. A bentlakásban lakott, mint fizető tanuló. Az ellátásért, szállásért 330 koronát fizettek szülei. A II. osztálytól kezdve fél tandíjmentességet élvezett. A III. osztálytól (1912/13) a Közalapítványból részesül, így a bentlakásban csak keveset kellett fizetnie. A II. osztályban elért kettes általánossal a jó tanulók között van. IV. osztályos, amikor év végén minden tárgyból egyes. Az V. osztályban a matematikát kivéve mindenből egyes és év végén Mikes Kelemen Törökországi leveleit kapja könyvjutalomként. Ugyanekkor elnyeri a Tamás István székelyszentkirályi plébános által felajánlott 10 korona jutalmat. VI. osztályos (1915/16), amikor bekerül a Mária Kongregáció vezetőségébe. Év végén elnyeri a Király Lajos-féle alapítvány 10 koronás kamatját, amit olyan tanulónak adtak, aki magyarosan ír és jó magyar dolgozatokat készített. Magyaratanára és egyben osztályfőnöke az I-III. osztályban Jaklovsky Dénes, aki katonai szolgálatra vonult be. A magyart a IV. osztályban id. Szemlér Ferenc, az V-ben Fröhlich Ottó, a VI-VII-ben ismét Szemlér Ferenc tanítja.

A háború, sajnos, beleszólt minden téren az iskola életébe. Az 1916/17-es iskolai év — amikor Tamási VII-es lett volna — rövid, csonka év volt, 1917. március 3-án kezdődött az állami elemi iskola épületébe zsúfolva.

A különleges rendelkezések értelmében a katonai szolgálatra alkalmas fiúk magántanulóként vizsgázhattak. Tamási Áron is élt ezzel a lehetőséggel, és 1917. márc. 1 – ápr. 14. között, rövid tanfolyam után már mint kiképzett újonc magántanulóként

vizsgázott a VII. osztályból. Csak latinból, görögből, németből kapott kettést, a többi tárgyból hármast.

A VIII. osztályt is magántanulóként végezte el elégséges osztályzattal, majd 1918 februárjában letette a hadiértségit.

A korszak több ezer volt diákja közül számosan lettek papok. Az iskolához való ragaszkodásukat sokan pénz- és természetbeni adományokkal fejezték ki. Soraikból a lövétei születésű Demeter Endre prépost nevét írjuk a krónikába, aki 1870-től székelyudvarhelyi plébános és egyben az iskola felügyeletét ellátó püspöki megbízott. Sokat buzgólkodott, hogy 1882-ben felépülhessen a leánynevelő intézet Székelyudvarhelyen. A szerzetessé lett zetelaki Boros Fortunát mint egyháztörténész ismert. A korszakból különösen gazdag az íróvá lett volt diákok névsora. Tomcsa

Sándor író, karikaturista a két világháború között és az azutáni időszakban a város művelődési életének meghatározó egyénisége; Nyíró József regény-, novella- és drámaíró, Mihály László költő, író, újságíró, ifj. Szemplér Ferenc (I-II. gimnáziumot járta itt) költő, regény- és drámaíró, műfordító; Színi Lajos újságíró, író, lapszerkesztő; Szántó Lajos költő, szerkesztő; Pap Jánosy Béla író, lapszerkesztő; Petelei István, a századforduló jelentős novellistája, az Erdélyi Irodalmi Társaság alapítója; György Dénes szavalóművész; Martian Negrea zeneszerző, zene-történész; Dobay László természettudományi szakíró; Ugron Gábor politikus, közíró; Balássy Ferenc történeti szakíró, a MTA levelező tagja.

**Tamási Áron
diákkori fényképe**

AZ ISKOLA TÖRTÉNETE 1918-1948 KÖZÖTT

KISEBBSÉGBEN

1918 őszén, tekintettel a rendkívüli körülményekre — amihez még spanyolnátha-járvány is társult — a tanítás későbbben kezdődött meg a szokásosnál. Dec. 5-én, négy évi vándorlás után a főépületbe is visszaköltözhatték a diákok. Visszatértek a katonai szolgálatra behívott tanárok is, és, bár még vannak helyettesítések, az alapvető tantárgyaknál zavartalanul folytatódik a tanítás. Az idei *veni sancte* azonban bensőségesebb lehetett, mint bármikor az eddigi években. Tanárok és diákok annyi megrázkódtatás után megerősödött hittel fejezték ki ragaszkodásukat a Mindenhatóhoz, egyházukhoz. Nem késett a főpásztor érkezése sem. 1919. márc. 28-29-én Majláth püspök meglátogatja az iskolát. Beszélt az ifjúsághoz, buzdítja a

Majláth Gusztáv püspök

csüggedőket, gyóntat, misét mond, ahol az egész ifjúság részt vett a szent áldozáson. Bizakodással töltött el mindenkit a jóságos főpásztor jelenléte. Látogatásait egyébként minden évben megismételte. Minden alkalommal gyóntatott, áldoztatott, elbeszélgetett a tanári karral, legtöbbször maga avatta tagokká a Mária Kongregáció új tagjait. Érkezését nem félelemmel és szorongással várták, hanem gyermeki szeretettel és ragaszkodással tanárok és diákok egyaránt.

1922. május 1-én, 25 éves püspöki jubileuma alkalmával a tanári kar és az ifjúság hálaadó istentiszteleten vett részt, és szabadtéri ünnepségen fejezte ki szeretetét és háláját a „diákok püspöke” iránt.

De nem csupán a püspök személyes jelenléte adott némi biztonságtudatot az embereknek, hanem az a körülmény is, hogy a gyulafehérvári határozatok kimondták, a párizsi kisebbségi szerződések részletesen szabályozták a nemzeti kisebbségek jogát az anyanyelvű oktatáshoz. A gyulafehérvári határozatok III/1. pontja nyilatkozott arról, hogy minden együttlakó népnek joga van a maga neveléséhez saját anyanyelvén. A kisebbségi szerződés 11. cikkelye leszögezte, hogy Románia hozzájárul ahhoz, hogy az erdélyi székely és szász közületek, a román állam ellenőrzése mellett vallási és tanügyi kérdésekben helyi önkormányzattal bírjanak.

Az iskola 1918-ban az előző időszak tantervei szerint kezdte meg működését. Főhatósága az erdélyi r. katolikus Státus, amelynek létjogosultságát a Kormányzó Tanács is elismerte, bár ez utóbbi beleszólási jogát már 1919-ben jelezte azzal, hogy az érettségi bizonyítványok csak az ő jóváhagyásával érvényesek. A főhatóság már az 1920/21-es tanévtől elrendelte a román nyelv és irodalom, valamint Románia történelmének és földrajzának a kötelező tantárgyak közé való felvételét egyenként heti 2 órában. A latin- és görög-pótló óráskájaiból elvéve alakult ki az új tanterv. Egyelőre nem lévén szaktanár, a helybéli gr. kat. esperes tanfíja, mint óraadó ezeket a tantárgyakat.

A Kormányzó Tanács rövid ideig tartó működése alatt a magyar nyelvű oktatásügy nem szenvedett jelentős károkat. A Köznevelési Reszort elképzeléseinek megfelelően megkezdődik a magyar nyelv kiszorulása az állami oktatásból, de ezzel párhuzamosan felértékelődik a felekezeti oktatás.

A Kormányzó Tanács 1920. ápr. 8-i megszüntetése után az erdélyi oktatásügy kérdéseivel a Kolozsvárott létrehozott Köznevelésügyi Főtitkárság foglalkozott. A kormány ettől az intézménytől „a román nemzeti érdekekkel össze nem egyeztethető intézkedések” megszüntetését és az egységes román nemzeti oktatás bevezetését várta. 1921. május 27-én Dr. Seni Valer tankerületi főigazgató meglátogatta az iskolát, és a tanári kar tagjai előtte letették a hűségesküt a román királyi kormányra. Hamarosan látogatást tett az iskolánál a kolozsvári államtitkárság megbízottja a balázsfalvi gr. kat. líceum igazgatójának személyében.

A magyar és a többi kisebbségek anyanyelvi oktatásának háttérbe szorítása a békeszerződések ratifikálását (1921. júl. 26.) követően bontakozott ki.

Az 1921/22-es tanévre a romániai magyar felekezetek új középiskolai tantervet dolgoztak ki. Az új középiskola alsó (I-IV) és felső (V-VIII) tagozatból áll. Az alsó tagozat tanterve az eddigi gimnáziumi és polgári iskolai tanterv egybeolvasztásából alakult ki. A felső tagozatra a IV. osztályt végzett tanulók felvételi vizsgával jutottak tovább. Az V. osztályból a tanuló választhatott reál és gimnáziumi tagozat között. Ennél az iskolánál a tanulók mind a gimnáziumi tagozatra iratkoztak, ahol annyi változott a tanterven, hogy a görög helyett a franciát vezetik be, és heti 3 órában tanítják a román nyelvet és irodalmat. A latin megmarad a VI-VIII. osztályokban. A román oktatásügyi kormányzat, Anghelescu közoktatási miniszter vezetésével megkezdte a kisebbségi oktatás fokozatos visszaszorítását. 1923-ban felszámolták a Közoktatásügyi Minisztérium kolozsvári vezérigazgatóságát. Ugyanebben az évben elrendelik az ún. „nemzeti tantárgyaknak”, a történelemnek, földrajznak, valamint az alkotmánytannak román nyelven való tanítását. Tanár nem lévén hozzá, a rendeletet ennél az iskolánál csak 1924 januártól léptették életbe, akkor is betanító tanárokkal. Ezt az intézkedést azután az 1925. dec. 22-én közzétett közoktatási törvény 39. szakasza törvényerőre emelte és az 1928-as középfokú oktatási törvény megismétli. Az iskolát gyakran látogató inspektorok elsősorban ezeken az órákon végeztek ellenőrzéseket, legtöbbször elmarasztalva a tanárokat és diákokat gyenge nyelvtudásukért. Minden iskolai tevékenységhez a minisztérium engedélyére volt szükség. Az iskola hosszú történetének egy nehéz korszaka kezdődött el.

A tanulói hatóságok az állandó félelemérzetet elsősorban azzal próbálták fenntartani, hogy az iskola nyilvánossági jogának visszavonásával fenyegetőztek. Ha végszükségletből betanító tanárt kellett alkalmazni, akinek még nem volt hivatalosan elintéztet kinevezése, ha valamilyen kifogás találtatott az iskolai adminisztrációban, a minisztériumi rendeletek végrehajtásában, azonnal célzás történt az iskola nyilvánossági jogára.

1936 őszén egy futballmérkőzésen az „érzékeny fülek” úgy hallották, hogy a román állami líceum tanulóit kifütyölték, és a népes közönségből éppen a r. katolikus gimnázium tanulói fütyöltek. A „tetteseket” az esetet követő vizsgálat természetesen nem tudta azonosítani. Az Oktatásügyi Minisztérium főinspektora az iskolában tett látogatása során megállapította, hogy úgymond itt „nem megfelelő a szellem”. Elrendelte Bfő Lajos igazgató, Kiss Elek és Kovács Albert tanárok egy évre való felmentését, mert védelmükbe vették „a román nemzetet megsértő” diákokat. Az iskola nyilvánossági jogát pedig az 1936/37-es iskolai évre felfüggesztették. Ez azt jelentette, hogy a félévi és évvégi osztályvizsgák idegen tanári bizottságok előtt folytak, akiknek a költségeit az iskola fizette. Az 1937-es érettség, ami szintén idegen bizottság előtt folyt, annyi vizsgáztatás után a 7 végzett közül csak 3-nak sikerült a vizsgája.

Nem csodálkozhatunk tehát azon, hogy ilyen körülmények között a belátó kény-

szerűség és a lázadó érzelmek állandó kettősségében esetenként még arról is lemondtak a tanárok, amit vállalhattak volna, hogy ne tegyék kockára az iskola létét.

„Lehet, mert kell”

Bár Reményik Sándor nevezetes válasza 1937-ben íródott Makkai Sándor lehangoló következtetésére, a székelyudvarhelyi r. katolikus főgimnázium előjárói, tanárai, az iskolapártolók népes tábora — akárcsak a többi felekezeti iskola esetében — e szerint a credo szerint éltek és cselekedtek a kisebbségi létben. A szellemi vezetést és anyagi fenntartást ellátó r. katolikus egyház is ezt az alapállást szorgalmazta. Ez a felfogás vezérelte az anyagi fennmaradás lehetőségeit kereső tanárokat, vendiákokat, iskolapártolókat, amikor újabb és újabb útjait keresték a pénzszerezésnek a gazdasági válsággal a megélhetés alsó szintjére szorított magyar társadalomban, de azután is, amikor az anyagi gondok mellé újabb veszélyeket hozott a feléledő nacionalizmus és fasizmus.

A székelyudvarhelyi r. katolikus főgimnázium e korszakbeli története is példázza, hogy a „lehet, mert kell” hite nem télen várakozást, tespedő csodavárást jelentett, hanem szfvós küzdelmet az anyagi önfenntartásért, a belső megtisztulásért, a kisebbségi élet magasabb minőségéért. Azoknak, akik ezt a harcot folytatták, nem jutott eszükbe, hogy helytállásukat hősiek pózba, nagy szavakba öltöztessék. Egyszerűen tették, amit tenniük kellett, pátosz és romantika nélkül, nem feledve egy pillanatra sem, hogy elszigetelten is az egyetemes magyar kultúra részesei, és mindennél fontosabb, hogy gazdaságilag megéljenek, megőrizték és továbbfejlésszék az általuk képviselt magyar szellemi értékeket.

A főgimnázium egyházi és világi tanárai jól tudták, hogy elsősorban vallásos hitében kell megtartani és erősíteni az ifjúságot. A tanévet mindig *veni sancte*-val kezdték és *Te Deum*-mal fejezték be. Minden vasárnap és ünnepnap a plébániatemplomban (téli hónapokban az iskola kápolnájában) szentmisén vettek részt. Évente négy alkalommal a r. katolikus ifjúság testületileg gyónt és áldozott. A húsvét előtti lelkigyakorlaton besegítettek a ferences páterek, valamint a püspökség által küldött papok. A Mária Kongregáció már 1919-ben újrakezdte tevékenységét és minden évben rendszeresen működött. Az iskolában lévő fiú kongregáció és a szomszédos leányiskolában lévő leány kongregáció a régi hagyomány szerint együtt rendezték műsoros előadásukat a közönség előtt. A harmincas évek elejétől az I-III osztályos tanulókból külön szervezik a kis kongregációt, amit 1933-tól Szfvárdának hívnak. A vallásos ájtatosságban jobban elmélyült kongregáció-tagok, az ugyancsak itt tanuló szerafikumi növendékek olyan tartásos, fegyelmezett magot képviseltek, amely jó irányba befolyásolta az ifjúság többi részét is.

1928-tól, mivel átszervezték a református Kollégiumot, az eddiginél jóval több

református tanuló jár a katolikus gimnáziumba. Hitoktatásukról, hitéletükről minden fennakadás nélkül a református egyház gondoskodott.

1938-tól új főpásztora van az erdélyi r. katolikus egyházmegyének Márton Áron püspök személyében. 1939-ben az iskola tanárai és diákjai nagy számban vesznek részt a csíksomlyói zarándoklaton, hogy új püspökük társaságában éljék át a Mária-búcsút. A tanárok már előbb ismerték az új püspöknek az Erdélyi Iskola hasábjain megjelent frásait, az iskoláról, a pedagógusi munkáról vallott nézeteit. Világos útmutatást jelentettek ezek az frások minden erdélyi magyar pedagógusnak arra, miként kell cselekednie a kisebbségi iskola felelősségteljes posztján.

A r. katolikus főgimnázium — amint már utaltunk rá — a huszas évek elején bevezetett módosítások után humán jellegű iskola maradt. Alapvető kereteit az 1925. évi, magánoktatásról szóló és az 1928. évi, az állami középfokú oktatást szabályozó törvények határozták meg. Ebben a keretben maradt az iskola 1940-ig. Tájékoztatásul ide iktatjuk az 1934/35-ös iskolai év tantervét. (56)

Tantárgy	osztályok — óraszám							
	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.
Hittan	2	2	2	2	2	2	2	2
Román ny.	5	5	4	3	3	3	3	3
Magyar ny.	3	3	3	3	3	3	3	3
Latin ny.	-	-	3	3	3	3	4	4
Francia ny.	3	3	3	3	3	3	2	3
Német ny.	-	-	-	-	3	3	3	3
Történelem	2	2	2	2	2	2	2	2
Földrajz	2	2	2	2	2	1	1	2
Jog	-	-	-	-	-	-	1	1
Matematika	3	3	3	3	3	3	2	5
Fizika-Kémia	-	-	4	3	3	3	3	3
Ter. rajz	2	2	2	2	2	2	2	2
Rajz	2	2	2	1	1	1	1	1
Zene	2	2	1	1	1	1	1	1
Filozófia	-	-	-	-	-	2	2	2
Szépíráás	2	2	-	-	-	-	-	-
Kézimunka	1	1	1	1	-	-	-	-
Egészségtan	-	-	-	-	-	-	-	1

Tudott dolog, hogy Erdély különböző nemzetiségű lakossága vallás szerint is jellegzetesen elkülönült egymástól. Így az egyházi iskolák nem csupán magas oktatási színvonaluk miatt voltak fontosak, hanem azért is mert ők képezték a nemzeti nevelés bázisát. Az egyházi iskolák jogállását illetően alapvető jelentőségű volt az a tény, hogy a kisebbségi szerződések megalkotói nem voltak tekintettel arra, hogy a magyar felekezeti oktatás Erdélyben meghatározó jelentőségű. Ezért a

szerződésekben nem rendelkeztek az egyházi iskoláknak az állami jogszabályoktól független védelméről, ami ahhoz vezetett, hogy a román törvények a kisebbségek egyházi iskoláit egy csoportba sorolták a magánosok által fenntartott oktatási intézményekkel. A román állam semmit nem tett a tanügyi önkormányzat biztosítására, így a kisebbségek csupán az állami oktatással konkuráló, másodrendű, nem pedig azzal egyenrangú tevékenységet folytathattak.

A nehéz helyzet ellenére a Státusnak sikerült biztosítania a tanárokat. Előre nem látható kiesés esetén más státusi iskoláktól helyeztek át vagy betanítókát kértek fel a szaktantárgyak tanítására. Nagyon kellett vigyázni a többi feltételekre is, hiszen a gyakran látogató inspektorok keresve keresték az okot, amivel visszavonhatják az iskola nyilvánossági jogát. Idővel, a román nyelv és irodalom, valamint Románia története és földrajza tanítására is megfelelő státusi tanárokat sikerült kiképezni.

Az állandó készenlét állapotában, az anyagi gondok szorításában kellett megmaradni. A „pedagógiai gilotin”-nak nevezett érettségi rendszert azonban nem lehetett kivédeni. Az 1925 és 1928-as tanügyi törvénykezés úgy rendelkezett, hogy a továbbtanulni kívánóknak vizsgát (baccalaureatus) kell tenniük államilag kinevezett bizottság előtt román nyelv és irodalom, Románia történelme és földrajza, alkotmánytan, francia nyelv és irodalom, és természettudományok tantárgyakból, valamint a minisztérium által kijelölt két tantárgyból. A magyar oktatásban részesült tanulóknak magyarul nem tudó bizottság előtt kellett vizsgáznuk legtöbbször tolmács útján. A rendelkezés következtében az erdélyi felekezeti iskolák növendékeinek nagy többsége megbukott a vizsgán. A székelyudvarhelyi r. katolikus főgimnázium esetében ez a következőképpen alakult 1919-1940 között.

érettségi vizsgára jelentkezők			sikertült a vizsgája		
új végzett	régebbi	összesen	új végzett	régebbi	összesen
292	109	401	179	29	208
					(51,87%)

A székelyudvarhelyi főgimnázium diákjai 1924-ig helyben érettségiztek. 1925-től egymás után két évben Segesváron, majd végig Brassóban. A vizsgák a megalázó procedúrán kívül azzal a szomorú következménnyel jártak, hogy elzárták a felsőfokú továbbtanulás elől a magyar ifjúság jelentős részét.

Más irányban vészesen haladt előre a magyar nyelvű középiskolai oktatás utánpótlási forrásainak is a leépítése. A r. katolikus főgimnázium közvetlen körzetében Udvarhely megyében 1932-től 1937-ig összesen 74 magyar iskolát zártak be, vagy románosítottak el. A döntő többségben magyar lakosságú Csík megyében egyáltalán nem volt magyar nyelvű állami oktatás.

1918 után rövid ideig a változatlan régi tantervek még lehetővé teszik a magyar történelem tanítását. Ezt azonban már a 20-as évek elején kitiltják az iskolából. Az

ifjúság magyarságtudatának ápolására a magyar nyelv és irodalom órákon kívül nem maradt más lehetőség, mint az ifjúsági szervezetek és az iskolai közös rendezvények. Különösen megnőtt ilyen körülmények között az önképzőkör jelentősége. 1918 szept. 22-én újra indult az 1897-től Baróti Szabó Dávid nevét viselő önképzőkör Bfró Lajos vezetőtanár irányításával. Az év folyamán a munkáüleseken kívül ünnepi összejövetelen emlékeznek meg Zrínyi Miklós születésének 300. évfordulójáról. Újból szerkesztik az Ébredés-t, 1919 nov. 23-án ünnepi ülésen emlékeznek meg a névadó Baróti Szabó Dávid halálának 100. évfordulójáról. Méltató beszédet Bfró Lajos mondott. Szavalták a költő verseit, előadták Milton fordításának egy részletét, fellépett az ifjúsági énekkar és zenekar. Erre az alkalomra Spanyol Pál megfestette a neves tanítvány arcképét és szülőházát, amelyet a VIII. oszt. tantermében függesztettek ki. Az önképzőkör munkájában tevékenyen közreműködnek Bfró Lajos, Khell István, György Imre, Simai Viktor, Rész János tanárok, valamint Tamás Albert igazgató és Pál István esperes, püspöki biztos. Az 1920/21-es tanévben 13 gyűlést tart az önképzőkör, amelyből három a magyar művelődés jelentős személyiségeihez, eseményeihez kapcsolódó díszgyűlés. Ez így megy a további években is. 1923-ban megemlékeznek Petőfi Sándor születésének 100. évfordulójáról. Bárány Eötvös Józsefről, Jókai Mór születésének 100. évfordulójáról. A megemlékezéseket nagyszámú hallgatóság előtt ünnepi műsorral egybekötve tartják. Az önképzőkör előfizet a Pásztortűz és az Erdélyi tudósító c. folyóiratokra.

Várható volt, hogy a nacionalista tanügyi kormányzat előbb-utóbb elzárja a magyar kultúrához és történelemhez való kötődésnek, ezt a megmaradt lehetőségét is. 1927 őszén a kör már nem indulhatott be mivel az Oktatásügyi Minisztérium nem hagyta jóvá szabályzatát. Ettől kezdve 1940-ig nem is működhetett. Az önképzőkör megszüntetését a diákokkal közlő Tamás Albert igazgató azt ajánlotta, hogy a Mária Kongregáció keretében próbálják folytatni irodalmi foglalatosságait. Ott azonban miként lehetett volna az igen népszerű Ady kultuszt gyakorolni? Kubanek Endre a későbbi fró, Szász István, aki évek múltán mint fró felidézte az esetet, lelkes tanulókkal együtt tombola árusításból összekuporgatták a papír árát és Udvarhelyi Diákélet címmel megszerkesztették kézzel frott, a diákság körében igen népszerű lapjukat. (57.) A tanárok nem szóltak bele a szerkesztésbe. „Lásszuk, mi lesz belőle” — mondta a jó öreg „Kásza” (Tamás A. igazgató gúnyneve a diákok körében), aki azonban nyugdíjba vonult és az igazgatót helyettesítő, a hatóságoktól túlságosan féltő dr. Lóky Jenő tanár úr arra hivatkozva, hogy egy cikkben kifigurázták az egyik fukarságáról híres tanárt, a lapot betiltotta.

Az önképzőkör hiányában már csak a Mária Kongregáció, a hagyományos Szt. Imre ünnep, az alkalmi műsoros előadások, az osztályfőnöki búcsúztatók, a szokásba jött ballagás szolgáltatnak alkalmat arra, hogy a tanulóiban ébren tartsák magyarságtudatukat, utalva a nemzetiségi sorskérdésekre. 1932-ben pl. Arany János halálának 50. évfordulóján rendeznek ünnepséget.

A harmincas évektől láthatóan nagyobb figyelmet fordítanak az iskolában az erdélyi múlt és művelődés megismertetésére. 1932-ben a Szejkén szép ünnepség keretében — ahol jelen vannak a főgimnázium tanulói is — felavatják Orbán Balázs síremlékét. 1933-ban megemlékeznek Báthori István erdélyi fejedelem és lengyel király születésének 400. évfordulójáról. Évente a kötelező hősök napi ünnepségen miután megkoszorúzták a Kuvar tetőn emelt I. világháborús mauzoleumot, levonulnak a Jézus-kápolnához és felidézik a tatárok ellen harcoló székely elődök legendáját. Nagyobb figyelmet fordítanak a műemlékek megismerésére. Osztályonként meglátogatják a Haáz F. Rezső kollégiumi tanár által létrehozott székely múzeumot.

Az ifjúság irodalmi érdeklődésének fenntartására rendszeresítik az évi szavalóversenyeket. Különösen Kiss Elek zenetanár itteni működése alatt volt magas színvonalú az énekkari és zenekari élet az iskolában. 1931-ben Marosvásárhelyen rendezett ifjúsági dalos versenyen az iskola 60 tagú énekkara II. díjat nyert, ugyanakkor több tanuló hangszeren egyéni díjat is.

Az esztétikai nevelést szolgálták a rendszeres évi rajzkiállítások és a tornaünnepélyek. A tornaünnepélyeken, amelyek minden évben valóságos eseményszámba mentek, mindig nagyszámú közönség volt jelen. A tornaünnepélyek műveltségfejlesztő értékét emelte az ifjúsági zenekar közreműködése. Az iskolának volt vívócsapata, futball csapata. Évente várva várt esemény volt az iskolák közötti futball mérkőzés, amikor a „fuszulykások” (ref. Kollégium) és a „lencsések” (r.kat. főgimnázium) csapatai mérköztek. A szegényes bentlakási érendben gyakori fuszulyka és lencse így lett a diákcsoportok „védjegye”.

A nacionalista tanügyi kormányzat szigorú rendeletekkel írta elő az iskolában kötelező hivatalos ünnepek megtartását. Minden évben meg kellett ünnepelni január 24. Moldva és Havasalföld egyesülésének, Dec. 1 Erdélynek Romániával való egyesülése, Május 10 a románság egyesülésének napját. Ezen a napon a város összes tanulói díszfelvonuláson vettek részt és közös ünnepi műsort mutattak be. Ezen kívül megünnepelték a király és királyné születésnapját, de megemlékeztek a jeles román politikusok haláláról is. Ezeken a hivatalos ünnepeken iskolai szünnap volt, istentisztelet és a román vagy történelemszakos tanárok közül valaki méltatta a nap jelentőségét. Inspektorok, helyi román közigazgatási vezetők jelenlétükkel is vigyáztak arra, hogy az ünnepek méltóságán csorba ne essen.

Pénz hiányában, ha a szertárak nem is gyarapodtak, a hatóságok nyomon követték a könyvtárak állományának román nyelvű könyvekkel való bővítését. Többször érkezett könyvküldemény a Román Akadémia részéről is. A szűkös pénzalapokból rendszeresen vásároltak román nyelvű könyveket úgy, hogy 1930-ban az ifjúsági könyvtárban már 365 román nyelvű mű van (421 kötet) a 927 (2088 köt.) magyar nyelvű mellett.

A „lehet mert kell” eszmei credo mindennapi gyakorlásához a katolikus gimn. tanárai az erdélyi egyház főpásztoraitól kaptak útmutatást. Majláth püspök gyakori

személyes jelenléte, évenkénti megbeszélései a tanári karral, biztos vezérfonalat jelentettek az iskolai munkában. A harmincas évek elejétől ezt az irányító szerepet a tudós pap, Márton Áron frásai töltötték be, amelyek az 1933-tól megjelenő Erdélyi Iskola hasábjain, prédikációiban majd püspöki körleveleiben jutottak el mindenkihez. Írásainak, beszédeinek állandó témái a nép és a népművelés, a falu, a hatalom, a világnézet, a zsidóság, a kereszténység, kisebbség és magyarság — vagyis mindazon kérdések, amelyekre a zaklatott időben a keresztény ember választ keresett. 1934-től Márton Áron a Katolikus Népszövetség igazgatója. Ennek a szervezetnek a r. katolikus gimnázium tanárai közül többen aktív munkásai voltak és így közvetlenül részesei lehettek Márton Áron világos, különleges éleslátásáról tanúskodó gondolatainak.

Márton Áron alaposan ismerte az erdélyi magyarság anyagi és szellemi problémáit. Püspökké való kinevezése után 1939 nov. 16-án az Egyházmegyei Tanács közgyűlése előtt értékelve az iskola helyzetét többek között arra hívta fel a figyelmet, hogy miközben középiskoláink kereteit nagyjából megmentettük, nem felejtethjük el, hogy a legtöbb főgimnáziumban kevés a tanuló és gyenge a minőség. Miközben az iparos és kereskedőréteg leszegényedett, a növendékek arányszáma nem tolódott el a falu javára... „középiskoláinkba nem azok jutnak be elsősorban, akik tehetségesek és arra valók, hanem, akik közel kapják és aránylag kevés költséggel megúszhatják.” Végzetes veszélyt jelent a kisebbség számára, ha közepszerű elemekből áll a tanult rétege. Éppen ezért sürgeti, hogy az alapítványokkal, segélyekkel támogassák a tehetséges ifjakat. (58.) Mindezeket figyelembe véve érthetjük meg, hogyan sikerült a harmincas évek végén felerősödő nacionalizmus és fasiszmus körülményei között is méltósággal, megingás nélkül végigvinni a „lehet mert kell” erkölcsi parancsát. Ez a tanítás a későbbiek során is erkölcsi tökéül szolgált a bécsi döntés után újabb, veszélyes kérdések elé került pedagógusok számára abban, hogy valóban hitvalló iskolaként megmaradjanak.

„Ne hagyjátok a templomot, a templomot s az iskolát”

1918 után egy ideig úgy látszott, hogy ha az állami iskolákból fokozatosan ki is szorul, a felekezeti iskolákban megtartható a magyar nyelvű oktatás. Az 1921 júl. 30-i törvény értelmében végrehajtott földreform azonban alapvető bevételeikből fosztotta meg a magyar egyházakat s tette válságossá iskoláik létezését. Az erdélyi r. katolikus egyház földbirtokainak 95%-át kisajátították. Az 1920-ban eszközölt pénzbevéltás szintén érzékenyen érintette azokat a tőkéket, amelyeknek kamataiból az előző időszakban alapítványokat és jutalmakat folyósítottak.

Ilyen körülmények között már 1920-ban a Státus elrendeli, hogy a rendes tandíjon kívül a beiratkozó tanulóktól még ún. iskolafenntartási díjat is szedjenek. Ez az új pénzben 720 lejt tett ki. Azok a más felekezetűek, akiknek helységeikben nem volt

középiskolájuk, ennek az összegnek a dupláját kellett fizessék. 1923-tól egységes iskolafenntartási díjat szednek, amiben a tandíj is belefoglaltatik. 1923-ban ez az I-IV. osztályokban 1200 lej, az V-VIII.-ban 1800 lej.

Nagy nehézségek jelentkeztek a bentlakás fenntartása körül is. Az amúgy is szegényes koszt mellett bevezették a heti három hústalan napot. 1919/20-as tanévben még 43 alapítványos és 6 ingyenes, nagyon szegény tanuló mellett 58 fizető tanuló van a bentlakásban. A fizetők 1921-ben, 1500 lejt, 1922-ben 2000 lejt, 1923-ban 2580 lejt, 100 kg búzát és 4 kg zsírt kötelesek adni ellátásukért. Ez a helyzet sajnos még tovább súlyosbodik, mert 1924-ben már 5884 lej, 150 kg búza és 4 kg zsír lett egy bentlakó tanuló fenntartási költsége.

Hogy mégis aránylag sokan kérik fizetőként felvételüket a bentlakásba (1926-ban 72 fizető, 1929-ben 70 fizető), azzal magyarázható, hogy az erdélyszerte megszüntetett magyar iskolákból számosan iratkoztak ide, minden anyagi áldozatot vállalva az anyanyelven való tanulásért. Még a legnehezebb körülmények között is, a Státus megmaradt vagyonából, Majláth püspök személyes segélyeiből, a volt tanítványok és iskolapártolók adományaiból sikerült 20-30 alapítványt biztosítani szegény sorú, tehetséges ifjak taníttatására.

Veszélyben van az iskola! Tudatosult a fájdalmas felismerés a romániai magyarságban. Ennek a felismerésnek a jegyében született meg az elhatározás, hogy összehívják az iskola Romániában élő összes vendiákjait. 1925 okt. 10-én került sor az általános vendiák találkozóra. Az internátus előtt gyülekeztek a régen nem látott barátok, tanárok, diákok. Amikor megszólalt a nagyharang, sorban állva vonultak a templomba hálaadó szentmisére. Elől mentek az akkori diákok élén a Mária Kongregációk Máriás lobogójukkal, a tanárok és a vendiákok. A szentmisét a legidősebb vendiák pap celebrálta nagyszámú segédlettel. Mise után a tornateremben tartották a vendiákok nagygyűlését, ahol Pál Gábor ny. igazgató, mint a gyűlés elnöke, utalva az iskola nehéz helyzetére többek között ezeket mondta: „...az ősök szelleme azzal vádolhat, hogy amit ők egykor alapítottak, berendeztek és nekünk átadtak, azt gyengék, erőtlének vagyunk megtartani; a jövő generáció pedig azzal, hogy amit készen kaptunk, pusztulni engedték.” A gyűlésen felolvasták Majláth püspök üdvözlő levelét majd elindították a gyűjtő ívet a felajánlások összeírásával. Jelentős összeg gyűlt össze. Az iskola javára a régebbi időben is adakoztak mindig, de a most megváltozott körülmények között már az egész iskolafenntartó társadalomtól, főképpen a tehetősebb középrétegtől várható a megmaradáshoz szükséges áldozathozatal. Az összeggyűlt összeg kezelésére széleskörű bizottságot választottak, amely a vendiákok alapítványát elhelyezte a takarékpénztárban. A vendiákok gyűlését közös ebéd követte majd a Bukarest szálló színháztermében műsoros est következett. Ezen fellépett az iskola ének és zenekara, szavalt György Dénes vendiák, énekelt a Székely Dalegylet Kiss Elek vezényletével. Embery Árpád humoros monológját egy vendiák színmű adta elő.

A vándiákok segélyző alapja sokat segített a végveszélybe jutott iskolán. 1930-ban a legkülönbözőbb társadalmi rétegek, helybéli és vidéki képviselők bevonásával megalakult „A székelyudvarhelyi r. katolikus főgimnázium volt diákjainak segélyző egyesülete”. Elnöke a püspöki biztos, Pál István prelátus. Hogy mit jelentett ez az iskola fenntartásában mutatja a példaként idézhető 1930-évi költségvetés. Az iskola évi fenntartási költsége 1.914.535 lej. Ebből személyi járandóságra az állam 96.553 lejt adott. A vándiákok segélyalapjából 167.875 lejt fordítottak. A többi a Státus tanulmányi alapjából és a tandíjakból jött össze. Ez így ment évről-évre, az áldozatvállalás, az anyanyelvhez, az iskolához való töretlen ragaszkodás felemelő példáját adva a mindenkori utódoknak.

A régi iskolában nem volt hagyománya a szülői értekezleteknek. A század elején kezdtek ezzel próbálkozni egyes iskolákban. A kisebbségi létben annyira szükséges társadalmi összefogás jegyében. 1921 március 18-án tartották meg az első szülői értekezletet. Ettől kezdve évente sor került erre. Az igazgató, a tanárok nemcsak a nevelési problémákról tájékoztatták a szülőket, hanem a mindenféle egyéb gondokról, nehézségekről is. Ugyanakkor előadásokban vázolták a család és iskola kapcsolatának értelmét és megvalósítási módját, a szülők fokozottabb szerepét a gyermek vallási-erkölcsi nevelésében.

Az iskola és az őt fenntartó magyar társadalom mind szélesebb kapcsolatát szolgálták az évente megrendezett beléptidíjas dalestek. Már az előző időszakban is voltak rendszeresen a Mária Kongregáció által vagy más pénzalapok létrehozása céljából rendezett közönség előtti műsorok. 1921-ben rendezik az első olyan dalestet, amelyen a tanárok és diákok mellett a város jeles műkedvelő művészei, a Székely Dalegylet, valamint a városi zenekar is közreműködik.

1922-ben ugyanilyen összefogással mutatják be Kisfaludy Károly „Hűség próbája” c. vígjátékát. A főgimnázium és általában a város művelődési életének nagy nyeresége volt Kiss Elek itteni tanári és közművelődési tevékenysége. 1925- és 1935 között volt ennek az iskolának ének- és zenetanára és egyben a Székely Dalegylet kamagya. Személyén keresztül szervesen összekapcsolódott a diákművelődés a városi műkedvelő művészi élettel. Ezeknek a művészi teljesítményeknek sokoldalú nevelési hasznukon kívül jól meghatározott jövedelemképző szerepük is volt abban az időben.

Az általános szegénység megtanította az iskolát arra, hogy jobban gazdálkodjon javaival. A taneszközök javítása, könyvek újrakötése a diákok, szülők bevonásával rendszeressé vált. Szűkében lévén magyar nyelvű tankönyveknek, létrehozták a segítő könyvtárat. Év végén begyűjtötték a tankönyveket, kijavították és a következő évben méltányos díj ellenében a szegényebb tanulók rendelkezésére bocsátották.

A takarékos életvitel gyakorlására kezdeményezte, 1937-ben a Státus iskoláiban a „Pax” iskolaszövetkezetek létrehozását. A szövetkezet ebben az iskolában is megalakult és működött. Tanulók végezték az ügyvitelt, árukezelést egy vezetőtanár irányításával.

Az iskola és társadalom új kapcsolatát jelzi az is, hogy 1920-tól a főgimnázium

értékes könyvtárát megnyitották a közönség számára. Minden vasárnap könyvkölcsönzés van a könyvtárór és diák segítségével közreműködésével.

Baráti kéznyújtás

Udvarhely és környékének kompakt magyar lakossága földrajzi elhelyezkedésénél fogva Trianon előtt ritkán érintkezett közvetlenül a román nemzetiségű lakossággal. 1918 után a városba román tisztviselők telepedtek le, a volt állami Főreáliskola épületében megnyílt a St. O. Iosif állami román líceum. A román nyelv elsajátítását a román kultúra megismerését maga a történelmi szükségszerűség tűzte napirendre. A kormányzat parancsuralmi módszerekkel lépett fel, anélkül, hogy megfelelő szótárakkal, nyelvtanulási kézikönyvekkel látna volna el az iskolát. Ilyen körülmények között különösen értékelendő a különböző felekezeti székelyudvarhelyi tanárok kezdeményezése, hogy az áldatlan helyzeten segítsenek. 1924-ben dr. Kósa János ref. Kollégiumi tanár, aki a katolikus főgimnáziumban is betanított, a székelyudvarhelyi nyomdában román nyelvtankönyvet adott ki. Ugyanebben az évben Gyerkes Mihály tanító és Buna Anna tanárnő a helybéli megjelenésű Tanító Lapja kiadásában kiadják a Román vizsgák könyve című hasznos kézikönyvet, megkönnyítve ezáltal a nyelvvizsgára készülő tanítók, tanárok, diákok nehéz helyzetét.

• A fennmaradásukért mindennap nehéz küzdelmet vívó felekezeti iskolák tanárainak gyakran kellett elszenvedniük a pökhendi, mindenben piszkálódó, sovén inspektorok kötekedéseit. A Székelyudvarhelyen megjelenő „Glasul românesc în tinuturile secuizate” nacionalista, uszító lap is mérgezte a légkört. Ennek ellenére volt lelkierejük arra, hogy keressék a román-magyar kölcsönös megismerés és barátság lehetőségeit. Ilyen tekintetben számíthattak a városban élő, jóérzésű, művelt román értelmiségiekre is. 1925-ben a román tannyelvű, állami líceum (ebben tanít 1924-től Jaklovsky Dénes is) önképzőköre egy farsangi estéyen előadta I.L.Caragiale „Viharos éjszaka” c. vígjátékát, magyarul pedig Kisfaludi Károly „Három egyszerre” c. egyfelvonásosát. Az előadáson többen résztvettek a katolikus gimnázium tanárai és diákjai közül. Egyébként ezek a műsoros előadások évente megismétlődtek és a nézők között mindig nagy számban vannak tanárok és diákok úgy a katolikus gimnáziumból, mint a református kollégiumból.

A hagyományos székelyudvarhelyi ismeretterjesztő fórumokon a helyi iskolák tanárai arra vállalkoznak, hogy magyar hallgatóságnak előadásokat tartsanak a román kultúra nagyjainak életművéről.

„A klasszikus zene intenzív művelésére és a különböző nemzetiségek és társadalmi rétegek közötti közeledés és harmonia elősegítéséért” írja a Székely Közélet egyik 1924. évi számában, megalakult az új zenetársaság, amelynek elnöke E. Negrutiu polgármester. A társaságban és a városi szinfonikus zenekarban aktív szerepe volt Khell Istvánnak a főgimnázium tanárának, aki Brătescu-Voinesti „Csello” (Violoncel) című művét is lefordította magyar nyelvre.

A román-magyar kulturális kapcsolatok, a kölcsönös megismerés ápolásáért igen sokat tett Józsa János, aki 1928-1938 között a r. katolikus gimnázium román nyelv és irodalom, valamint történelemtanára volt. Vasile Alecsandri, I. A. Brătescu-Voinesti, I.L. Caragiale, B. Ștefănescu-Delavrancea, Victor Eftimiu, E. Gîrbeanu, Cezar Petrescu, A. Vlahuță írásait fordította, színesen és szépen közölte a Hírnök, a Vasárnap, az Erdélyi Múzeum, a Magyar Lapok, a Székelység hasábjain. A Hírnök 1936. évi 3. száma közölte „Szellemi párhuzam a XIX. sz. magyar és román irodalma között” c. tanulmányát.

Ugyancsak a Hírnökben jelent meg V. Alecsandri költészetének magyar alakjai című tanulmánya is. Az itt megjelenő Székelységben tette közzé (1937) „Grigore Ureche moldvai román krónikás a Székelyföldről és a székelyekről”, majd ugyancsak e folyóiratnak egyik 1939. évi számában „A székelyek Neculce János krónikájában” című fordításrészletét jegyzetekkel és szakszerű magyarázatokkal. A román kultúrkincs tolmácsolása mellett arra is törekedett, hogy a romániai magyarság kultúrkincseit román nyelven ismertté tegye. Népszerű füzetalakban írta le és adta ki románul Udvarhely megye történelmi műemlékeit.

Jaklovsky Dénes 1924-ig a főgimnázium latin-görög tanára, 1918 után szakképesítést szerzett román nyelv és irodalomból is. A huszas, harmincas években a Hírnöknek, az Ellenzéknek és a Cultura-nak egyik legtermékenyebb fordító munkatársa volt. Sadoveanu, Caragiale, Vlahuță, Gîrbeanu, Sandu-Aldea karcolatait, novelláit tolmácsolta magyarul.

Józsa János aktív szerepet vállalt az iskola cserkészcsapatának irányításában is. Az ő buzgolkodása révén kapcsolódik be az iskola cserkészcsapatá az országos cserkészmozgalomba. A gimnázium cserkészcsapata 6 őrsel már 1925-ben megalakult. Egy ideig parancsnokuk Bíró Lajos tanár volt. Józsa János parancsnoksága alatt rendszeresen részt vesznek az országos táborozásokon. 1932-ben az ünnepélyes fogadalomtétel a romániai országos cserkészmozgalom vezérfelügyelőjének jelenlétében történt.

A természetlen elszigeteltségből való kitörést, az aktív nemzetiségi életformát nemcsak egyes tanárok ösztönözték. Maga az iskola legfőbb egyházi előjárója, Pál István apát-plébános, pápai prelátus, a főgimnázium püspöki biztosa is jó példáját adta az aktív közéleti tevékenységnek. 1934-es nyugalomba vonulásáig a város és a megye nagy tekintélyű közéleti személyisége, 1922-26 között a román parlament választott magyar szenátora.

A magyar nemzetiség anyanyelvének, kultúrájának, intézményeinek felszámolására sokféle fondorlattal törő nemzetállami politika légkörében megbecsülendő hagyományként maradt az utókorra a székelyudvarhelyi magyar és román értelmiségiek őszinte törekvése a kölcsönös megismerésre, a barátságra, a kultúra egyetemes értékeinek ápolása jegyében. (59)

IGAZGATÓK, TANÁROK

Az 1850-1918 közötti időszak igazgatói

1851-1853	Gábor János
1853-1857	Finta István
1857-1863	Dr. Cziriél Antal
1863-1865	Nagy Imre
1865-1867	Balogh Elek
1867-1874	Bors Lázár
1874-1876	Kovács Antal
1876-1886	Rieger Gottfried
1886-1891	Kórody Endre
1891-1909	Soó Gáspár
1909-1928	Tamás Albert

Az 1850-1918 közötti időszak tanárai

Albert Ferenc	egyh.	(hittan, 1890-1892)
Andrási Károly		(számítan, görög, 1855-1861)
Antal Áron		(latin, történelem, 1906)
Ágoston Ignác	egyh.	(latin, magyar, 1893)
Balázs Antal	egyh.	(hittan, 1856-1859)
Balogh Elek		(1854-1856) (1860-1867)
Baráczy Albert	egyh.	(görög, német, 1866-1873)
Bardocz Dénes	egyh.	(hittan, magyar, 1870-1872)
Baritz Ottó		(1859-1864)
Bálint Ignác		(1860-1862)
Bálint Károly		(1853-1855)
Bálint Lázár	egyh.	(hittan, természetrajz, 1871)
Bánci Vazul	egyh.	(hittan, 1876-1891)
Bodó Alajos		(1851-1854)
Bodó Ádám	egyh.	(hittan, magyar, 1876-1883)
Bodosi Lajos	egyh.	(1879-1881) (1892-1906)
Bors Lázár		(latin, bölcsész, 1854-1874)
Burger Arthur		(magyar, német, 1902-1911)
Dr. Cziriél Antal	egyh.	(1857-1866)
Ésibi Tamás	egyh.	(történelem, hittan, 1872-1874)
Csiki Péter	egyh.	(latin, földrajz, 1853-1860)
Csiszér János		(1867)
Csiszér Péter		(rajz, szépírás, 1871-1873)
Daróczi János		(magyar, latin, történelem, 1869-1899)
Darvas János		(1851-1854)
Dajbukát Gergely		(1851-1854)
Dr. Dobos Ferenc		(történelem, földrajz, 1908-1947)
Domokos Ignác	egyh.	(természetrajz, magyar, 1851-1859)
Embery Árpád		(görög, latin, 1886-1929)
Erődsi Dávid	egyh.	(hittan, latin, 1868-1872)
Fazakas Gáspár	egyh.	(magyar, latin, 1905-1930)

Fejér József		(1851-1854)
Fodor László		(1876)
Fröhlich Ottó		(földrajz, történelem, 1903) (1907-1939)
Gáspár Balázs		(számтан, 1890-1911)
Gáspár István	egyh.	(hittan, német, 1891-1902)
Gyertyánfi István		(német, történelem, 1856-1869)
György Imre		(számтан, természettan, 1916-1921)
Györfi Sándor		(1864-1869)
György István		(1853-1855)
Hajkó László		(latin, görög, 1892-1897)
Jaklovsky Dénes		(latin, görög, román, 1909-1924)
Jancsó Béla		(számтан, természettan, 1908-1946)
Jánosi Gerő		(magyar, latin, 1899)
Jánosy Béla		(testnevelés, 1907-1910)
Jánosy Péter		(latin, magyar, 1873-1907)
Jung Cseke Lajos	egyh.	(hittan, 1865-1868)
Kapdebő Antal		(történelem, magyar, német, 1851-1870)
Kassai Lajos	egyh.	(latin, magyar, 1886-1892)
Katona György		(1863-1867)
Kályáni Ferenc		(magyar, görög, 1909)
Keith Károly	egyh.	(magyar, német, 1895-1902)
Király Lajos		(magyar, számтан, 1879-1899)
Klamerik János		(1861)
Khell István		(magyar, német, 1917-1948)
Kóródy Endre	egyh.	(latin, bölcsészet, 1872-1893)
Kovács Antal		(számтан, 1861-1886)
Kovács János	egyh.	(latin, magyar, 1894-1917)
Kovácsy Jenő		(magyar, latin, 1904-1917)
Kulcsár Ferenc		(természettan, földrajz, 1909-1924)
Lakatos János		(latin, német, számтан, 1854-1873)
Léstyán József		(latin, görög, számтан, 1877-1881)
Lőrincz Ferenc		(1855)
Luckhaub Gyula		(számтан, természettan, 1904-1916)
Lukács Sándor		(számтан, rajz, 1873-1890)
Lukácsfy Manó		(magyar, latin, 1869-1879)
Major Lajos		(latin, görög, 1906-1909)
Markovics Jakab		(1851-1854)
Mártonfi Szigmond		(1860-1862)
Mihálovits Béla		(számтан, természettan, 1901-1904)
Móricz Gyula		(magyar, földrajz, 1872-1879)
Nagy István	egyh.	(számтан, 1871-1875)
Nagy Lajos		(1851)
Oláh Antal	egyh.	(hittan, magyar, latin, 1883-1886)
Pap András		(történelem, földrajz, 1899-1908)
Pál Antal	egyh.	(hittan, latin, magyar, 1883-1885)
Pavek Rezső		(magyar, német, 1914-1919)
Pál Kálmán	egyh.	(hittan, görög, latin, 1874-1876)
Pálfi József		(1851-1854)
Péchi Jenő		(számтан, természettan, 1900)

Poszler János	egyh.	(hittan, latin, 1861-1876)
Rauschmann Antal		(latin, 1854-1860)
Ráduly Lajos	egyh.	(hittan, 1875)
Ráduly Simon	egyh.	(magyar, latin, 1902-1905)
Rieger Gottfried	egyh.	(hittan, 1876-1886)
Rés János	egyh.	(hittan, 1918-1923)
Sándor Ádám	egyh.	(hittan, görög, 1851-1853)
Sárosi Károly	egyh.	(hittan, görög, 1856-1861)
Sántha János	egyh.	(magyar, történelem, 1868-1872)
Simon Endre	egyh.	(hittan, magyar, német, 1867-1870)
Schreiber Miklós		(magyar, német, latin, 1911)
Soó Gáspár		(történelem, földrajz, 1881-1909)
Spanyár Pál		(rajz, 1899-1918)
Szabó Ferenc		(testnevelés, 1910-1920)
Szabó István	egyh.	(hittan, természetrajz, 1868-76) (1888-1900)
Szabó János	egyh.	(hittan, 1907-1918)
Szabó Nándor		(magyar, német, 1879-1890)
Szász József		(magyar, latin, 1910-1925)
Szemlér Ferenc		(magyar, német, 1902-1917)
Szigethy István		(számítan, természettan, 1876-1890)
Szlávik Ferenc		(magyar, latin, 1900-1902)
Szontagh József		(1854-1856)
Tamás Albert		(természetrajz, földrajz, 1883-1928)
Tamási Márton		(1851-1854)
Temesvári János	egyh.	(hittan, magyar, 1882)
Török Gyula		(természettan, természetrajz, 1863-1881)
Varga Sándor	egyh.	(hittan, 1892-1907)
Vákár János	egyh.	(számítan, természettan, 1854-1864)
Wasylkiewicz Viktor	egyh.	(magyar, német, 1897)

1848 után az előző hagyományok folytatásaként paptanár igazgatók állanak az iskola élén. 1867-ben a Státus első ízben nevez ki világi igazgatót. Később (1876-1891) újra paptanárok az igazgatók, de 1891-től mindvégig világi tanárok.

Az 1918-ig terjedő korszak emlékezetes igazgató egyénisége volt Soó Gáspár. Az iskola földrajz-történelem szakos tanára a Magyar Történelem Társulat rendes tagja. Földrajzi témájú szakdolgozatai elárulják alapos tudományos felkészültségét (pl. Udvarhely megye földrajza. 1886. évi Értesítő). Elsősorban az igazgatói munkához nélkülözhetetlen szervező- és mozgósító képessége, a tantestületet és az ifjúságot egyaránt magával ragadó lelkesedése tette népszerű, tekintélyes egyéniséggé az egész me-

Soó Gáspár igazgató

gyében. 1904-ben, amikor 25 éves tanári jubileumához érkezett, az egész iskola meleg ünnepségekben részesítette. Tanárok, diákok, iskolabarátok pénzdományyaiból 3014 korona gyűlt össze, amellyel létrehozták a Soó Gáspár internátusi alapítványt. Majláth püspök személyesen tüntette ki a „Pro Ecclesia et Pontifice” éremmel. A világi hatóságok részéről a Ferencz József-rend lovagkeresztjét adományozták az ünnepeltnek. Szép, bensőséges iskolai ünnepség keretében kollégái méltatták érdemeit. Spanyol Pál rajztanár megfestette arcképét, id. Szemplér Ferenc, a magyar irodalom tanára elszavalta az ünnepelthez frott alkalmi versét.

A tantestület a főgimnáziumi osztályok kiépülése után 12-13 rendes tagból állott. A kilencszázas évek elejétől a tantestület létszáma 14-15. A paptanárok száma az egész korszakban 4-5, a többi világi tanár volt. Természetesen mind a világi, mind az egyházi tanároktól megkövetelték a felsőfokú szakképesítést. A rendes tanárokon kívül 1-3 betanítót alkalmaztak a rendkívüli tárgyak (rajz, testgyakorlás, szépírási, ének, zenekar) tanítására.

Az iskolai teendőket tanév elején közös értekezleten osztották szét. Osztályfőnökség, tanári értekezleti jegyző, a Szt. Imre főnevelde igazgatója, a gimnázium hitszónoka, az iskolai könyvtár őre, ifjúsági könyvtár őre, az önképzőkör védnöke, a Mária Kongregáció elnöke, a zenede- alap kezelője stb. — ezeket a teendőket külön javadalmazás nélkül végezték a tanárok. A különböző, nem didaktikai teendőket nemhogy külön nem javadalmazták, de rendszeresen a szaktanárok saját jövedelmükből tűznek ki pályadíjakat a legjobb magyar, történelem stb. dolgozat frójának, a legjobb tornásznak, futónak, szavalónak, szónoknak, a legjobb természetrajzi preparátum vagy gyűjtemény készítőjének stb.

Szokásban volt a 25 éves tanári jubileum megünneplése. Az alapítvány létesítése ebből az alkalomból közösségivé avatta ezt az egyébként személyes ünnepséget is. 1886-ban, Kovács Antal latin-számtan szakos tanár ünneplésekor az ünnepelt 200 forintos alapítványt tett, amelynek évi 6%-os kamatjából egy szegény székely tanuló tankönyveit megvásárolhatták. 1893-ban volt Király Lajos magyar-számtan szakos tanár jubileuma, ugyanebben az évben a Daróczi János, történelem-földrajz szakos kollégájáé. 1904-ben a Soó Gáspáré, 1908-ban a Tamás Alberté, akinek a felköszöntésére összegyűlt ajándékpénzt alapítványként tették le, hogy évi kamataiból a természetrajzból legjobb eredményt elért két tanuló jutalmazhassák.

Az iskola évente megjelent értesítőjében rendszeresen közölnek egy-egy szakdolgozatot a tanárok tollából. 1876-ban Szigethy István, a M. Kir. Természettudományi Társulat rendes tagja, a gimnáziumban a természettan és mennyiségtan tanára dolgozatot közöl A vízpárák fészerejének meghatározása címmel (Értesítő, 1876). Embery Árpád 1888-ban Antigone címmel alapos tanulmányt közöl a görög drámáról, Kassai Lajos 1889-ben Bárány Lőrincz munkásságáról ír, Mihajlovics Béla, a mennyiségtan és természettan tanára „A perzsa tudományok és művészetek” I. aranyfokozatának tulajdonosa, a III. osztályos földrajzkiadvány szerzője volt. Ráduly

Simon paptanár sok új adattal gazdagította a Kájoni János életéről és működéséről szóló irodalmat. Burger Arthur magyar és német szakos tanár 1905-ben Báróczy Sándor pályájáról közöl az Értesítőben terjedelmes tanulmányt. Lukhaub Gyula, az iskola matematika tanára rendszeresen közöl a század elején tanulmányokat a Math. és Phys. Lapokban, Szabó István paptanár népszerű füzeteket szerkesztett, amelyekben megírta a székelyudvarhelyi r. katolikus plébánia történetét, a leányneveldehez, a Szt. Erzsébet aggházhoz, az úmapi szentmiséhez és körmenethez, a gyertyaszenteléshez kapcsolódó általános és helytörténeti tudnivalókat.

Az iskola tekintélyét feltétlenül emelte a tanárok széleskörű közéleti tevékenysége. Soó Gáspár igazgató tagja volt a városi képviselő testületnek, a vármegyei törvényhatósági bizottságnak, elnöke volt a székelyudvarhelyi tanárok hitelszövetkezetének; id. Szemlér Ferenc kedvelt szónoka volt a városi közművelődési rendezvényeknek, előadásokat tartott, verseket szavalt az iparosok önképzőkörében, a nőegylet fillérestéelyein, saját verseit, cikkeit rendszeresen közölték a székelyudvarhelyi és más erdélyi lapok, folyóiratok. Ugyancsak Szemlér gyakran volt meghívott előadója az EMKE szervezésében Petrozsényban, Aradon, Brassóban, Segesváron és más városokban sorra került közművelődési rendezvényeknek. Embery Árpád társszerkesztője volt a Székely-Udvarhely hetilapnak, tagja volt a Székelyegyleti első takarékpénztár igazgatóságának, Udvarhely megye képviselői testületének, Státusi képviselője volt a r. katolikus egyházközségnek, volt országgyűlési képviselő, a Székely Dalegylet, az iparos önképzőkör pártoló tagja, a munkás gimnázium elnöke, a városi tisztviselők egyesületének elnöke. Szász József magyar-latin szakos tanár a helybéli kő- és agyagipari szakiskola irodalmi körét vezette, előadásokkal, műsoros estek rendezésével állandó, aktív tényezője volt a város művelődési életének, állandó rovatvezetője az Udvarhelyi Híradó című helyi lapnak. Tamás Albert a Magyar Természettudományi Társulat rendes tagja, az egyházi dalkör elnöke, a r. katolikus egyházközség pénztámoka, a város képviselő-testületének tagja, az iparos önképzőkör kedvelt előadója, az országos középiskolai tanáregyesület tagja. Fröhlich Ottó egyháztanácsos, a megye törvényhatóságának és a város képviselőtestületének volt tagja.

Természetesen nem minden tanárnak volt ilyen imponálóan gazdag közéleti tevékenysége. Akik rövid időt töltöttek ennél az iskolánál, vagy alkatiilag nem voltak alkalmasak a közszereplésre, beérték a katedrai munkával. A sokoldalú közéleti szereplés mindenképpen emelte az iskola tekintélyét a társadalomban, szervesé tette az iskola kapcsolatait a közigazgatás különböző testületeivel, az önszerveződött civil társadalom legkülönbözőbb csoportjaival. A társadalomtól elzárkózott tanári közösség nem is lett volna képes iskolát építeni, nem élvezett volna olyan sokoldalú támogatást alapítványok, jutalmak és más formában megnyilvánuló segítőkészség alakjában.

Diákok 1919-1948

Ebben az időszakban összesen 7936 tanuló járt a r. katolikus gimnáziumba. Az osztályok száma hosszú ideig 8, csak 1941-től emelkedik (mellékelt táblázat). Mint az előző időszakokban, ezúttal is a tanulók döntő többsége római katolikus. Mivel 1927-ben megszűnt a Református Kollégium, 1928-tól lényegesen megnőtt a református fiútanulók száma. Ettől kezdve számuk néha elérte az összes tanulókének egyharmadát is. A református, unitárius, valamint más vallású tanulók ittanulása csak nyereségére volt az iskolának. Gazdagodott az a szellemi környezet, ahonnan a tanulók jöttek, és már az iskolában gyakorolhatták a különböző vallásúakkal szembeni türelmet és kölcsönös tiszteletet. A nem r. katolikus tanulók hitéletéről és vallási képzéséről a városbeli felekezetek gondoskodtak. A református vallású bentlakók a ref. tanfőképző által vezetett külön bentlakásban laktak, a volt Király utcai ref. elemi iskola épületében, ahol Haáz F. Rezső kollégiumi tanár és a ref. segédlelkész volt a felügyelőjük.

Sajnos, az egész időszakra összefüggően nem tudjuk kimutatni a tanulók szüleinek társadalmi helyzetét. Ez már csak azért sem lehetséges, mert az egyes társadalmi kategóriák megnevezése az egyes időszakokban változott. Az egész korszak nagyobb időszakait külön összesítve mégis bizonyos következtetéseket vonhatunk le. Az 1919-1935 közötti időszakra vonatkozó adatok azt mutatják, hogy a mezőgazdaságból élő, falusi környezetből jövőek az összes tanulóknak csupán 25-28 %-át teszik ki. Ennek a szomorú helyzetnek az okait az előbbi fejezetekben már elemeztük. Itt csak újból aláhúzzuk, hogy az iskola hagyományos körzetéből a paraszti származású ifjak fokozatos elmaradásának két fő oka volt: a gazdasági élet peremére szorított magyarság nehéz anyagi helyzete és a magyar nyelvű elemi oktatás elsorvasztása. A helyzet némileg javul 1940-1944 között, amikor a paraszti származású ifjúság eléri az összes tanulók 43 %-át. Amint a mellékelt táblázatok tükrözik, az iskola tanulóinak nagy többsége a különböző foglalkozású középrétegekből származott.

Ami a lakhely szerinti megoszlást illeti, lényegében a megelőző időszakban kialakult helyzet folytatódik a helybeliek számának további növekedésével, akik így az összes tanulók jó harmadát teszik ki. A csíkiak, háromszékiek jelenléte valószínű az egyes családoknál kialakult régi hagyományokhoz való ragaszkodással is magyarázható.

A tanulónépesség összetételének vizsgálatakor jeleznünk kell a leánytanulók megjelenését ebben a hagyományosan fiúgimnáziumban. Az 1918-ban hozott oktatási rendelkezések megengedik az 1918/1919-es iskolai évtől a IV. polgári iskolát végzett lányoknak, hogy felvételi vizsga alapján a fiúgimnázium V-VIII. osztályába, mint magántanulók beiratkozhasanak. Az 1920/21-es tanévtől a leányok rendes tanulók is lehettek felvételi vizsga nélkül. Ezt a rendeletet már 1922-ben

visszavonták, és a leányokat továbbra is csak magántanulókként lehetett felvenni a fiúgimnáziumba. Itt nem az iskola vagy az azt fenntartó egyház ellenkezéséről van szó csupán. A koedukációról akkor még az egész társadalom véleménye lényegesen különbözött a maitól. A huszas években még a székelyudvarhelyi strandon a városi tanács szabályzata alapján délelőtt a hölgyek és a gyermekek, délután pedig a férfiak csak külön fürödhetek. A leányok 1940-1944 között is csak magántanulókként jártak ebbe az iskolába. Az 1942/43-as iskolai évben például az akkor 413 tanuló mellett mindössze 28 magántanuló leány volt az V-VIII. osztályokban. Rendes tanulókként a leányokat csak az 1944/45-ös tanévtől vették fel, akkor is úgy, hogy külön osztályokat alkottak, szünetekben a II. emeleti folyósón külön voltak, a testnevelő órákat egy betanító kedvesnővér külön tartotta. Az 1944/45-ös tanévben a leányok száma 66, az 1945/46-os tanévben már 143.

Bár a magyarságot sújtó diszkriminációs intézkedések kapcsán már utaltunk az érettségi vizsgák rendszerére, itt közöljük az egész korszakra vonatkozóan az érettségizők helyzetét. Az összes jelentkezők 73,69 %-a szerezte meg az érettségi bizonyítványt. A kimutatás a huszas évek közepéig, valamint a negyvenes években legtöbbször a vizsgára jelentkezők 100 %-os sikerét jelzi. A táblázat csak a végeredményt rögzíti, és nem tükrözheti a tényleges iskolai hátteret. Itt nem elvtelen engedékenységről van szó, mert akkor a tanulók évente osztályvizsgát tettek, amikor is szép számban utalták őket pótvizsgára. A pótvizsgákat pedig igen szigorúan kezelték. Ezen kívül a tanulók helyben, saját tanáraik előtt vizsgáztak a főhatóság által kijelölt idegen vizsgabiztos felügyelete alatt.

Ma már szinte lehetetlen az 1918-1948 közötti időszak itt végzett diákjainak iskola utáni pályáját végigkövetni. Abból a néhány évből is, amit sikerül bemutatnunk, látszik, hogy az iskola ekkor is elsősorban az értelmiségi pályákra indította a fiatalok zömét. A már pályára lépettek néhány évjárata így alakult:

1933-ban 18 diák végzett. Ebből: pap lett 5 (1 református), tisztviselő 6, tanár 3, jogász 1, agrármérnök 1, gyógyszerész 1, iparművész 1.

1942-ben 22 diák végzett. Ebből: tanár lett 5, mérnök 1, agrármérnök 2, jogász 2, tisztviselő 3, állatorvos 1, technikus 3, ismeretlen 5.

1943-ban végzett 29 diák. Ebből: orvos 6, mérnök 1, tanár 2, színész 1, színházi rendező 1, pap 1, újságíró 1, tisztviselő 7, jogász 1, közigazdász 1, kozmetikus 1, kereskedő 2, faipari technikus 1, műszaki rajzoló 2, könyvtáros 1.

1944-ben 30-an végeztek. Ebből: tisztviselő 9, tanár 4, egyetemi tanár 2, orvos 2, mérnök 3, jogász 2, technikus 1, postamester 1, könyvtáros 1, magánvállalkozó 1, nem ismeretes 4.

1946-ban végzett 33 diák. Ebből: tisztviselő 15, orvos 6, tanár 4, jogász 3, mérnök 2, motorszerelő 1, autóvezető 1, villanyszerelő 1.

Az 1918-1948 közötti korszak sokezer diákja közül természetesen azoknak a nevét könnyebb krónikába foglalni, akik az írás eszközeivel élve maradandó nyomot

hagytak munkásságukról, vagy valamilyen mérhető teljesítménnyel ékeskedtek. Kányádi Sándor 1945 májusában magántanulóként itt tett vizsgát a IV. gimnáziumi osztályból. Magyar nyelv és irodalomból éppen Tompa László vizsgáztatta. Így még két székelyudvarhelyi iskolán kívül, ez az iskola is neves diákjai között tartja számon.

Ebből a korszakból a teljesség igénye nélkül még említhetjük: Márton Hugó premontrei kanonok, Balázs László nyelvész, egyetemi tanár, Balázs Márton matematikus, egyetemi tanár, ifj. Biró Lajos jogi szakíró, egyetemi tanár, a két világháború között román- és balkánbajnok atlétikában, Biró Levente színművész, Demeter Béla újságíró, szerkesztő, szociográfus, Demeter János jogász, szerkesztő, egyetemi tanár, nemzetiségi politikus, Dragomán Pál földrajzi szakíró, Haáz Ferenc etnográfus, Haáz Sándor etnográfus, koreográfus, Hermann Gusztáv tanár, a székelyudvarhelyi művelődéstörténet kutatója, Jaklovszky Alfonz főorvos, orvosi szakíró, Jodál Gábor zeneszerző, főiskolai tanár, Kubán Endre író, újságíró, szerkesztő, Kovács Lajos tanár, természetrajzi szakíró, muzeológus, Márton János színművész, Dávid Gyula író, szerkesztő, Pál Árpád matematikus, egyetemi tanár, Vinczeffy Imre agrobotanikus, egyetemi tanár, Szabó Árpád egyetemi tanár, tudományos főkutató, Vánky Kálmán biológus, tudományos kutató, Szász István újságíró, szerkesztő, Tamás Gáspár költő, novella- és regényíró, Tompa Miklós színházi rendező.

A színes, mozgalmas diákéletről a sokezer volt tanítvány mindenike bizonyára külön regényt írhatna. (60) Az a kevés visszaemlékezés, amit kinyomtatva olvashatunk, felvillantja a diákélet sajátos világát, amelyben a fiatalság örök törvényei szerint zajlott az eseménydús élet. A letűnt diákélet vizsgálójának úgy tűnik, hogy a tananyag nem volt olyan zsúfolt, mint ma, több volt a szabadidő, és az ifjúság hajlamai, képességei szerint választhatott hasznos és kellemes tevékenységeket akár a vallásos szervezetekben, akár a cserkészletben, az önképzőkörben, zenekarban, sportban. A kisváros hangulatához hozzátartozott a három középiskola sok diákja, szervezett megnyilvánulásaiikkal éppen úgy, mint a találkák, szerenádok, zsúrok, diákszerelmek vagy éppen a csínytevések, amelyek után következett a tanárok atyai szigorral járó dorgálása. Súlyosabb vétségek esetén a tantestület szuverén joga volt a kicsapás, és akkor fel sem merült annak a gondolata sem, hogy a felettes tanfelügyelőség azt nem hagyja jóvá, és a tanári karnak a határozatot vissza kell vonnia.

A tanulók létszáma 1919-1948 között

1919	I-VIII = 8 oszt.	237	1934	I-VIII = 8 oszt.	180
1920	"	222	1935	"	186
1921	"	183	1936	"	206
1922	"	184	1937	"	169
1923	"	200	1938	"	172
1924	"	182	1939	"	202
1925	"	155	1940	"	230

1926	"	183	1941	I-VIII = 9 oszt.	326
1927	"	191	1942	"	379
1928	"	254	1943	I-VIII = 10 oszt.	413
1929	"	200	1944	I-VIII = 11 oszt.	467
1930	"	193	1945	I-VIII = 13 oszt.	524
1931	"	178	1946	I-VIII = 14 oszt.	632
1932	"	187	1947	I-VIII = 12 oszt.	473
1933	"	180	1948	"	448

Összesen 1919-1948 között: 7936 tanuló

A tanulók megoszlása vallás szerint

Időszak	Tanuló- létszám	r. kat.	gr. kat.	gr. kel.	ref.	unit.	evang.	más
1919-1935	3295 (100 %)	2798 (84,91 %)	23	12	381	65	9	7

Időszak	Tanuló- létszám	r. kat.	gr. kat.	gr. kel.	ref.	unit.	evang.	baptista	izrael.
1940-1944	1585 (100 %)	1368 (86,30 %)	9	2	130	48	6	9	13

A tanulók megoszlása a szülők foglalkozása szerint 1919-1935

Tanulók összesen	Szülők foglalkozása													
	kisbir- tokos	nagybir- tokos	bérlő	zsellér	iparos munkás	gyáros	keres- kedő	tiszt- viselő	tanító tanár	más értelm.	nyug- díjas	magán- zó	szolga	más kat.
3295 (100 %)	901 (27,34)	11	18	10	643 (19,51)	7	290 (8,80)	602 (18,27)	383 (11,62)	164 (4,97)	83	89	57	46

1940-1944

Tanulók összesen	Szülők foglalkozása									
	közép- birtokos	kis- birtokos	nagy- iparos	kis- iparos	kis- kereskedő	pap tanító tanár	más értelm.	tiszt- viselő	katona	egyéb
1585 (100 %)	19 (1,19)	653 (41,19)	2	298 (18,80)	127 (8,00)	105 (6,62)	49 (3,09)	270 (17,00)	9	55

1947/48-as tanévben

Tanulók összesen	Szülők foglalkozása					
	földműves	iparos	kereskedő	munkás	tisztviselő	szabad foglalk.
448 (100 %)	182 (40,62)	99 (22,09)	37 (8,25)	11 (2,45)	92 (20,53)	27 (6,02)

A tanulók megoszlása lakhely szerint

Időszak	Tanulók száma	Lakhely szerint		
		székelyudvarhelyi	Udvarhely megyei	más megyéből való
1919-1935	3295 (100 %)	1231 (37,35)	1179 (35,78)	885 (26,85)

Időszak	Tanulók száma	Lakhely szerint				
		székelyudvarhelyi	Udvarhely megyei	Csik megyei	Háromszék megyei	más megyéből való
1940-1944	1585 (100 %)	577 (36,40)	781 (49,27)	90 (5,67)	60 (3,78)	77

Időszak	Tanulók száma	Lakhely szerint	
		városi	falusi
1947/48	448	182 (30 %)	266 (70 %)

Érettségi vizsgára jelentkezett és érettségi vizsgát tett tanulók 1919-1948

Év	Érettségi vizsgára jelentkezett			Sikerült az érettségije			Az érettségi helye
	új végzett	régebbi	összesen	új végzett	régebbi	összesen	
1919	12	-	12	12	-	12	Sz. Udvh. rk. főgimn
1920	25	-	25	25	-	25	"
1921	22	-	22	22	-	22	"
1922	14	-	14	14	-	14	"
1923	22	-	22	22	-	22	"
1924	19	-	19	19	-	19	"
1925	9	-	9	3	-	3	Segesvár
1926	6	4	10	-	-	-	"
1927	6	-	6	2	-	2	Brassó
1928	15	-	15	3	-	3	"
1929	13	11	24	1	2	3	"
1930	5	25	30	4	4	8	"
1931	20	33	53	2	8	10	"
1932	18	15	33	11	10	21	"
1933	18	10	28	12	4	16	Sz. Udvh. St. O. Iosif
1934	14	11	25	5	1	6	"
1935	14	-	14	-	-	-	"
1936	14	-	14	-	-	-	"
1937	7	-	7	3	-	3	"
1938	13	-	13	13	-	13	"
1939	6	-	6	6	-	6	"
1940	-	123	123	-	120	120	Sz. Udvh. r.kat.gimn.
1941	16	-	16	16	-	16	"

1942	23	-	23	23	-	23	"
1943	29	-	29	29	-	29	"
1944	30	2	32	30	2	32	"
1945	25	-	25	25	-	25	"
1946	33	-	33	33	-	33	"
1947	23	-	23	23	-	23	"
1948	40	-	40	40	-	40	"

511

234

745

(100 %)

398

151

549

(73,69 %)

A bécsi döntés után (1940-1944)

Az 1940. aug. 30-án Bécsben kihirdetett német-olasz döntés értelmében Észak-Erdélyt Magyarországhoz csatolták. A bécsi döntés felszabadulást igazán csak a közvetlen nyelvhasználat és a kultúra fejlődése terén hozott a magyarság számára. A kisebbségi lét iskoláját kijárt, tisztánlátó értelmiség számára világos volt, hogy Erdély megosztottsága a nemzeti kérdésben nem jelent megoldást és a román-magyar együttélést a területi döntés egyáltalán nem szolgálja.

Mivel az erdélyi r. katolikus püspökséget a bécsi döntés két részre szakította, Márton Áron püspök kolozsvári székhellyel püspöki helytartót nevezett ki Sándor Imre személyében, aki egyben az iskola legfőbb igazgatója. Az iskola tehát továbbra is az erdélyi r. katolikus Státus főgimnáziuma. Állami ellenőrzés tekintetében a Marosvásárhelyen felállított tankerületi főigazgatósághoz tartozott.

Az 1940-41-es tanévet az iskola a hagyományos veni Sancte-val október 15-én nyitotta meg. Ugyanakkor felvette egykori neves tanítványa, Baróti Szabó Dávid nevét. Év elején új zászlót avattak, amit a testvériskola, a budapesti Berzsényi Dániel Gimnázium ajándékozott.

Az anyanyelvi korlátozások alól felszabadult magyar ifjúság nagy számban iratkozik be a gimnáziumba. 1940-ben 230, de 1944-ben már ennek a kétszerese a tanulók létszáma. Párhuzamos osztályokat kell létesíteni. 1940 őszén 123-an állnak rendkívüli érettségire azok közül, akik a kisebbségeket sújtó törvények miatt nem tudtak ezen a vizsgán átjutni. A magyar közigazgatás évei alatt (1940-1944) az érettségi vizsgákat az iskolában tartották, ebben az időszakban 85-en érettségiztek.

A tanterveket a magyarországi középiskolai tantervekhez igazítják, természetesen a román nyelv és irodalom rendes tantárgyként szerepel.

Mivel az iskola fenntartója továbbra is az erdélyi r. katolikus Státus, az előző korszakokban kialakult önfenntartó megoldások változatlanul tovább élnek. 1941-ben szervezettebb formát kap a vendiákok iskolatámogató tevékenysége. Megalakul a Vendiák Segítő Társaság, mint állandó egyesület, melynek pénztárába most már

érkeznek a támogatási díjak az akkori Magyarország minden részéből. Az adományozók között a magánszemélyeken kívül akadnak intézmények, társadalmi, vallási szervezetek is. A státusi tanulmányi alapból és az említett segélyekből 30-40 alapítványos tanulót lehet eltartani a bentlakásban, többen kapnak tandíjmentességi segélyt. A takarékos gazdálkodás és életvitel, amelynek mindennapi gyakorlata már az előző évtizedekben kialakult, ezúton is érvényesül. Szép eredménnyel működik a PAX iskolaszövetkezet. 1942-ben igen érdekes vállalkozás indul, a „Diákkaptár”. Ennek tanuló tagjai bér munkát vállalnak (pl. favágás), üveget, gyógynövényt, szárított gyümölcsöt értékesítenek, és a jövedelemből szövetkezeti alapon osztoznak.

Némileg gyarapodnak a szertárak és a könyvtárak is. Az oktatás korszerűsödésének irányába mutat az, hogy 1941-től az iskola filmvetítő gépet kap, és ettől kezdve rendszeresen vetítenek oktató filmeket.

Az ifjúság nevelésében az elmúlt évtizedekben kialakult és működő szervezetek, módszerek tovább élnek és újakkal bővülnek ezekben az években, fokozott intenzitással és jobb szervezéssel. 1942-ben megalakult az Aerokör Rafain Dezső vezetésével. A Mária Kongregáció négy szakosztályban fejti ki tevékenységét: missziós, hitbuzgalmi, irodalmi és rózsafüzér társulat. A kisebbek számára a múltbéli Szív-gárda most a Nagyasszonyunk Apródjai nevet viseli. László Béla irányítása alatt szépen fejlődött a cserkészmozgalom. Korszerűsödött a Baróti Szabó Dávid önképzőkör is, amely most már szakosztályokban fejti ki tevékenységét: irodalmi, tudományos, zenei, fényképészeti. Folytatódik az a jó régi hagyomány, hogy a kör a magyar történelem és kultúra nagyjainak tiszteletére ünnepi megemlékezéseket rendez. Így Gr. Széchenyi István születésének 150. évfordulóján, Zágoni Mikes Kelemen születésének 250. évfordulóján, Orbán Balázs halálának 50. évfordulóján tartanak szép ünnepségeket. Az önképzőkör vezető tanára 1941-től Orbán László volt. Az iskola hagyományos ünnepe a Szent Imre-nap, minden évben alkalom az ifjúság művészi rátermettségének bemutatására is. Március 15-e mellett természetesen megtartják az akkori magyar állam hivatalos ünnepeit.

1943. június 14-én szép, bensőséges ünnepség keretében emlékeztek meg az iskola alapításának 350. évfordulójáról. Részt vett az ünnepségen Sándor Imre püspöki helynök, táviratban üdvözölte az ünneplő közönséget Márton Áron püspök. A díszgyűlést követő ünnepi műsoron vendiákok és az iskola akkori növendékei léptek fel. Az iskolai ünnepségek, megemlékezések szervezésében jelentős szerepük volt Dr. Dobos Ferenc, László Béla, Tittel Andor és P. Jánosy Ferenc tanároknak. (61)

A nacionalizmus és fasizmus légkörében ebben az iskolában is bevezetik a levante-oktatást, amelynek vezetésére az állami hatóság kijelöli és kiképzzi a megfelelő vezető tanárokat.

A tantestület szoros kötődése az egyházhoz minden bizonnyal hozzájárult ahhoz, hogy a nemzeti gyűlölködés tobzódása közepette is megtartsa a józan emberi mértéket. A tudós pap, Márton Áron még 1933-ban leírta, hogy „az istentagadó

világnézetek és totalitárius rendszerek mind egy töről fakadnak". Püspökként pedig bátran védelmébe vette üldözött embertestvéreit, felülemelkedve minden egyéni érdeken, áttörve a nemzeti, vallási, faji hovatartozás emberemelte gátját.

A háború, sajnos, kegyetlenül végigsöpört a világon, feldúlva az iskolákat is. Az 1943/44-es tanévet hamarabb be kellett fejezni, mert az iskola épületeit hadikórház-zá alakították át.

Az 1918-1948 közötti időszak igazgatói

(...1928)	Tamás Abert
1928-1931	Szlávik Ferenc
1931-1936	Biró Lajos
1936-1941	Dr. Boga Lajos
1941-1944	Jancsó Béla
1944-1945	Biró Lajos
1945-1947	Hant Géza
1947-1948	Venczel László

Az 1918-1948 közötti időszak tanárai

Asztalos Imre		(filozófia, 1938-1940)
Asztalos Letitia		(fizika, 1944-1946, 1955-1964)
Bányai János		(földrajz, természetrajz, 1932-1934, 1944-1945)
Bende Vilmos		(természetrajz, 1929-1935)
Benedek István		(testnevelés, 1942-1944)
Benke Lajos		(ének, zene, 1943-1947)
Bertalan Lázár		(filozófia, 1936-1937)
Biró Antal	egyh.	(magyar, német, 1945-1948)
Biró Lajos		(magyar, latin, 1918-1937, 1944-1947)
Birta Imre		(1938-1940)
Borsai Ilona		(francia, 1944-1945)
Buvári László		(kémia, 1944-1945)
Czikmántory Ottó		(testnevelés, 1946-1952)
Dr. Dobos Ferenc id.		(történelem, földrajz, 1947)
Dr. Dobos Ferenc ifj.		(történelem, földrajz, 1945—)
Embery Árpád		(görög, latin, 1929)
Fazakas Gáspár	egyh.	(magyar, latin, 1930)
Fejér Mihály		(görög, latin, 1940-1944, 1946—)
Fejér Miklós		(magyar, francia, 1940-1941)
Ferencz Árpád		(testnevelés, 1938-1945)
Fröhlich Ottó		(földrajz, történelem, 1939)
Ghibedea Vasile		(történelem, 1931-1932)
György Imre		(számtan, természettan, 1921)
Hant Géza		(latin)
Halmágyi Samu		(természetrajz, 1928-1929, 1932-1934)
Hegedűs Gyula		(történelem, földrajz, 1940-1944, 1946-1949, 1950-1959)
Dr. Horváth Lajos		(természetrajz, 1941-1942)
Haber József	egyh.	(hittan, 1944-1945)
Jaklovsky Dénes		(latin, görög, román, 1924, 1944-1946)

Jakó Albert		(számтан, természettan, 1924-1940)
Jancsó Béla		(számтан, természettan, 1944, 1945-1947)
Jánky János		(matematika, 1937-1939)
P. Jánosy Ferenc		(1941-1943)
Józsa János		(történelem, román, 1928-1938)
Khell István		(magyar, német, 1948)
Kiss Elek		(ének, zene, 1925-1935)
Kósa János		(földrajz, 1928-1929, 1931-1932)
Kristóf Ilona		(francia, 1929-1930)
Kulcsár Ferenc		(természettan, földrajz, 1924)
László Béla		(magyar, történelem, 1941—)
László Ignác	egyh.	(hittan, 1924-1930)
Leiter Artur		(rajz, 1934-1940)
Lévai Lajos		(földrajz, 1932-1933)
Lóky Jenő		(latin, történelem, 1924-1928)
Mánya Ferenc		(latin, történelem, 1934-1940)
Márton Berta		(magyar, 1947-1948)
Mezei Levente	egyh.	(matematika, 1945-1946)
Mészáros Imre		(német, francia, 1937-1944, 1945—)
Misgán János		(román, francia, 1929-1930)
Nagy Pálma		(román, 1929-1930)
Nyágyuly Sándor		(matematika, 1939-1940)
Olasz Pacific	egyh.	(ének, 1940-1941)
Oláh Imre		(magyar, latin, történelem, 1941-1947)
Opra Benedek		(francia, magyar, román, 1930-1934)
Orbán Domokos		(orvos, 1945-1948)
Orbán László		(magyar, történelem, 1940-1950)
Papp Dénes	egyh.	(hittan, 1930-1933)
Papp Gyula		(francia, román, 1933-1938)
Pavek Rezső		(magyar, német, 1919)
Petz Zoltán		(számтан, természettan, 1940-1944)
Péter Attila		(számтан, fizika, 1944—)
Rafain Dezső		(számтан, természettan, 1941—)
Rés János egyh.		(hittan, 1918-1923)
Salantiu Justin	egyh.	(román, 1927-1928)
Séra Kálmán		(francia, 1927-1930)
Simay Viktor		(magyar, német, 1919-1920)
Spanyár Pál		(rajz, 1934)
Stössel Friderika		(román, francia, 1928-1929)
Szabó András		(latin, görög, 1931-1933)
Szabó Ferenc		(testnevelés, 1920)
Szakáts Antal	egyh.	(hittan, 1936-1944, 1945-1948)
Szász József		(magyar, latin, 1925)
Szentmiklósy Ferenc		(magyar, 1936-1940)
Szöcs Mihály		(görög, latin, 1925-1927)
Teleky József		(rajz, 1940-1945, 1947)
Telman Lajos		(fizika, kémia, 1944-1945)
Tittel Andor		(latin, román, 1944-1945)
Tompa László		(magyar, 1944-1945)
Újházy László		(számтан, természettan, 1921-1923)

Újsághy Gábor
 Vas János
 Veress Béla
 Vida Gyula
 Vinczeffy Endre
 Vitályos Balázs egyh.
 Vörös János

(testnevelés, 1934-1935, 1936-1938)
 (rajz, 1946-1947)
 (történelem, földrajz, 1929-1931, 1933-1934)
 (történelem, földrajz, 1944—)
 (természettudomány, 1944-1952)
 (hittan, 1933-1936)
 (román, történelem, 1934-1940)

Tamás Albert igazgató

A Trianon előtti és utáni időszakot Tamás Albert igazgatósága valósággal áthidalja. Bethlenfalván született, ennél az iskolánál tanult és érettségizett, majd a kolozsvári Tudományegyetem bölcsészeti karán szerzett diplomát természettudományból. Később tornából is szakképesítte magát. Egyedülálló tanügyi életmű az övé. 45 évi szolgálatból 26-ot mint tanár és 19-et mint igazgató ennél az iskolánál töltött el. 1909 és 1928 között volt az iskola igazgatója. Ki-egyensúlyozott, rendszerető, nemes szívdű egyéniség. A diákságnak természetesen esze ágában sem volt, hogy holmi szoborként tisztelje az igazgatót vagy a tanárokat. Tamás Albert, mivel sejtette, a „kásza” gúnynevet kapta, és a diáknemzedékek hosszú sora így emlékezett a jóságos öreg tanárra.

Szlávik Ferenc magyar-latín szakos tanár. 30 évi munka van mögötte, amikor Marosvásárhelyről,

1928-ban ide helyezik igazgatónak. Előzőleg közel 15 évig volt tanár a csíksomlyói (csíkszeredai) r. katolikus főgimnáziumban. Ezalatt aktív részt vállalt a társadalmi-közművelődési munkában, különösen a katolikus egyesületekben. Több iskoladrámát közölt a csíksomlyói ferences-könyvtár kézirati gyűjteményéből. 1918 után román nyelvből szakképesítést szerez, és ezt tanította is.

Biró Lajos zetelaki születésű, ennek az iskolának a neveltje. Magyar-latín szakos tanárként Kézdivásárhelyről helyezték ide 1917-ben, de katedráját csak 1918 elején foglalhatta el. Aktív szerepet vállalt úgy az ifjúsági egyesületek támogatásában, mint az iskolán kívüli közművelődésben. Státusz-gyűlési képviselő, egyháztanácsos, az Erdélyi R. Katolikus Népszövetség Udvarhely-kerületi titkára, majd el-

Biró Lajos igazgató

nőke, társadalmi egyesületek vezetőségi tagja. Cikkei az Erdélyi Tudósítóban, A Hírnökben, a Magyar Népben, a Székely Közéletben jelentek meg. Nagyobb munkái: Neves jezsuita plébánosok és frók a székely anyavárosban (Sz.U. 1937) és Udvarhely megye elhunyt jelesei az irodalomban (Sz.U. 1943).

A korszak igazgatói közül még Boga Lajos, mint természettudományi szakíró és tankönyvíró, valamint szerkesztőként is ismert a magyar nyelvű művelődési életben.

A sok nehézséggel küszködő felekezeti iskola jó színvonalát elsősorban az itt tanító tanárainak köszönhető. A már 1918 előtt is itt tanító Embery Árpád széleskörű iskolai és társadalmi tevékenységére már utaltunk az előző fejezetben. 1926-ban ünnepelte 40 éves tanári jubileumát. A város és az iskola mindenféle művelődési rendezvényében aktív szerepet vállaló, sokoldalú tanár népszerűségére jellemző, hogy 40 éves jubileumán volt diákjai, kollégái, barátai 5000 lejes alapítványt tettek le az ő nevére, amely a régi hagyomány szerint a szegény tanulók segélyezésére használódott. Mint az idős tanárok általában, ő is szeretett mesélni. A diákok ismervén ezt a gyengéjét, rettentő érdeklődést színlelve unszolták a mesélésre, és a jó öreg legtöbbször lépre ment, így a diákok megkönnyebülten sóhajtottak fel az óra végét jelző csengő hangjára.

Szintén a régiek közé tartozott Spanyár Pál rajztanár is. Hosszú, eredményes tanári pályája mellett azt kell kiemelnünk, hogy rendszeresítette a rajzkiállításokat, cselekvően részt vett úgy a diák-, mint a városi közművelődési életben. Lélekben közel állt az ifjúsághoz, amit bizonyítanak diáktémájú karikatúrái is.

Szintén a régi gárdából való volt az iskolában és a városban nagy tekintélynek örvendő Dr. Dobos Ferenc. Történelmet és földrajzot tanított, ezen kívül a tanári könyvtár őre, ünnepélyek tudós szónoka, az Erdélyi R. Katolikus Népszövetség helyi titkára. Őszi levélhullás címen verskötete is jelent meg.

A tanári kar más értékes tagjai közül már utaltunk Jaklovsky Dénes, Józsa János, Khell István, Kiss Elek tevékenységére. Művelt, nagy tekintélyű tanárok, akik a fordítói, kutatói és közművelődési tevékenységükkel tiszteletreméltó életművet hagytak az utókorra. Rajtuk kívül szólnunk kell még Szász József magyar-latin szakos tanárról, aki az Erdélyi R. Katolikus Népszövetség helyi titkára, az EMKE jegyzője, a Brassói Lapok és más erdélyi magyar lap termékeny tudósítója.

A két világháború közötti időszakban a kisebbségi sors még jobban összehozta a katolikus és református tanárokat. A katolikus főgimnáziumba gyakran tanítanak be a Ref. Kollégium (tanítóképző) tanárai.

Id. Dobos Ferenc tanár

Létezik ebben a kisvárosban olyan szellemi műhely, mint a Tompa Lászlóé, akivel egyébként a gimnáziumba betanító tanár költő, Halmágyi Samu közeli kapcsolatban állott. Évtizedekig megjelenik — több más lapon kívül — a Tompa László szerkesztette Székely Közélet, amelynek több gimnáziumi tanár is külső munkatársa volt. Itt él, szerkeszti a Székelység c. folyóiratot Bányai János, aki egy ideig ennél az iskolánál is tanított. Nagy jelentőségű a Ref. Kollégium tanárának, Haáz F. Rezsőnek etnográfusi-múzeumszervező munkája. Ebbe az egyáltalán nem álmos kisvárosi légkörbe szervesen illeszkedett bele a kat. főgimnázium világi és egyházi tanárainak élete és munkássága.

Új remények és illúziók jegyében

1944-1948 között

Az 1944. augusztus 23-i romániai fordulat után a háború zűrzavaros hónapjai még egyelőre nem teszik lehetővé az iskolai tevékenység újrakezdését. Csak 1945 január első felében kezdődik meg a tanítás, és így az 1944-45-ös tanév magán viselte az átélt események bélyegét. A háború alatt súlyos károkat szenvedett az iskola. A szertárak állományának jelentős részét megsemmisítették, széthordták. A könyvtár legértékesebb darabját, a Nyújtódi Kódexet Nyugatra menekítették, a szerelvényt bombatalálat érte, de kalandos úton a kódex a budapesti Országos Széchényi Könyvtár birtokába került, amely 1957-ben visszajuttatta az iskolának. Az újrainduló iskolában a már nyugdíjas korú, köztisztviselőként álló Biró Lajos vette át az igazgatást, visszatértek a háborúban szétszóródott tanárok, betanításra olyan személyiségek vállalkoztak, mint Tompa László, Dr. Bányai János. A várakozással teli időben biztató jelek is érkeznek a vidéki kisvárosba. Létrejött a nemzetiségügyi minisztérium, majd 1945. február 7-én megjelent a Nemzetiségi Statutum, amelynek 18. paragrafusa kimondja, hogy a román állam biztosítja az anyanyelvi oktatást az állami elemi, középfokú és felsőfokú iskolák útján. (62) A tanárok, szülők egyaránt bizakodással várták a demokratikus kibontakozást.

1945 januárjától a Groza-kormány beiktatásáig az észak-erdélyi iskolák az ODA (Országos Demokrata Arcvonal, amelyhez a Magyar Népi Szövetség is csatlakozott) egyik szervének, a Központi Tanácsadó Testületnek a közoktatásra vonatkozó irányelvei alapján végezték tevékenységüket. (63) Ezek az irányelvek többek között előírták, hogy a vallásoktatás a szülők kérése alapján folytatható az iskolában, és hogy immár a leánytanulók is felvétethetnek rendes tanulókként a gimnáziumokba. A vallásoktatást természetesen a szülők egyöntetűen kérték, a leányok megjelenése pedig új színt, hangulatot hozott az ősi skólába. Ezekkel az új vonásokkal megindult ugyan a tanítás, de óriási nehézségeket kellett leküzdeni az anyagi fenntartás és egyáltalán az iskola működtetése tekintetében. A tandíjat egy tanulóra az 1945/46-

os iskolai évben 30.000 lejben állapították meg. Ennek egy részét tüzelőfában is behozhatták, bár a rohamosan növekvő infláció miatt a bejött tüzelőfa nem fedezte az évi fűtési szükségletet. Ezek mellett a gondok mellett egyebek is jelentkeztek: nem oldódott meg még a felekezeti iskolák jogi helyzete, a magyar tanerők besorolása és állami fizetésük folyósítása, valamint egyéb, a magyar nyelvű oktatást érintő kérdés. Az MNSz 1945. május 6-13. között tartott I. Kongresszusán központi helyen szerepeltek az iskolaügyek. Az itt elhangzott javaslatok alapján az Oktatásügyi Minisztérium kinevezte az érettségi bizottságokat. Székelyudvarhelyen is érettségiztető központ működött.

Érettségi vizsga: magyar, román, latin, idegen nyelv (német, francia, orosz választásra), földrajz (különös tekintettel Erdély földrajzára), történelem (különös tekintettel Erdély történetére), számtan, fizika, természetrajz, bölcsészet. Ugyancsak az MNSz kérésére a minisztérium elrendelte az ún. nemzeti tárgyak, a történelem és a földrajz magyar nyelven való tanítását a magyar tannyelvű iskolákban. Az MNSz, amelynek kolozsvári székhellyel közművelődési bizottsága működött arra kényszerült, hogy hetekig menő tárgyalásokat folytasson a magyar oktatásügyek méltányos rendezéséről. Ez mindenképpen gondolkodóba ejtette a tanárokat, szülőket, akik a Székelyudvarhelyen is megforduló Pătrăscanu 1945 nyarán Kolozsváron

Márton Áron püspök

mondott hírhedt beszédéből szembesültek először a háború után a román nemzeti eszme újbóli kinyilvánításával.

Az egész magyar nemzetiség sorsát szíven viselő Márton Áron, Erdély római katolikus püspöke részletes levélben fordul 1946. január 26-án Groza miniszterelnökhöz és kifejti, hogy a magyarságnak a Groza-kormányhoz fűzött reménye nem teljesült be. Indoklásul a rendkívül tisztán látó püspök a magyar nyelvű iskolahálózatról szólva felhossa, hogy bár a Nemzetiségi Statutum kimondja az anyanyelven való tanulás jogát, az ezen felépülő nemzetiségi iskolatörvény még várat magára, és a magyar kisebbség iskolaügyeit rendeletekkel intézik. Még mindig nem folyósítják az állami iskolák magyar tantervének jogosan járó fizetéseket, nem rendezték a felekezeti iskoláknak járó államsegélyt, bár a magyar lakosság, mint adófizető teljesíti az állam iránti kötelességét, nem rendezték az iskolaépületek használatának jogi kereteit stb. (64)

Az 1946. évi pünkösdi búcsún a gimnázium tanárai és diákjai újból hallhatták az erdélyi magyarság igazi szellemi vezérévé vált Márton Áron püspök nagyhatású beszédét a romániai magyarság helyzetéről, drámai hangú felhívását a világ sorsát kezükben tartó hatalmakhoz. Az 1946. nov. 28-án tartott egyházmegyei közgyűlésen ismételtén, a reá jellemző éleslátással tekinti át többek között az egyházmegye iskolai problémáit. Megelégedéssel nyugtázza, hogy végre rendeződött a tanárok állam általi fizetése, ami nem könnyöradomány, hiszen az állam a magyar állampolgárok adójából is gazdálkodik. Áron püspök figyelmeztet a felekezeti iskolák kivételes szerepére, amelyek kiállották a legkülönbözőbb változások próbáját. (65)

A r. katolikus egyház nemcsak hagyományos elméleti iskoláihoz tartott számot. Tisztában volt azzal, hogy a megváltozott körülmények közepette változatosabb iskolai szakmai képzésre is szükség lesz. Már 1944 őszétől a r. kat. gimnázium épületében beindítottak egy kétéves kereskedelmi tanfolyamot. Igazgatója Fröhlich Ottó volt. Ez 1946 őszétől Rom. Kat. Felső Kereskedelmi Iskolává és 1947 őszétől Rom. Kat. Kereskedelmi Leány Líceummá alakult át. Az 1948-as államosításkor áthelyezték innen a volt Ref. Kollégium régi épületébe.

A r. kat. gimnázium tanári karának lelkiállapotát akkor több tényező befolyásolta. Egyrészt azok, akik kijárták a kisebbségi korszak iskoláját — közülük az idősebbek 1945-től szükségből még egy ideig tanítanak — biztonságot sugalló élettapasztalatukkal tudják, hogy a kisebbségi lét, ha nem is volt frusztrációmentes, kompromisszumlehetőségeivel biztosította a fennmaradást — vallották, hogy úgymond rosszabb annál nem jöhet.

Mind az idős, mind a fiatal tanárok egyöntetű bizalommal ragaszkodtak a Római Katolikus Státushoz, az iskolát fenntartó intézményhez, amely nehéz időkben is szilárd támaszuk volt. Az 1945 utáni román tanügyi kormányzat a régi hagyományok nyomán újból bevezette a tanárok képesítési (capacitate) vizsgáját. A két világháború között az állami iskoláknál ez már törvényben volt. Az egyházi hatóság

és a MNSz azt követelték, hogy a megfelelő régiséggel rendelkező státusi tanároknak vizsga nélkül adják meg a képesítési fokozatot. Erre a minisztérium nem volt hajlandó. Így 1945 után a státusi tanárok, alapfokú besorolásban, kevesebb fizetést kaptak, mint az állami iskolák tanárai. 1947 őszétől Venczel László felterjesztésére a Státus folyósítja a megfelelő régiség szerinti fizetéseket, igazolva így is tanáraink kitartó bizalmát.

Jellemző, hogy bár 1945 után a konjunktúra sokak figyelmét a baloldali pártokra (szociáldemokrata, kommunista) irányította, a római katolikus gimnázium tanárai közül senki nem lépett be ezekbe a pártokba. Általában régen sem helyezte a Státus a politizálást az iskolán belül. Ezzel szemben sok reménységgel és várakozással tekintettek az MNSz munkájára. A tanárok tagjai voltak ennek a szervezetnek, egyesek a szervezőmunkában is részt vállaltak. A már 1945-től baloldali vezetésű szakszervezeti mozgalommal és az ugyancsak baloldali helyi és megyei vezetőséggel szembeni tartózkodás az iskola bizonyos fajta elszigetelődéséhez vezetett ezekben az években. A széles látókörű, a szakszervezetben és az MNSz kolozsvári vezetőtestületeiben már tapasztalatokat szerzett Venczel László igazgatóvá való kinevezésével feloldódott ez az elszigeteltség úgy, hogy sem az igazgató, sem a tantestület nem kötelezték el magukat a mind nagyobb befolyásra tevő szociáldemokrata és kommunista pártoknak.

Az 1945 utáni években a tantestület hangulatát a demokratikus kibontakozásban való őszinte bizakodás, egészséges aktivizmus jellemezte. Teljes mértékben meg lehet érteni, hogy az iskola tanáira és általában a romániai magyarság többségére jellemző volt akkor az a lelkiállapot, hogy a magyar összeomlás miatt elmélyült hontalanság érzését elvetve szakítson a kisebbségi korszak fájdalmas sirámaival és keresse az új, demokratikus Romániába való integrálódás útját. Ez annál inkább érthető, mivel az MNSz-be tömörült magyar vezetők is a mindenkit magához ölelő demokratikus állammal való feltétlen azonosulást szorgalmazták. Ezzel egyidőben el kellett viselni az újabb kompromisszumokat és félelmeket. Vajon azok, akik nem kis anarchista felhangokkal az új politika szószólói és képviselői lettek, nem fedeznek-e fel valakinek a múltjában „reakciós” foltokat? Ugyanakkor nagyon kellett vigyázni, hogy ne sértsék meg valamivel a román demokrácia nemzeti érzéseit, mert azzal úgymond kockára tehetik az oly szépnek ígérkező demokratikus kibontakozást. Talán ezzel magyarázható, hogy az iskolát római katolikus gimnáziumként nevezték a nyilvános szerepléseken, nem használva az 1940-ben felvett „Baróti Szabó Dávid” nevet.

A még elviselhető kompromisszumoktól eltekintve ebben az iskolában 1945-től egy ideig még jól érezhető az a politikai, kulturális, vallási autonómia, amellyel a romániai magyarság általában rendelkezett, és amelynek jegyében az MNSz révén önszántából vállalta az új román államhatalomba való teljes beilleszkedést. A

nemzetiségi illúziók szertefoszlása csak fokozatosan és csak jóval később következett be.

Alapvetően 1945-től a tantestület az iskola régi hagyományait követte a pedagógiai, szakmai igényesség és a tanórákon kívüli tevékenység területén. Egyéb tekintetben is a régi hagyományok folytatódnak.

Az iskola szakmai igényességére következtethetünk az érettségi után egyetemeken, főiskolákon tovább tanulók nagy számából. Akik 1948, 1949-ben érettségiztek, a megelőző években készültek fel itt értelmiségi pályákra. 1948-ban érettségizett 34 — közülük továbbtanult 15 (44,11 %), ebből 9 tanár, jogász 2, orvos 2, mérnök 2. Az 1949-ben végzett 100 tanulóból továbbtanult 57 (57 %). A román tagozaton végzett 10 tanulóról nem tudunk semmit. A magyar tagozaton végzett 90 tanulóból 26 tanár lett, 7 pap, 6 jogász, 8 orvos, 1 közgazdász, 3 agrármérnök, 5 mérnök, 1 katonatiszt. A 26 tanárból 9 biológia szakos, és ha még az orvosok előképzését is figyelembe vesszük, a legnagyobb elismeréssel szólhatunk az itteni biológiaoktatás színvonaláról. Ugyancsak itt a 9 matematika-fizika szakos tanár csupán egy évfolyamon jelzi az iskolai képzés komolyságát. Megkezdte működését az önképzőkör, amelynek irányítását Orbán László magyar szakos tanár látja el. A hagyományos műhely-megbeszéléseken kívül sikeres rendezvények: szavalóversenyek, művelődési emlékünnepek jelzik ezekben az években az irodalmi önképzőköri munka eredményességét. Az iskolai művelődési élet kivételes teljesítménye volt 1946-ban az Iglói diákok többszöri, nagy sikerű előadása a régi moziteremben. Az előadást Orbán László tanár rendezte, a zenekart Balogh Ferenc, a később zeneakadémiai tanárrá lett kiváló muzsikusz vezényelte. A díszleteket tervezte és beállította Ferenczi Böske és Tomcsa Sándor. Tanárok és diákok vegyesen szerepeltek, folytatva ezáltal is a régi jó hagyományokat. A diákszereplők közül többen az iskola elvégzése után életreszólóan elkötelezték magukat a művelődési tevékenységnek, vagy tanárként ebben a nyomonban haladtak.

A vallásos ifjúsági szervezetek közül a Mária Kongregáció folytatja tevékenységét immár közös, fiú-leány részvétellel, és habár mind visszafogottabban, évente megrendezik hagyományos műsoros ünnepélyeiket. A vallásos estélyeken gyakran fellépett a Khehl István, Péter Attila, Rafain Dezső tanárok és néhány iskolánkfülvli tagból alakult kamarazenekar. A cserkészlet megszűnt, de ezt némiképpen pótolta a Péter Attila fizika tanár által irányított regős csoport, amely 1945-1947 között mintegy ötven taggal működött. Népdalokat, népi táncokat, népszokásokat gyűjtöttek, járták a falvakat népi műsorukkal, nyáron együtt táboroztak. A városi közönségnek népi estet, balladaestet rendeztek, ahová a régi hagyomány szerint Teleky József rajztanár festi a díszleteket.

A Rafain Dezső által vezetett aero-kört már 1940-44 között is igen kedvelték a tanulók. 1945 után szélesebb skálán bontakozik ki ez a sajátságos, kísérletező, modellező önképzőkör, amely az iskola sok tanítványával életreszólóan megszeret-

tette a fizikával és technikával való foglalatосkodást. Az évi tornaünnepélyek a város valóságos eseményszámba menő rendezvényei voltak. Ezeket a teljesítményeket annál inkább értékelnünk kell, mivel ezekben az években anyagilag igen nagy nehézségekkel küzdött az iskola. Szegény volt általában az a társadalom is, amelyben létezett. Most már nem lehetett számítani a vagyonosabb rétegek anyagi támogatására, a fenntartó egyháznak elvették anyagi eszközeit. A megmaradás, a küzdés, az önerőből való érvényesülés szép példáját nyújtotta az iskola ezekben a bizonytalansággal terhes években is.

AZ ISKOLA TÖRTÉNETE

1948-1989 KÖZÖTT

Az 1946-os választások után bekövetkezett politikai fejlemények az államhatalom jellegének alapvető átalakulását hozták magukkal. A megváltozott társadalmi, politikai, állampolgári viszonyok átfogó, jogi rendszerbe foglalása az 1948. ápr. 13-i alkotmánnyal történt meg. A tantestület figyelemmel kísérte ezeket a változásokat, mégis némiképp váratlanul érte az 1948. augusztus elején életbeléptetett tanügyi reform, amely az egységes, állami oktatás bevezetésével a felekezeti iskolákat megszüntette.

1948. elején, vízkeresztkor kiadott körlevélben Márton Áron püspök „Boldogasszony évének” hirdette meg ezt az esztendőt és ennek keretében a katolikus gimnáziumban is méltó rendezvényekkel készültek arra, hogy a főpásztori útmutatás szerint Mária életének és erényeinek megismerésével és követésével ápolják „az ifjúság lelkében az eszményi vágyakat, a népünket jellemző szeméremérzetet és a léleknek az uralmát az ösztönök fölött”. (66.) Felháborodással és szomorúsággal vegyes érzelmekkel szemlélték tanárok és szülők egyaránt a hagyományos iskolát elsodró földindulást. Helyettük is szólt Áron püspök szeptember 15-i szózatával: „Nem veheti senki rossz néven, ha iskoláink és nevelőintézetünk elvesztése fölött könnyeket hullatunk. Ezeket az iskolákat és intézeteket nemzedékek buzgósága, takarékosága, önfeláldozó munkája, hite és szeretete építette, fejlesztette, és a legnehezebb körülmények között is megtartotta századokon keresztül mind a mai napig”. (67)

Közvetlenül a reform után az iskolában előbb a bevezetett adminisztratív jellegű változtatásokat érzékelték. Az iskola nevét már a reform előtt, 1948. január 9-én Oktatásügyi Minisztériumi rendelet pontosította: „Magyar Tannyelvű, Elméleti Líceum”, ami akkor még a brassói tankerületi főigazgatósághoz tartozott. Kérvényezés alapján véglegesítették mindazon tanterveket, akik a reform pillanatában a tanügyben dolgoztak. A kérvényeket ún. „verifikáló bizottságok” vizsgálták meg és hagyták jóvá. Hamarosan megszűnt a kolozsvári és brassói tankerület, az iskolák egyenesen a minisztériumtól függenek. Új tankönyveket vezetnek be, mivel a régiak „a spekuláció és a lélekmérgezés, az obszkurantizmus eszközei voltak, amelyeket

az uralkodó osztály ideológiájának megfelelően állítottak össze." Egységesítették az iskolai tandíjakat a szülők vagyoni helyzete szerint. Mivel a helybéli refromás Kollégiumot megszüntették, annak tanulóit átcsoportosították ebbe az iskolába. Ide csatoltak még egy I-VII. osztályos tagozatot, beindult a látogatás nélküli tagozat és 1948 dec. 1-el ide helyezték a megszűnt St.O. Iosif román állami líceum osztályait. Ezekkel az intézkedésekkel alaposan megváltozott az iskola hagyományos szerkezete.

Az akkor már teljesen kommunista vezetés alatt álló megyei és városi közigazgatási szervek közvetlen beavatkozással hajtották végre ennek a kiemelt fontosságú iskolának a minél gyorsabb átalakítását.

Hogy az alig megszüntetett hagyományokra még gondolni se lehessen minden hétre, napra sűrűn betervezték az iskolát elárasztó propaganda és agitációs tevékenység egész arzenálját. Mivel az utókor számára érdekes lehet, mint egy szomorú emlékü korszak dokumentuma, ide iktatom az iskola tevékenységi programját 1948 utolsó hónapjaira. Okt. 19. — a Komszomol napja (faliújság szerkesztés, díszítés, mezei futóverseny) Okt. 30. tanári futballmérkőzés más iskolák tanári csapataival. Nov. 2. osztályonkénti ARLUS-körök megszervezése. Nov. 1-7 ARLUS-hét (közös filmlátogatás, díszgyűlés, részvétel az iskolák felvonulásán, iskolai kultúrműsor, osztályok közötti díszítési verseny, osztályok közötti fegyelmi és tisztasági verseny, poliszportív versenyek). Nov. 10. ifjúsági világnap (iskolai UAER közgyűlés). Nov. 21. tantestület ideológiai-politikai tájékoztatója. Nov. 21. szovjet film-matiné (az ellenség közöttünk van című). Nov. 22. A Demokrata Nők világkongresszusa (a lányoknak ismertető, osztályok díszítése ez alkalomra, faliújság szerkesztés). Nov. 28. a kultúr csoport kiszállása Máréfalvára. Dec.4. a Szovjetunió alkotmányának napja (ismertető, kultúrműsor). Dec.9. a kultúr csoport kiszállása Korondra. Dec.12. szovjet film-matiné. Dec.17. A szabad sajtó napja. Kultúrműsor „A Scinteia barátai” jellegével. Dec.19. szovjet film-matiné. Dec.20. Sztálin generalisszimusz születésnapja — tisztelegő kultúrműsor. Dec.29. megemlékezés a köztársaság kikiáltásának egyéves évfordulójáról.

Ugyanilyen tevékenységi programok készültek a tanév többi időszakaira is. Tanárnak, diáknak végig kellett haladni ezeken, idejük nagyrészt lefoglalta a felkészülés és elmaradni valamiről senki sem tartotta tanácsosnak. Mint az áradat sodorta őket a sok, addig ismeretlen rendezvény, miközben mind jobban elbizonytalanodtak a jövőt illetően. Hogy az egyre nagyobb méreteket öltő, nem didaktikai feladatok ellátása körül jogi vita ne legyen, a Minisztérium 1950-ben elrendeli, hogy a tanárok heti munkaideje 48 óra, ebből 18 óra a katedrai, a többi az iskolán kívüli kulturális, sport és egyéb tevékenységek szervezése és irányítása.

Még 1948 őszén az átcsoportosításokkal tanítók, tanárok áthelyezésére is sor került. Először kerülnek be a tantestületbe a szociáldemokrata pártból a kommunista pártba is „átigazolt” tanárok. Ezek közül nevezik ki az igazgatót is Horváth József

személyében. A tantestület addigi mondhatnánk „politika fölötti” tartása egészében megszűnt, de tovább él az egykori státusi törzsgárda többségénél, akik még akkor sem léptek be a kommunista pártba, amikor ilyen irányba körmönfont meggyőző munkának voltak kitéve. A belső, tartalmi átalakulások is szembetűnőek. Még 1948-ban megalakultak az iskolai ifjúsági szervezetek. A szabadságot a balos ideológia szellemében sajátosan értelmező ifjúsági vezetők néha vissza is éltek szerepükkel. A kapott utasításokat túlbuzgósággal végrehajtó iskolai vezetőség eltüntetett mindent, ami a régi iskolára emlékeztetett, díszteremmé alakult át a kápolna, falijáság keretként használják a végzős diákok tablójának rájáit. Szakács Antal az utolsó internátusi régens szerencsére még idejében átmentett a szomszédos plébánia épületébe egyet-mást a katolikus iskola egykori szimbolumaiból, aggódó vendiákok otthonukba menekítették féltve őrzött tablójukat. Ezekhez az intézkedésekhez mintegy hangulati háttérrel teremtett az, hogy 1948 júliusában az RMP K.V. meghirdette az osztályharc fokozását és megkezdődött a vezető értelmiségiek elleni hadjárat. A gimnázium tanárainak és szülői társadalmának is okulnia kellett abból, hogy 1948 decemberében az RMP a nemzetiségi kérdéstről kiadott állásfoglalásban azt a magyar nemzetiséget, amelyet 1946-ban még a demokratikus erők szövetségének nevezett, most nacionalizmussal, elszigetelődési törekvésekkel vádolt meg. 1949-1951 között koholt vádak alapján elfelték a M.N.Sz. több vezetőjét. Börtönbe kerültek más magyar közéleti személyiségek és egyházi vezetők is. Az 1945-ben felröppent illúziókból való keserű kiábrándulás megkezdődött. Egyelőre azonban a fényes szelek lobogtatta csodavárás hangulatában csak keveseknek adatott meg a tisztánlátás.

1949 márciusában felvonulással, kultúrműsorral, sport megnyilvánulásokkal ünneplik ebben az iskolában is az egységes ifjúsági szervezet megalakulását. A díszgyűlést a RNK himnuszával kezdik és az internacionalé eléneklésével fejezik be. Teljesen felszámolják a régi érték és erkölchordozó iskolai hagyományokat. A viselkedésbeni szabadosság fellazítja a fegyelmet, az egykori r. kat. gimnáziumra alig lehet már ráismerni. Egy évi igazgatás után Horváth Józsefet áthelyezték a tanfelügyelőségre. Mivel az igazgató kiválasztásánál most már az „egészséges származás” is számba jött, nehezen találtak vállalkozót. Hegedűs Gyulára, aki 1940-től tanított ennél az iskolánál valósággal ráerőltették az igazgatóságot. A jó modorú, korrekt Hegedűs Gyulának, mint igazgatónak viszont semmilyen stratégiai elképzelése nem volt arról, miként lehet az anarchikusan bomló iskolában annak a sajátos minőségét meghatározó elemeket megőrizni. Ahogy szokták mondani sordította magát az árral egy iskolai évig. Az 1950-51-es tanévtől az Udvarhely-megyei ideiglenes Néptanács tanügyi és művelődési osztálya Mészáros Imrét nevezi ki igazgatónak.

Mint státusi tanár már 1937-től tanított a r. kat. gimnáziumban francia és német nyelvre. A két világháború közötti, a bécsi döntés utáni majd a második világháborút

Mészáros Imre igazgató

követő változatos korszakok élettapasztalataival, kritikus, racionális elmével figyelte az „új világ” első rohamát, ami végigsöpört az iskolán. Némi Machiavellisztikus szellem sem volt idegen tőle. Az államosítás utáni rövid időszakból jó érzékkel szűrte ki, hogy valamiképpen fel kell fogni az iskolára zúduló külső hatásokat és olyan minőségi teljesítményeket kell felmutatni, ami az akkori körülmények között biztosítja az iskola társadalmi rangját, a társadalom különböző rétegeivel való kapcsolatát és ugyanakkor a vezető szervek kedvező megítélését. Furcsa módon a reform óta eltelt két év már körvonalazta is az ilyen irányú kibontakozás lehetőségeit az akkori optimizmussal teli idők szimbólumává vált tömeges sportmozgalom formájában. Szerencsés véletlen folytán egy kiváló testnevelőtanár,

Czikmántory Ottó volt az iskola tomatanára, akinek szakmai tudása, szervezőképessége, az ifjúság előtti nagy tekintélye valósággal adomány volt egy olyan időszakban, amikor az összes iskolai megnyilvánulásokon szerepelt a tömegsport. Neki köszönhető, hogy már az 1948 előtti években felújították az iskolai tornaünpélyek régi hagyományát majd a reform utáni években ügyesen használták fel a GMA, FGMA mozgalom hivatalosan bevezetett rendezvényeit. A sporteredményeket szívesen elszámolta jelentéseiben minden szervezet, az ifjúsági, az ARLUS, a szakszervezet, nőszervezet. 1950-ben már a minőségi sportban is az első helyeken jegyzik az iskolát. Első hely a középiskolák megyei atlétikai bajnokságán, harmadik hely a brassói országos tornászversenyen, megyei első hely kézilabdában, nem beszélve a tömegversenyekről, ahol vitathatatlanul uralták a mezőnyt. A tömeges, szervezett sportolás javította az iskolai fegyelmet is. Ennek a sportoló mozgalomnak a karmestere Mészáros igazgató volt, aki furcsa mód nem is volt sportoló, de akinek tekintélye, helye volt immár a városi sportélet vezető szerveiben. Véle együtt más tanártársai is aktív szerepet vállaltak ilyen téren. A gomba módra szaporodó különféle munkás sportegyesületek megtisztelő elismeréssel, hálásan fogadták a tanárok ilyen szerepét. A város és a megye vezetői a maguk érdemének tekintették a sikereket és így semlegesíthették az iskolára irányított „katolikus reakció fészke”-szerű sunyi megjegyzések. Természetesen a sport mellett egyéb „frontokon” is rendeződnek a sorok. Rendeződhetnek, mert az iskolának olyan tanári kara volt, akik amellet, hogy szaktekintélyek voltak, rugalmasan alkalmazkodni tudtak az adott helyzethez egy még megengedhető kompromisszum határáig. Már az 1949-50-es tanévtől kiépülnek a tudomány és kultúra terjesztő egyesületek, amelyekben az ilyen téren adottságokkal rendelkező tanárok: Mátéffy Béla, Rafain

Dezső, Péter Attila, Vinczeff Endre, Baczó László, Hegedűs Gyula nem csak hogy résztvettek, de a legtekintélyesebb előadóknak számítottak. Egy újabb területen tehát az iskola elismerést könyvelhetett el. Távol áll tőlünk az a szándék, hogy a tanároknak a „tudomány és kultúra terjesztő” mozgalomban betöltött szerepét idealizáljuk. Itt és most csupán arról van szó, hogy a vulgarizáló, a világ anyagságát mindenáron bizonyítani akaró mozgalomban, éppen azért lehettek megbecsült szaktekintélyek, mert nem estek a politizált, a propagandának alárendelt „tudományterjesztés” bűnébe. Erre egyébként jó példa éppen a Mátéffy Béla esete. Éveken keresztül a fizikai, csillagászati témák kedvelt előadója volt a tudomány és kultúra terjesztő mozgalomban. Amikor 1959 január 2-án felléptek az első szovjet űrrakétát természetesen a csillagász, fizikus előadókat igényelték a különféle szervezők. Mátéffy tanár úr pedig nem volt hajlandó a kérdés szigorúan tudományos vetületén túllépni és hozsannákat zengeni a Szovjetunió tudományos technikai világelsőségéről. A felháborodott rajoni pártvezetőség a tanügyből való eltávolítását határozta el és csak nehezen sikerült elérni, hogy végül beérjék a rajon tanügyi testülete előtti nyilvános bírálattal és egy általános iskolába való áthelyezésével. Az ún. tudomány és kultúra terjesztő előadások tartása egészen a nyolcvanas évekig fontos feladata volt a tanári karnak. Ez a mozgalom mindvégig magán viselte a népnevelési primitivizmus jegyeit, viszont végezni kellett és helyel-közzel meg lehetett őrizni benne a szakmai tisztaságot.

Egy másik „frontszakasz” az ARLUS mozgalom, az orosz kultúra népszerűsítése, amiben szerény, de megbízható munkatársaknak bizonyultak a fogságot megjárt, ide helyezett tanárok, mint Istvánffy Lajos, Székely János. A megbízhatóság alatt itt azt értjük, hogy nem lihegték túl szerepüket ezen a pászmán, de kellő komolysággal igyekeztek „teljesítményt” felmutatni ezen a téren is, hiszen különösen az 1956-ig terjedő időszakban ezek a kérdések súlyos teherként nehezedtek az iskolára. A szovjet-orosz tematika kiegészítőjeként létezett jó hosszú ideig a békeharc-téma, amit osztályfőnöki órákon, tematikus faliújságokkal, díszítéssel lehetett levezetni. Állandó téma volt a falumunka is. Ennek nyilván semmi köze a reform előtti években még létező regős csoportokhoz, de az ifjúság szívesen vett részt benne. A felsőbb szervek beosztása alapján minden vasárnap kiszállás volt valamelyik faluba. A közeliekbe gyalog, a távoliakba teherautó tetején. A fiúk, lányok együttléte, az új, ismeretlen helyzet, a szereplési vágy, tánc, zene felszabadult légkörében jól érezte magát a kultúrbrigád. Következő nap természetesen a brigádosokat nem illett feleltetni. A kollektivizálás idején ezeket a műsoros kiszállásokat a párt és adminisztratív szervek ebben a kampányban használták fel. Az önfeledten táncoló, mókázó, csasztuskázó diákok nem vették észre a falusi színpadon a feléjük szegeződő, mély szomorúságtól, aggodalomtól terhes tekinteteket, keserű könnyeket, a kísérő tanárok talán arra gondoltak, hogy majd valamiképpen elnyerik a megbocsátást, amiért segédkeznek ebben a fesztiválnak álcázott faluirtásban.

Voltak még egyéb külső behatások is, amelyekkel az iskolának szembe kellett néznie. Rengeteg felkészítő, kiképző tanfolyam, választási csata, analfabéta tanfolyam, állatszámolás meg sok egyéb. Jól oda kellett figyelni például az iskolai KISz munkára is és ügyes diplomáciával elérni, hogy az akkor nagy szerepet játszó KISz titkár az éppen soronlevő, az igazgató és a tantestület részvételével zajló tevékenységekkel azonosuljon és ne holmi komszomolista komiszárnak képzelve magát más irányba terelje, vagy éppenséggel a tanári kar ellen hangolja az ifjúságot. Czikmántory Ottó 1952-ben történt elmenetelével visszaesett a sportélet. Egyébként is az iskolai teljesítményekben a sportrendezvények messze az alapvető ideologizált, politizált tartalmi kérdések mögé szorulnak. Valamivel később, 1957-ben megalakult a sportiskola, ami a minőségi sportot különválasztotta az iskolai testneveléstől.

Az ötvenes évek elején tehát a tantestület a lehetőségek határán belül tudatos alakítója ismét az iskolai életnek. Maga mögött érezheti a szülők bizalmát, tekintélye van a megye pedagógus közönségei között. Némi jártasságra tesznek szert abban, miként kell „kezelni” az iskolát saját birodalmuknak tekintő minden rendűrangú aktivistákat. Megtanulják, hogy hol és miként lehet „eredményeket” felmutatni takarékos energia befektetéssel. Ezalatt a védőernyő alatt a szaktanárok végezhetik igazi katedrai munkájukat, betöltve így, ezekben a nehéz időkben is az iskola értelmiségképző feladatát. Ez a folyamat gyakran feszült, az akkori társadalmi, politikai környezettől élezett belső iskolai légkörben haladt előre. 1953-ban a nevelőtanács néhány tanulót italozás, a bentlakásból való engedély nélküli kimaradás miatt eltávolított az iskolából. A rajoni tanfelügyelőség a döntést nem hagyta jóvá. A kicsapott tanulók katonai iskolába készültek és a diákok között nyíltan kérkedtek azzal, hogy semmibe veszik a sokféle megfélemlítésnek kitett tantestület döntéseit.

Az ötvenes évek történetének sajátos színfoltja az itteni román tagozat. Amint a tanulókra vonatkozó statisztikák bizonyítják, ennek az iskolának a túlnyomó többségét képező magyarokon kívül minden időben voltak más nemzetiségű tanítványai is. Akik ide jöttek tanulni akár a latin, akár a magyar nyelvűség időszakában, saját érdekükben tették, minden egyéb kényszer nélkül. Az iskolának egyik nemes hagyománya a különböző vallású és nemzetiségű tanulók kölcsönös tiszteletének ápolása volt. A sokat szidott Osztrák Magyar Monarchia idején 1910-ben például az utolsó évek legjobb tanulója egy görög-keleti román fiú és ugyancsak 1910-ben az új épület felavatásának ünnepi műsorában hegedűszámmal szerepel Martian Negrea a későbbi zeneszerző.

1948-tól egészen más helyzet állott elő. A St.O. Iosif állami román líceumot megszüntették és meglévő két osztályát ehhez az iskolához csatolták. Nem titok, hogy a két világháború között a St.O.Iosif líceumot az ország minden részéből toborzott tanulókkal tartották fenn. Ezt tükrözi az 1948-ban idehozott két osztály összetétele is. A XI. osztályban 10 tanuló volt: beszarabiai 5, R. Vlcea-i 1,

Zărești-i 1, Cislău-i (Buzău) 1, București-i 1. Ez az osztály 1949-ben érettségizett. A X. osztályban 22 tanuló volt: Brăila-i 3, Székelyudvarhely-i 3, Săcele-i 2, Slatina-i 1, Beszarábia-i 1, Semereus (Kis Kük.m.) 2, Persan-i 1, Gagyi 1, Brassó-i 1, Killyén-i 1, Segesvár-i 1, Kézdivásárhely-i 1. Ez az osztály 17-es létszámmal 1950-ben érettségizett. A román osztályokhoz két román anyanyelvű tanárt inkadráltak, a legtöbb tantárgyat a líceum többi tanárai tanfuttatták. 1949-ben a felvételi vizsgán csupán 7 tanuló jelentkezett a román tagozatra, de ilyen létszámmal is működött az osztály. 1950-ben ugyancsak 7-en jelentkeznek. 1951-ben már 21-en felvételiznek és 18-an érettségiznek a X. osztályból, együtt a 7 XI. osztályossal. Azt a 18 tanulót, aki 1954-ben érettségizett a következő vidékekről hozták ide: Zărești 2, București 1, Cernăuți 1, Fogaras rajon 4, Segesvár rajon 2, Tg.Ocna 1, Rákos rajon 1, Teleajen rajon 1, Sebes rajon 1, Szeben rajon 1, Săcuieni rajon 1, Csík rajon 1, Cislău rajon 1. Az 1954/55-ös tanév kezdetén a Magyar Autonóm Tartomány tanügyi hatóságai a román tagozat akkori 3 osztályát Sepsiszentgyörgyre helyezték át. Így 1955-ben már nem érettségizett erről a tagozatról senki és ettől az évtől 1959 őszéig itt nem volt román tagozat.

A nemzetiségek és így a magyarság irányában tett átmeneti engedmények az 1956 utáni rövid időszakban ebben az iskolában is felélesztették az önálló cselekvési szellemet. Hosszú évek óta újból létrejön az önképzőkör, Farkas Árpád, Magyar Lajos, mint kisdíjak iskolai lapot szerkesztenek. Az iskola volt diákjából tanárrá lett kezdeményező szellemű és tevékeny Papp András buzgolkodásával létrehozzák az iskola saját sátorátörbor felszerelését. 1957 nyarán Kirújsarkán pár tucat tanuló és tanár táborozik. Minden a legjobb cserkész hagyományokat idézi: táborászló, jelvény, táborút, régi cserkész énekek, helytörténeti, földrajzi ismerkedés, öntevékenység. Az iskola nem hogy dicséretet nem kapott érte, de még el is marasztalták, amiért nem a KISz szervezésében és az akkor divatos munkatábor formájában táboroztatja tanulóit.

1956 tavaszán szakmai viták zajlottak országszerte az oktatás helyzetéről. Ezt követően a párt és kormány határozatokat hozott „az oktatás megjavításáról”. Ennek az iskolának a tanári közössége az ideológiai, politikai irányelvek tömkelegében egyéni választ keresett a „sokoldalúan képzett új ember” nevelésének agyoncsévelt szlogenjére is. Mészáros Imre igazgató és fizikus kollégái, Péter Attila, Rafain Dezső elindították az iskolai rádiósfát, úgy képzelve el a dolgot, hogy ezáltal valóban sokoldalú művelődési lehetőségeket nyitnak meg a tanulók számára. Széleskörű szülői mozgósítással, vendiákok bevonásával pénzt gyűjtöttek. Felújítják a szülők-tanárok közös műsoros estélyeit és a tornaünnepélyeket. Ma már csak nosztalgiával gondolhatunk az olyan típusú fizikatanárra, mint Péter Attila, aki az elméleti tudást a mérműki gyakorlattal szerencsésen egyesítve korszerű stúdiótermet hozott létre. 1958-ban már működött a központi adóteremből az egész iskolát átfogó rádiósfát. Tanárok, diákok együtt szerkesztették a tudományos, zenei és más

változatos, ötletes műsorokat. Az órarendben rádióhallgató órát képeztek ki mindenik osztálynak. Úttörő, érdekes munka volt ez a javából. Tényleges haszna mellett számos szervezet, párt és állami hatóság számolta el mint megvalósítást jelentéseiben. Tapasztalatcserére jöttek ide más iskolák a tartományból. Egy idő után a szolgálatos fülek „idegen hangokat” is hallottak a hangszórókból és bevezették az adások szigorú ellenőrzését. A kínosan cenzurázott, agyonpolitizált műsorok már nem tetszettek a tanulóknak, a tanárok is kedvüket veszítették. Így pár évi működés után ez a szép kezdeményezés abbamaradt.

Az 1956 után tapasztalható engedmények csak rövid ideig tartottak. De még 1958-ban is a Dr. Petru Groza név felvételét (az RKP KB, a Minisztertanács határozta el 1958 január 17-én) a magyar nemzetiség iránti szimbolikus gesztusként értékelték a névfelvételi ünnepség szónokai.

Hogy időközben hűvösebb lett a széljárás, azt a tantestület már 1958 őszén észrevehette. Liszkovits Nóra matematika szakos tanárnő, aki 1953-tól tanított az iskolában, a tartományi Káder osztály határozatával kitették a tanügyből. A jobb megértés kedvéért el kell mondanunk, hogy 1956-ban a magyar forradalom napjaiban a veszedelmesen korlátolt rajoni KISz első titkár mindegyre jött fel az iskolába és provokatív kérdésekkel faggatta a fiatal tanárokat. Az agresszív és primitív faggatás szófoszlányait azután kiforgatta. Elmúlt 56, a tanárok már el is felejtették a kellemetlen találkozást. Liszkovits Nóra is fiatalos lendülettel végezte tanári munkáját, amíg 1958-ban nyilván egy jól időzített megfélemlítő kampány során kitették a tanügyből. 1961-ben helyezték vissza régi katedrájára.

Lelkileg így készítették elő ezt a tantestületet az erdélyi magyar értelmiség ellen folytatott újabb kampányhoz és 1959-ben a Bolyai Tudományegyetem megszüntetéséhez. Milyen jövője lehet egy olyan iskolának, amely eddig is tanítványainak legjobbjait a magyar nyelvű egyetemre irányította? Nehezedett a tragikus kérdés szülőkre és iskolákra egyaránt.

A hatvanas évek közepéig terjedő időszak főbb vonásait a székelyudvarhelyi magyar elméleti líceumban a következőképpen lehetne meghatározni.

Az 1948-ban kezdődő nagy nekilendülés „forradalmas” fölszabadultságában rohamosan megváltozott az iskola évtizedeken keresztül kialakult és működő belső élete. Hogy a tanároknál és tanítványoknál mikor és hogyan következett be az a töréspillanat amidőn a tudatnak észlelnie kellett a fennen hirdetett hittételek és a valóság közötti ellentmondásokat, lehetetlen az általánosítás szintjén meghatározni. Sok-sok egyéni vallomásból lehetne csak egy megközelítő képet kapni a tanárok, és az akkori ifjúság tudatállapotáról. Annyi bizonyos, hogy mind a tanárok, mind a diákok között szép számban voltak olyanok, akik főleg az ötvenes években még hittek ideológiaérvényű, hamis képzetekben és őszinte lobogással vettek részt az „új élet építésében”. A hamis hitektől az eszmélésig hosszú és szövevényes út vezet

mindenkinél és ezt az Alma Mater megértő szeretetében a tanárok és tanítványok sokasága végigjárta, vagy végigjárhatja.

Itt most azt próbáljuk vizsgálat tárgyává tenni, hogy az adottságok szorításának váltakozó játékerében az iskola mint intézmény, mint közösség miként próbálta kialakítani, megőrizni eredetiségét vagy annak morzsáit. A tömeges tudathasadás zavarai közepette ez a tanári közösség érezte-e, tudta-e, hol van a határ a védekezés, fennmaradás érdekében vállalt kompromisszum és a fejbőlintő lapulás, törlesszkedő ügybuzgalom között?

Anélkül, hogy túlbecsülnénk az iskola önálló cselekvési lehetőségeit egy olyan töményen ideologizált, politizált területen, mint az oktatás, 1950-től Mészáros Imre igazgató és a tanári kar kezdeményezéseit úgy értékelhetjük, mint a reform utáni első kísérleteket arra, hogy az iskola magát nem csupán alanyként, hanem tárgyként is kezelve hagyományaival, legalább halvány összhangban lévő választ adjon az idő kihívásaira. Az eltömegesítés első rohama után sikerült az iskola tevékenységében a minőségi elemeket felépíteni, a szülői társadalom bizalmát megőrizve megmaradni az értelmiségi pályák felé elindító nemzetiségi intézmény szerepében. Hogy az 1948 utáni években jelentős számú orvos, tanár, pap, jogász, mérnök és más értelmiségi itt készült fel a pályára, mindennél jobban bizonyítja, hogy komoly felelősségteljes munkát végeztek a tanárok a katedrán.

Ha az iskolának nem csak szakmai képző, de nevelő, tudatformáló feladatait nézzük — bizonyos felmentő körülményeket is figyelembe véve —, ezt kritikus szemmel kell megítélnünk az 1948 utáni időszakban. Felmérhetetlenek annak káros következményei, hogy az iskolát teljesen elzárták a keresztény erkölcsi értékek ápolásának lehetőségétől. Szerencsére a legtöbb esetben ezt a szerepet valamilyenre átvette és ellátta a család.

Bár a tanítás nyelve magyar volt, az iskolából szinte teljesen kiszorultak azok a nevelési lehetőségek, amelyekkel ápolhatott volna tanítványaiban egy olyan magyarságtudatot, amely a romániai magyarság egészében, a magyar nemzethez való szerves tartozásban gondolkodik. Az 1952-től megalakított (1960-tól etnikailag is módosított) Maros-Magyar Autonóm Tartomány anyanyelvhasználati rezervátumában az iskola lényegében egy torz, csonkított anyanyelvű műveltséget, nemzetiségi tudatot alakíthatott ki tanítványaiban. Természetesen itt is számításba kell vennünk a család tudatformáló szerepét bár ezen a téren számos hamis tudatmaradvánnyal, előítéllettel számolhatunk.

A kommunista rendszer hol szorító, hol lazító nemzetiségi politikájának függvényében időnként vészesen zsugorodtak a hagyományápoló iskolai tevékenységek. Egyes évfolyamoknak nem engedélyezték a kicsengetést vagy gyakran úgy elnyomorították, hogy az nem közvetített nemzetiségi tudatformáló üzenetet. Már utaltunk arra, hogy a nevelő munkában milyen nagy helyet foglalt el a szovjet-orosz

tematika. Ugyanakkor a magyar kultúra ápolása a magyar irodalomtanítás keretében is alapos tartalmi torzításokkal, csonkításokkal létezhetett.

Az 1956 utáni lélegzetvételi időt a hatvanas évek elejétől ismét szigorúbb periódus váltja fel. A belső pártirányítás az iskolában addig gyakorlatilag nem érvényesült. Az igazgató és a tantestület közvetlenül fogta fel a külső utasításokat. Még 1959-ben is mindössze 3 párttag és egy tagjelölt alkotta az alapszervezetet és azok sem az alapvető tantárgyak tanáraiból kerültek ki. Az erősödő dogmatizmus légkörében 1959 őszétől Fejér Mihályt, az alapos filológiai műveltséggel, jó román tudással bíró, volt státusi tanárt nevezték ki igazgatónak. Ekkorra már az iskolai alapszervezet olyan tényezőként jelentkezik, mint amely az igazgató és a tantestület fölött felelős mindenért, ami az iskolában történik. A pártirányítás a belső iskolai élet rejtett zugait is elérte. A párt és állami szervek azt várják, hogy az általános ideológiai-politikai irányelveket maga az iskolai vezetőség, tanári közösség bontsa le változatos tevékenységekre. Így aztán valósággal versenybe hozzák egymással az iskolákat, az iskolán belül a tanárokat. Az egész nevelőmunkának rendszerint minden évben valamilyen kiemelt esemény köré kell igazodnia (évfordulók, pártkongresszusok). 1961-ben például az évi nevelőmunkát az RKP megalakulása 40. évfordulója jegyében kellett végezni. Íme mit olvashatunk az igazgató április 26-án írt jelentésében: 1.) Az irodalom, történelem, földrajz, polit. gazdaságtan, vegytan órák keretében ismertettük a párt dicső múltját. Az összes tanórák nevelési célkitűzése a párt iránti szeretet nevelésére irányult. 2.) 500 tanuló és 12 tanár részt vett Józsa Béla szülőházánál a koszorúzási ünnepségen. 3.) 74 tanuló és 6 tanár kiránduláson vett részt Doftana, București útvonalon. 4.) A román-magyar irodalmi kör szavaló versenyt rendezett Az RKP harcának tükröződése a költészetben címmel. 5.) Minden osztály fotomontázst készített a népi demokratikus rendszer megvalósításairól. 6.) Minden párhuzamos osztály díszalbumot készített. 7.) Tanulmányi, fegyelmi, tisztasági versenyt rendeztünk. 8.) Minden osztályban ismertették egy kommunista hős életét. 9.) Az osztályokban az évfordulót köszöntő jelszavakat készítették. 10.) Minden osztályszervezet megtanulta a következő két forradalmi dalt: Pártunk hű katonája légy és a Párt zászlója. 11.) Irodalmi est keretében bemutattuk Házikó a kertben c. színdarabot. 12.) Hazafias munkát végeztünk: a városi kertészetben, Gábor Áron üzemben, vasgyűjtés, a városi IMSz irattárának rendbetételénél, a városi strand építésénél, az iskola környékén. 13.) Vas, üveg, papír, rongy gyűjtést végeztünk. 14.) Minden osztály témás összejövetelt rendezett. 15.) Az iskola csapata részt vett a rajoni KISz által rendezett Vidám utasok versenyen. 16.) Könyvismertetéseket tartottunk. 17.) Ünnepi faliújságot szerkesztettünk. 18.) Részt vettünk a pionfrok és iskolások kultúrversenyének városi szakaszán. 19.) Könyvkiállítást rendeztünk a párt harcát tükröző könyvekből. 20.) Témás osztályfőnöki órákat tartottunk: Az RKP marxi-lenini újtípusú párt, Lenin születésének 91. évfordulója, Az RKP vezető szerepe a szocializmus kiteljesítéséért vívott

harcban. 21.) Megrendeztük az egészségügyi csoportok versenyét. 22.) Rajzkiállítást rendeztünk az évforduló tiszteletére. 23.) Új pionfokat avattunk az ünnep tiszteletére. 24.) Május 1 és a párt évforduló tiszteletére ünnepi díszgyűlést tartottunk kultúrműsorral.

A tanárok mindemellett és elsősorban tanították szaktantárgyaikat. Az igazi iskolából voltaképpen csak az maradt meg. A rengeteg idegen ideológiai-politikai töltésű elvárás nyomasztó súllyal nehezedett rájuk. A permanens félelem, az állandó készség megalázó helyzetében megérthető, hogy legtöbbször olyasmit jelentettek, amit voltaképpen nem is csináltak. A nem szakmai területeken kialakult védekezés tipikus magatartásformája, a lélek nélküli, formális feladatvégzés. Az iskola évvégi jelentései anélkül, hogy személyekhez kötnek (ezt aztán a felettes szervek rótták fel a vezetőségnek) rendszeresen felsorolják a hiányosságokat. Az 1962/63-as tanévről szóló jelentésben olvassuk: A párt iránti szeretet ápolása terén elért szép eredmények mellett hiányosságok is voltak: nem minden osztályfőnök foglalkozott kirándulások, nyári munkatáborok szervezésével, egyes leckék nem keltenek érzelmet, csak a tanulók értelméhez szólnak, a felvonulásokon nem éneklük a forradalmi énekeket, az osztályfőnökök nem használják ki a termelési gyakorlatban rejlő nevelési lehetőségeket. A kulturális tevékenységgel kapcsolatban hiányosság, hogy év végén a szülőknek nem rendeztek műsoros ünnepélyt stb. Az akkori kultúrműsorokkal nem is lehetett szígyenkezés nélkül a szülők elé állni. Példának idézhetem az 1963. dec. 15-én tartott iskolai kultúrműsor programját: énekkari számok = Gh. Bazavan: Părinte drag, M. Neagu: Ének a párthoz, Chirescu: Măret pămînt — szavaltatok = L. Neamtu: Emlékezetből rajzolok, M. Beniuc: Să nu dai libertatea pe nimic. hegedű: szoló = Vivaldi: Concert, kis kórus = A. Vieru: Poporul cîntă, Winkler A: A párt szava, felolvasás = Szabó Gyula: A szülőföld szimfóniája (részlet), szólóének: S-au scuturat toți trandafirii, Patak partján (orosz népdal) magyar népdal (a címe kihagyva), zenekar = Szedov: Moszkvai esték, Fr. Suppe: A költő és a paraszt (részlet), Temistocle Popa: Onești, onesti, tánc = sîrbă în trei ciocane, invititá, énekcsoportok (6-os, 2-es) = Liszt: Hajnalozó, Bartók: Bánat, Elly Roman: Serenada tinereții, tánc = perinița, varsági szvitt. Mindez pedig egy olyan iskolában, ahol a tanulók közel százszázalékosan magyar anyanyelvűek!

A hatvanas évek közepétől némi enyhülés áll be az országos politikai légkörben, amely kétségtelenül az iskolában is éreztette hatását. Felszabadultabbak, őszintébbek lettek a tanár-diák beszélgetések, ötletek, kezdeményezések születnek az öntevékenység jegyében. Teret nyert az az illúzió, hogy a meghirdetett „román út” keretében nagyobb helyet fog kapni ezután a romániai magyar nemzetiségi kultúra is. 1968-ban a külpolitikai fejlemények következtében még fel is értékelődött a nemzetiségek szerepe. A pártállam akkori taktikai kompromisszumai közé tartozik a nagy hagyományú erdélyi iskolák évfordulós ünnepségeinek engedélyezése. Az 1966 őszétől igazgató Varró Gizella és az igazgatóhelyettesek: Papp András,

Fleseriu Florica, Georgescu Ioan készíttik elő 1968-ban az iskola 375 éves évfordulójának ünnepségét. Az Oktatásügyi Minisztérium fő tisztviselőinek már van ekkor modellként használható elképzelésük ilyen célokra. Előző évben a buzăui B.P. Hasdeu és a galati V. Alecsandri líceumok ünnepségein alakult ki az a forgatókönyv, amit az 1968-ban engedélyezett székelyföldi emlékünnepeken, természetesen megfelelő helyi sajátosságokkal alkalmazni kellett. A székelyudvarhelyi Dr. Petru Groza Líceum igazgatósága is ezek mintájára, napra szóló forgatókönyvet készített. Minden mozzanatot, minden leírt szót ellenőriztek. Az előkészületek utolsó szakaszában végig itt tartózkodott a Minisztérium képviselője és amikor az ünnepség megkezdődött már minden gondosan átfésülve, ellenőrizve, kimérve állott. Ezt természetesen csak a beavatottak tudták. Jó volt az, hogy a diákság a sok régula és gyakorlás ellenére, a tanárok a hangsúlyokra, arányokra való vigyázás akrobatikáján túl mégis emelkedett lélekkel készültek az ősi schola ünneplésére. Két évi munkával a diákok új kézilabda pályát építettek az internátus udvara mellett, megrendezték atlétikából, kézilabdából az „Évforduló” kupát, amelyre mind eljöttek a székelyföldi líceumok csapatai. Javították, festették az épületeket, tantermeket, gazdagították a szertárakat, készültek a tudományos ülésszakra, összegyűjtötték az iskola történetére vonatkozó régóta kallódó vagy rejtőzködő emlékeket, jelvényt, emléklapketet készíttettek, felkutatták a világ minden tájára szétszóródott vendiákokat és kedves szóval hazahívták őket. Egy tanári munkacsoport, Papp András vezetésével elkészítette az iskola monográfiáját. Nem az iskola valós története ez, de akkor ennél többet nem lehetett mondani, írni, legalábbis engedélyezett kinyomtatott szövegben. Így is nagy dolog, hogy az ifjabb nemzedék a monográfia lapjain láthatta először Sámbar Mátyás, Baróti Szabó Dávid, Orbán Balázs, valamint Tamási Áron arcképeit és olvashatott, ha keveset is a jezsuita atyákról, a nagy iskolaalapító Vásárhelyi Gergelyről.

Az ünnepségsorozat 1968 okt. 11-én kezdődött, amikor az iskola tanulóit köszöntötték a város és a megye líceumainak képviselői. Az ünnepség a KISz és a tanfelügyelőség irányítása, szervezése alatt zajlott le. A következő napon, október 12-én volt a vendiákok gála műsora, kétségtelenül az egész évfordulós ünnepség legkiemelkedőbb eseménye. A műsort Csiszár Antal vendiák konferálta. Szemlér Ferenc nem jöhetett el. Levelét felolvasták és az évfordulóra írt szép versét (Udvarhelyi iskolához) a műsor elején szavalták el.

*Ezek az eltűnt oktatók neveltek
s nevelnek egyre még.
Szavukat máig őrzi lelked,
ha felednéd is egy s másik nevét.
De ők adták az intést, oktatást*

*holt ajkukkal, ám halhatatlanul,
s bár hallottál szót annyi mást,
szíved ma is tőlük tanul.*

A műsor további részében Tamási Áron, Vadrózsa ága c. művéből részleteket olvasott fel Cseresznyés Gyula színész, Tamási Áron Rendes feltámadás c. elbeszélését az iskola másik színész tanítványa, Márton János adta elő. Tompa László Fiatal fa a hegyeken és Havasi tájakon c. verseit Schaaser Richard színész mondta el. A továbbiakban Cseresznyés Gyula felolvasta Tomcsa Sándor Egy levélre c. írását. A fiatal költőnemzedékhez tartozó volt tanítványok is jelen vannak a műsorban — Magyar Lajos elmondta Kapu állító, valamint Bölcső és bagoly, Tamási Áron emlékére című verseit. Tamás Gáspár felolvasta Májgombóc c. novelláját, Kubán Endre Dózsa c. regényének egy részletét. Kányádi Sándort nem csak megbecsült és szeretett költőként, hanem vendiakként is ünnepelte a közönség. Elmondta: Tamási Áron sírjára, Kóbor kutya, Kufsteini grádicsok éneke, Ballagó, Hajnaltájt hazabalagóban, Nagy a világ, Lakodalmas c. verseit. György Dénes az ismert szavalóművész Tompa László, Sípos Domokos, Bartalis János verseit szavalta. Farkas Árpád elmondta az ünneplő alma materhez írott Az ember műhelye c. versét. Hogy a műsorban a román-magyar arány valamennyire jelen legyen, felléptették a marosvásárhelyi állami színház két művészt, Lidia Marinescu és Vasile Constantinescu Mihai Eminescu, Lucian Blaga, Alexandru Andritoiu verseit szavalták. Az est hangulatához, szellemiségéhez tökéletesen illettek a bemutatott zeneszámok. Balogh Ferenc és ifj. Balogh Ferenc hegedűművészek Bach D-moll kettős versenyét, Szabó Béla zongorán Bartók Béla: Régi magyar táncok, Este a székelyeknél, Medvetánc című műveit adták elő. Jodál Gábor Adagio-ját Balogh Ferenc szólaltatta meg. Fellépett a marosvásárhelyi Kamarazenekar is, Corelli, D-dúr Concerto Grosso-ját játszotta. Vezényelt Jan Hugo Huss. Ez a műsor valóban az iskola igazi szellemiségét idézte és mintha megelőlegezte volna a két évtized múlva bekövetkezett névfelvételt, kivételes helyett kapott benne Tamási Áron kincses öröksége.

A hivatalos ünnepségre 1968 október 13-án délelőtt került sor. A municípiumi pártbizottság első titkára vezette a gyűlést. Elhangzottak az előre megígért, ellenőrzött, jóváhagyott beszédek megfelelő nyelvi arányban. Felszólalt Fazekas János, a legfelsőbb pártvezetőség tagja, valamint Traian Pop, oktatásügyi miniszterhelyettes. Felolvasták a pártfőtitkárnak az ünneplő iskola tantestületéhez, tanulóihoz intézett üzenetét. Üdvözetek hangzottak el a bukaresti Nicolae Bălcescu, a iasi Mihai Eminescu és a craiovai Fratii Buzesti, valamint a 300-ik évfordulóját ünneplő csíkszeredai líceum részéről. Az ünnepség végén lelkes hangú táviratot intéztek a párt központi bizottságához, személyesen a főtitkárhoz. Egyeseknek bizonyosan feltűnt, hogy a főtitkári üdvözlő levélben és a miniszterhelyettes beszédében a 375

évvel ezelőtt alakult „latin nyelvű iskola” az a kivételes művelődési esemény, amit köszöntöttek egyetlen szóval sem utaltak arra, hogy ha voltak is más nemzetiségű tanulói, évszázadokon át a magyarság iskolája volt ez és hosszú története az itteni magyarság művelődési teljesítményeként értékelhető. A hivatalos ünnepség után következett az iskola tanulóinak művészi műsora. A műsort a kommunista korszak jellegzetes színpadi műfaja, a zenés, verses montázs uralta a párt, a haza és ezúttal általában az iskola dicsőítésére. Tanulók szavalták Szemlér Ferenc: Udvarhelyi iskolámhoz, Victor Tulbure: Țării mele, Farkas Árpád: Az ember műhelye című verseit. Az iskola zenekara Mozart és Bach műveket adott elő. A táncsoport Kápolnai román táncot, székely táncszivittet és hórát táncolt. A műsor az énekkar és zenekar együttes előadásában Mircea Neagu: Glorios partid c. művének elénkelésével zárult. Az ünnepi gyűlés résztvevői megtekintették a Művelődési Ház kistermében rendezett kiállítást majd az iskolához vonultak, amelynek falán emléktáblát lepleztek le és megtekintették a laboratóriumokat, valamint a tantermeket.

Az évfordulóról cikkeztek az összes magyar lapok és folyóiratok legtöbbször egybefoglalva a székelyudvarhelyi, csíkszeredai, székelykeresztúri emlékező ünnepségeket. Csupán Tamási Gáspár teszi szóvá az UTUNK-ban, hogy a „latin iskola” megkülönböztetés hibás, mert ilyen megkülönböztetést a kor nem ismert, nem nevezték sem a többi magyar, német, holland, olasz, lengyel hasonló intézményeket „latin iskoláknak”.

A 375-ös évforduló megünneplése, a vendiákok félreérthetetlen megnyilvánulása az iskola egész múltja, szellemisége mellett, megerősítette a tanároknak az önbizalmat. Elbizonytalanodások, megingások után éles megvilágításban tudatosult bennük az intézmény elsődrendű értelmiség-képző, így az egész magyar nemzetiség szempontjából fontos szerepe. Fokozódik a szakmai igényesség, ami a tanulók osztályzataiban is tükröződik. Az 1968/69-es tanév I. évharmada végén a IX-XII. osztályok 538 tanulójaiból 116 (21,9%) nem kapott átmenő osztályzatot, (a IX. osztályokban 33,7%) 200 tanuló 5-6-os általánossal végezte a tanévet. Nem szabad elfelejteni, hogy akkor a tanügyi hatóságok a minél kisebb bukási százalékot elért iskolákat dicsérték.

Az iskola tanterve az 1967/68-as tanévre

Tantárgyak	IX	X		XI		XII	
		R	H	R	H	R	H
A.) Humán tantárgyak							
Román ny. és irod.	4	3	3	3	3	4	4
Magyar ny. és irod.	3	3	3	3	3	3	3
Haladó modern ny.	3	3	3	3	3	3	2
Kezdő modern ny.	2	2	3	2	2	2	3
Latin ny.	1	-	2	-	2	-	2
Történelem	2	2	2	2	2	2	2

Egyetemes irod. tört.	-	-	-	-	1	-	-
Lélektan, logika	-	-	-	-	-	1	1
Polit. gazdaságtan	-	-	-	2	2	-	-
Filozófia	-	-	-	-	-	2	2
B.) Reál tantárgyak							
Matematika	4	5	3	6	3	5	2
Csillagászat	-	-	-	-	-	1	1
Fizika	3	4	3	4	3	3	2
Vegytan	2	2	2	2	2	1	2
Biológia	2	2	2	-	-	2	2
Földrajz	2	2	2	-	-	2	2
C.) Testnevelés és esztétikai tárgyak							
Rajz	1	1	1				
Zene	1	1	1	1	1		
Testnevelés	2	2	2	2	2	1	1
D.) Gyakorlati tantárgyak							
Technikai ism.	1	1	1	1	1	-	-

Az iskolában meglevő igényesség aranyfedezete az itteni tanárikar jó szakmai felkészültsége. Jól sikerült a nemzedékváltás a legalapvetőbb tantárgyakból. Biológiából Vinczeffy Endre kitűnő munkáját folytatták az ornitológiát tudósi szinten is művelő Kovács Lajos, majd 1960-tól Tribel Vilma, Liszkovits József. Matematikából Mátéffy Béla után Berger György, Liszkovits Nóra, 1959-től Rafain Margit, 1961-től Deák Imre, Sebestyén Teréz, 1964-től pedig Balázs Vilmos, Sándor Endre, Kovács Domokos, majd Kovács Lajos alkotnak vitathatatlan szakmai tudású csapatot. Kémiából Papp András mellé 1961-ben jön Albert Judit, akinek tanítványa Sata Jenő már 1966-ban országos II. helyet ér el a tantárgyversenyen. 1968-ban három tanuló kémiából országos szakaszra jut és egyikük dicséretet kap, 1970-ben szintén. A kémia katedrára jön még Csfski Zsófia és már a nyolcvanas években Horváth Rózália. Fizikából Rafain Dezső és Péter Attila mellé 1965-től Bardocz Imre, Felszegi Elemér, Szócs Mária majd Benczi Tibor nőnek fel az igényes tanári munka szintjére. Kolumbán Júlia, később Darvasi Antonia kompetens gazdája a közgazdasági pályára készülő diákok felkészítésének. Tapasztalt igényes tanárok dolgoznak a magyar irodalom katedrán: Pál Margit, Széll Lajos, Hermann Gusztáv, Szikszai Annamária és a többnyire esti tagozaton tanító László Béla. A történelem, földrajz katedrán: Dobos Ferenc, Vida Gyula, Zsigmond Endre tanítanak. Az iskola most már országos szinten is számontartott eredményeit tekintélyét a reál tárgyak: matematika, kémia, fizika, biológia biztosítják. Bár kétségtelenül pozitív irányú kibontakozás ez, még sem volt mentes bizonyos negatív előjelű jelenségektől. A tantestület a minőségi eredményeket hajszolva nem figyelt fel arra, hogy elit osztályoknak tekinti a reál osztályokat és másodrendű állampolgároknak a humán osztályok tanulóit. Meglehet, hogy számosan vannak az iskola volt tanítványai között, akiknek itteni tanulmányai alatt nem csak a saját képességeik és adottságaik

okán, nem jutott sikerélmény, amit jogosan róhatnak fel tanáraiknak. Az elitszemlélet, a reáltantárgyak döntő fajsúlyának kialakulása természetesen nem csak a tanárikar ilyen oldalú képességbeli különbségének volt a következménye. Az ifjúság legjava szülei és a maga természetes ösztönét követve, a mind fgéretesebb iparosítás vonzásában messze elkerülte az agyon ideologizált, politizált humán pályákat.

Ha a reál osztályok az iskola elitjét képezték, ezen belül még elitebbnek tekintették a román tannyelvű osztályokat. Miként alakulhatott ki ez a torzulás? Már utaltunk rá, hogy 1954-ben megszüntették a távoli vidékekről hozott tanulókból álló román tagozatot, de ez 1959 őszén újból létrejön, a kezdő VIII. osztállyal. A 28 tanulóból csak három román anyanyelvű, a többi olyan székelyudvarhelyi magyar gyermek, aki a helybeli román tannyelvű általános iskolában végezte a VII. osztályt. 1960 őszén ezt a román V-VII. osztályos tagozatot is ehhez a líceumhoz csatolják az itt már 1948-tól létező magyar I-VII mellé. Ezeket a lépéseket az országos nagypolitika hullámzásainak ismeretében jobban meg lehet érteni. Az országos sajtóban 1959-től megújult kampány a „Kulturális szeparatizmus” minden megnyilvánulása ellen, a Bolyai Egyetem megszüntetése, majd 1960-ban a Magyar Autonóm Tartomány átszervezése ad megfelelő háttérrel a székelyudvarhelyi iskolaügyekhez. Még az 1956/57-es tanévben az Oktatásügyi Minisztérium elrendelte az általános iskolák körzetesítését. Míg a vegyes lakosságú erdélyi városokban ez az intézkedés számos magyar nyelvű osztály megszüntetéséhez vezetett, addig Székelyudvarhelyen a román tagozatot erősítette. Ugyanis a román tagozatra nem vonatkozott a körzeti beosztás. A líceum magyar V-VII-es részlege történetesen olyan körzetet kapott, ahol nagy számú rendezetlen családi körülmények között élő gyermek lakott. Voltak szülők, akik a jobb iskolai környezetért, a lakhelyhez való közelségért román osztályokba iratták gyermekeiket. Ugyancsak a román tagozatot választották a párt és állami apparátus, rendőrség, szekuritáté és más állami intézmények vezető tisztviselői és értelmiségiek is szép számban, azzal érvelve, hogy biztosítani akarják gyermekeik továbbtanulási esélyeit. Így a jobb érvényesülés reményében számosan mondanak le az anyanyelven való tanulás jogáról és az anyanyelvi képzés előnyeiről. Az 1960/61-es tanévtől kezdve bevezetik a líceumi osztályok reál-humán tagozatosítását. Ettől kezdve az 1977/78-as tanévig, amíg érvényben van ez a szerkezet, a román osztályok mindig reál profilúak. Az iskola vezetőségében a román tagozat újbóli létrehozásával, helyet kap a román aligazgató, sőt 1968-ra már két román aligazgató. Már néhány példán keresztül érzékeltettük hová fajultak az órán kívüli tevékenységek, kulturális megnyilvánulások. Közben mindig azt kellett hallaniuk a tanároknak és diákoknak, hogy mindez az ők érdekében történik, hogy ne kerüljenek hátrányos helyzetbe a többségi néppel szemben.

Az iskolai nevelő tevékenység a szakórákon kívül a teljes pártirányítás alatt megy végbe és fő koordinátái a materialista világnézet, a párt és hazaszeretet nevelése.

1968-ban az 55 tagú tantestületből 21 párttag. Szigorú, megtervezett rendje van az iskolai ünnepélyeknek, amelyekben a szovjet-orosz propaganda legfennebb egy Lenin Centenáriumra zsugorodik. Annál erőszakosabbá válik viszont a román nemzeti eszme, a nemzeti hagyományok jelenléte az iskolai nevelőfolyamatban. A kötelezően előírt párt és történelmi eseményekkel kapcsolatos iskolai rendezvények megszokott, sablonos, lelkesedés nélküli hangulata minden bizonnyal nem hagyott maradandó nyomokat az akkori nemzedékek szellemi arculatán. Fel kell figyelnünk ugyanakkor arra is, hogy 375-ik évforduló utáni időszakban a magyar művelődés hagyományait ápoló iskolai rendezvényekre is sor kerül. Ilyen vonatkozásban említhetjük még 1968-ban a tanfőképző diákjaival közösen tartott Ady-ünnepséget a Művelődési Ház nagytermében. Pál Margit az iskola magyar irodalom szakos tanármoje, a Tompa család régi barátja és a költő hagyatékának ismerője jól sikerült Tompa-Tomcsa estet rendezett, amiből a román televízió magyar adása is közvetített részleteket. Az évforduló során felfrissített kezdeményező szellem egyéb vonatkozásban is meglátsszik az iskolában. Papp András igazgatósága idején konyhát, ebédlőt rendeznek be az internátusi alagsor átalakításával, bevezetik az általános kabinetrendszer, ami ha nem is váltotta be a reményeket, serkentőleg hatott a tanárok szaktermi foglalatosságára.

1972-ben Papp András lemondott és Albert Dávid történelem szakos tanárt nevezték ki igazgatónak. A következő években számottevően javult az iskola anyagi helyzete. Nagyjavítást végeztek mindkét épületben, új sportpályát építettek a temető felőli teraszon, földgázt vezettek be a központi fűtéshez. Jó pénzügyi gazdálkodással a szülők és az esti tagozat mozgósításával korszerűsítették a biológia, kémia, fizika, román és magyar irodalom szaktermeket, laboratóriumokat. Az iskolák közötti versengésben valóságos státusszimbólum szerepet játszó társadalomtudományi kabinetet szintén átalakították, felszerelték. A tanulók számára fázrasztó általános kabinetrendszer felszámolták visszatérve az osztályterem rendszerre úgy, hogy az előbb említett tantárgyakat külön szakteremben oktatták. A hetvenes évek elején az ország élenjáró líceumaiban mindenfelé voltak kezdeményezések audió-vizuális eszközökkel felszerelt szaktermek létesítésére. Ilyen tekintetben is tehát az iskola országos élvonalhoz tartozott. A legfontosabb azonban az, hogy a zavartalan szaktanári munkának sikerült szakteremmel vagy anélkül, megfelelő munkakörülményeket biztosítani egy olyan időszakban, amikor „a mini román kulturális forradalom” jegyében növekedett az ideológiai-politikai elvárások nyomasztó súlya az iskolára. 1978-ig a tantervszerkezet lényegesen nem változott, a megfelelő óraszám, a szakmailag kiforrott tanárok biztosították a feltételeket a továbbtanulásban versenyképes ifjúsági képzéshez. Mindvégig a reál osztályok vonzzák a jobb képességű tanulókat. A hetvenes évek elején a reál osztályokból a II. évfolyamtól matematika profilú osztályokat is képeztek, amelyeket nem hivatalosan „szuper reál” osztályoknak neveztek. Az egyetemekre, főiskolákra sikeresen

felvételizőknek az országos átlagon jóval magasabb aránya túlnyomórészt a reál alapozású pályákon annak a nézetnek a kialakulásához vezetett a tantestületben, hogy ez lenne az iskolai munka legfőbb értelme. Az általános iskolát végzett tanulók kiválasztása, felvételiztetése majd a IX-X osztályokban (akkor a líceum első tagozata) következetes felkészítésük, irányításuk, a különböző felmérők, a tantárgyversenyeken való részvételük összefüggő, megtervezett munka keretében zajlott. Ebben a keretben végig fontos tényező volt a szülőknek néha még a tanulóknál is nagyobb akarása a továbbtaníttatásra. Természetesen mindezt nem lehet csak ehhez az iskolához kapcsolódó jelenségként értelmezni. A Kelet-Európai ún. szocialista társadalmakban, így hazánkban is a kialakult társadalmi struktúrában addig nem tapasztalt módon megnövekedett a középrétegek számaránya. Ezeknek a tagjai a kétkézi munkakategóriákhoz képest jobb helyzetben vannak (részleges irányító szerepkör, fizikai fáradtságtól mentes könnyebb munka). Mivel másféle anyagi gyarapodásra nincs lehetőség a középrétegbeliek, de a fizikai munkások egy része is az értelmiségi pályákra szeretné bejuttatni gyermekeit és nem kímél semmilyen áldozatot, hogy ezt a célját elérje. Ehhez a számottevő csoporthoz hozzá kell adnunk a saját újratermelésükért szintén mindent elkövető értelmiségi kategóriákat. Hogy miért éppen a reál tantárgyak megalapozta pályákra törekszik az ifjúság zöme, ennek is meg van az oka. A gazdaság és társadalom gépezetében fontos szerepet kapó értelmiség csoportjai közül a műszaki és közgazdász, vagyis technokrata értelmiségnek van az orvosok mellett még bizonyos önállósága, sőt, kiemelt szerepe a termelés és újraelosztás rendszerében. Sokak vágya tehát bekerülni a társadalomnak a szakszerűsége alapján alapuló osztályába. Még akkor is ha az egyetemi diploma megszerzése után nem mindenki került szakképzettségének megfelelő munkakörbe, a lényeg az, hogy ha bekerült az értelmiségi osztályba, valamilyen irányítói munkakörbe azután beletanulhatott.

Az iskolában a csak bizonyos diszciplinákból való, néha túlhajtott tanulás gyakran szült konfliktus helyzeteket a tanárok között vagy tanárok és diákok között. A reál tantárgyakból a nagy ambícióval tanuló diákok feszült munkaritmust diktáltak szaktanáraiknak, de a többi tantárgy tanárainak ugyancsak különleges módszerekkel, változatosabb, érdekesebb katedrai munkával kellett megszerezniük tekintélyüket. Ha erre nem voltak képesek egyszerűen vegetálásra kényszerültek. Baráti összejöveteleken sokszor vita tárgyát képezte ez az egyáltalán nem egészséges iskolai helyzet. Ezekben a vitákban kristályosodott ki az a nézet, hogy a konkrét társadalmi „fejlődés” teremtette kényszerhelyzetben még a nyilvánvaló eltolódások, torzulások mellett is az erőfeszítéseket a reál és műszaki pályákra való felkészítésre kell összpontosítani. A rohamosan iparosodó vidék, üzemeinek magyar műszaki értelmisége és alsóbbszintű irányító személyzete nagyrészt ennek az iskolának a végzettjeiből kerülnek ki. Ugyanakkor változatos és tartalmilag jobban orientált nevelő munkával segíteni tudta az iskola a humán osztályok tanulóit is a

társadalomba való beilleszkedésükben és ahol lehet humán pályákon való továbbtanulásukban.

A tanári kar maga is elvárta a humán szakos kollégáktól, hogy a reál tantárgyak eredményeivel mérhető teljesítményekkel rukkoljanak ki. Az esélyek azonban nem voltak közelről sem egyenlőek. Míg a matematikus tanár a matematika-fizika osztályokban az 1977-es iskolaszervezeti változások után évi 586 órában tanított, az ipari osztályokban évi 510 órában, addig a magyar irodalom és román irodalom mindenütt évi 306 órát kapott. Az idegen nyelvek még kevesebb óraszámot. Ennek az iskolának nagy szerencséje, hogy valóban kiváló matematika, fizika, kémia tanárai voltak ebben az időszakban, akik nem csupán szakmailag, de emberileg is példaképei lehettek tanítványaiknak. A tanórák mellett közös kirándulások olyan osztályközösségeket formáltak, amelyeknek összetartó kötéseit életreszólóknak bizonyultak. Egyébként szokásban volt egészen a nyolcvanas évek közepéig, hogy minden osztály a négy év alatt legalább egy országos kirándulásra, vagy nyári táborozásra megy osztályfőnökével. Kedveltek voltak a hétvégi kirándulások is főleg a Madarasi Hargitára.

A hetvenes évek második fele és a nyolcvanas évek eleje aránylag nyugodt, termékeny időszaka volt az iskolának. Az iskolai művelődési tevékenységben is sikerült előbbre lépni. Már 1973-tól rendszeressé váltak a szülőknél bemutatott évvégi műsoros előadások. Ennek a jövedelméből fizették a kívülről szerződött énekkari-, zenekari-, táncoktatókat. Lényeges azonban a tartalmi javulás. 1973-ban a szülőknél, diákoknál bemutatott műsor teljesen Tamási Áron műveiből állt össze (válogatta és betanította Széll Lajos) kiegészítve népi táncokkal. Az iskolai művészi tevékenységnek, a lelkiismeretes magyar irodalom oktatásnak szerepe van abban, hogy ez az iskola a romániai magyar színjátszás útjára olyan színészeket indított el, mint Csíki András, Balázs Éva, Györfi András, Szász Enikő. Énekkara, zenekara, táncsoportja van az iskolának. Az iskola könnyűipari műhelyében székely népviselet varrására is szakosodnak és nem csak a saját, de más iskoláknak is itt készülnek a székely népviseleti ruhák. Ez az iskola azon kevés magyar nyelvű líceum közé tartozott az országban, ahol diáklapot adtak ki (ABC). A művelődéstörténeti kutatásokkal, közírással is jeleskedő Hermann Gusztáv, az iskola magyar irodalom szakos tanára magas színvonalra emelte az iskolai színjátszást. Kányádi Sándor: Ünnepek háza (1974), Sütő András: Fügedes a pokolban (1975), Tamási Áron: Énekes madár (1976), Méhes György: Ha jön a szerelem (1977), Kubán Endre: Utolsó találkozás (1978), Sütő András: Vidám sirató... (1979), majd a nyolcvanas évek elején Tamási színművek (Rezgő nyárfalevél, Vitéz lélek) jelzik ezt a következetes munkát.

Ugyancsak ő, a diákok kedvelt Gusztai bácsija foglalkozott a kezdő tollforgatókkal is. Ehhez az igényes munkához felzárkózott Szikszai Annamária, aki szintén aktív szerepet vállalt az iskolai művelődési életben. Tanítványai feltűnnek a tantárgyver-

senyek országos szakaszán. A modern felfogásban összeállított József Attila műsora (1985) emlékezetes esemény volt az iskolai művelődési tevékenységnek.

A minőségi munkára koncentrált erőfeszítésnek messzemenő nemzetiségi vonatkozású kihatásai is mutatkoztak. A magyarul tanuló és sikeresen felvételiző diákok mind nagyobb száma megváltoztatta a román tagozathoz való viszonyulást. Az 1978-79-es tanévben a 72 végzett diákból 50 már az első próbálkozásra bejutott a főiskolákra és ebből 45 magyar tannyelvű osztályokban tanult. Ettől az évtől lényegesen csökken a román tagozat vonzása úgy, hogy 1982-ben a 658 diák közül 50, a következő évben 30-40 tanuló csak román csoportban. A valóban versenyképes felkészülés önbizalmat öntött a diákokba és bátran jelentkeztek az ország legkülönbözőbb egyetemére. 1973-ban a XII.B. 35 tanulójából 30 tovább tanult a következő városokban: Kolozsvár 8, Iasi 6, Marosvásárhely 5, Petrozsény 2, Brassó 3, Bukarest 2, Székelyudvarhely 2, Csíkszereda 1, Temesvár 1. A későbbi években a bukaresti, temesvári, galati-i főiskolára jelentkezők száma még növekedik.

Az iskolai matematikai oktatás kiemelkedő színvonalára felfigyelt az országos Matematikai Társaság is. Már 1973-tól az iskola fontos országos rendezvények színhelye. Itt rendezik meg az országos matematikai tantárgyverseny felkészítő táborát, nyári tanfolyamot rendeznek a tanítók, tanárok továbbképzésére magyar és román tagozattal. 1974-ben a bukaresti Egyetem Informatika Karával közös szimpóziumot rendeznek, ahová nagy számban kapcsolódnak be az informatika iránt érdeklődő szakemberek is. Az iskolai munkaközösség „országos nagykövete” Péter Attila, aki tagja a Matematikai Társaság országos vezetőségének miután 1972-ben szabadalmazott távvezérlésű diafilm vetítő készülékkel és az 1973-ban létrehozott matematikai laboratóriummal ismertté tette nevét szakkörökben. Az iskolában évente gyakran megfordultak a kolozsvári, bukaresti, brassói tudományegyetemek tanárai, rendszeres vendég volt itt Nicolae Teodorescu akadémikus, a Matematikai Társaság elnöke.

Akkoriban a hatóságok erőteljesen ösztönözték magyar nyelvű iskolák testvéri kapcsolatait román iskolákkal. Ezek rendszerint mesterkéltre sikeredtek és látványos külsőségekkel jártak együtt. Ezekkel szemben ez az iskola természetes módon alakította kapcsolatait az egymás értékei iránti kíváncsiság, szinte érdeklődés és kölcsönös tisztelet szellemében román líceumokkal, egyetemekkel, főiskolákkal. 1981-ben az Onest-i Gr.C.Moisil Tudományos Társasággal az iskola közös tudományos ülésszakot rendezett, ahol tanulóink minden nehézség nélkül román nyelven mutatták be matematikai témájú dolgozataikat. A Tudományegyetemekkel való kapcsolatok kialakításában segítettek az iskola volt tanítványai: Toró Tibor a temesvári egyetem professzora, Balázs Márton a kolozsvári egyetem professzora. 1979-ben itt rendezik meg a fizika tantárgyverseny országos döntőjét, ami újabb alkalmul szolgált a szélesebbkörű kapcsolatok kiépítésére. Az iskola két diákja

Vass Dénes, Keresztes Miklós országos helyezést kaptak fizikából, Finta Béla pedig matematikából.

A továbbtanulásban választott szakmák széles skálája következtetni enged a felkészítésben részt vevő szaktanárok személyére, ami feleslegessé teszi egyik, másik névszerinti kiemelését. Egyébként ebben a koncentrált erőfeszítésben a tanulóknak és szülőiknek egyaránt kijutott.

1977-től kezdődően változások következnek be a líceumi oktatás struktúrájában, aminek az a lényege, hogy a líceum mindkét fokozatán (IX-X és XI-XII) a továbbtanulás lehetőségén kívül bevezették a szakmai képzést. Ennek értelmében az általános műveltségképző tantárgyak rovására előírják a műszaki tantárgyakat (műszaki rajz, anyagismeret, szilárdságtan, gépelemek) és a gyakorlati képzést, ami évente 10-11 munkahetet, az óraterv által megjelölt órásszám 30-32 %-át foglalta el. Amellett, hogy az iskolának a semmiből kellett műhelyeket szervezni, komoly gondot okozott a továbbtanulásra való felkészülés az új lehetőségek között. Eddigi eredményei alapján ez az iskola matematika-fizika líceum lett kiegészítve könnyűipari osztályokkal. Akkor a matematika-fizika líceumok az országos líceumi hálózat 19%-át tették ki, de a pártállam tanügyi politikája nem csinált titkot abból, hogy távlatban ezt a líceumi típust a minimálisra fogják csökkenteni. 1982-ben már minden évfolyamon csak egy-egy matematika osztály maradt. A város vezetősége és az üzemek vezető testületei erőteljesen fenntartották azt az álláspontot (az iskola igazgatóját a megyei pártvezetőség megróvásában részesítette ezért az „összejátszásért”), hogy az iskolánál meg kell tartani a matematika-fizika osztályokat és ha évfolyamszinten csak egy lehet ebből, azt nem lehet csak román nyelvűként működtetni. Így az 1978-79-es tanévtől a román tagozat minden évfolyamon egy-egy matematika-fizika csoportra (10-13 tagú) zsugorodott. Ezzel a folyamattal párhuzamosan bővültek az ipari profilú osztályok: mechanika és könnyűipar. A tanári munkaközösség hamar kitanulta, miként lehetséges az új helyzetben az intenzív felkészítés biztosítása. Az ipari gyakorlatok órarendjének ésszerű elosztása, a felkészítőknek az ipari gyakorlatok idejére való betervezése, a felvételizett tanulók teljesítmény alapján történő elosztása az egyes osztályokba versenyképes mechanikai osztályok képzésével, mind része volt ennek a stratégiának. A tantárgyversenyek legjobbjait rendszeresen felmentették a termelési gyakorlat alól és így huzamosabb ideig elmélyülten készülhettek tanáraik irányításával. Még a kulturális tevékenységet is hozzá lehetett igazítani a gyakorlati képzés programjához. Az énekkar például az azonos órarenddel haladó osztályokból verbuválódott. Elismeréssel kell szólnunk az iskola mérnök tanáiról, mestereiről, akik megértő tudatossággal, az egész tanári karral egy családként igyekeztek a legjobbat nyújtani a felkészülésben és a fegyelemben egyaránt. Egy idő után azonban az így kialakult egyensúlyt mind nehezebben lehetett tartani. Az ipari képzés iránti igények növekedésével az iskola megítélésében a továbbtanulásra való előkészítésre befektetett

munka harmad, negyedrangú tényezővé esett vissza a politikai akciók és a termelési eredmények mögött. 1984 után a megyében alkalmazott leplezetlen nacionalista iskolapolitika nyilvánvaló szándéka arra irányult, hogy a magyar értelmiségi képzés még megmaradt műhelyeit szétrombolja.

1984-től a megyei tanfelügyelőségen eszközölt személycserék jelzik az itteni magyar nyelvű oktatás ellen indított nyílt támadás kezdetét. Az iskolát ipari líceummá minősítik, amelyben egy ideig még vannak matematika-fizika osztályok, de az 1985-86-os iskolai évtől a matematika-fizika kezdő osztály már csak román nyelven indul és így a következő években a csoportokkénti osztályszervezés megszűnik. 1987/88-ra a matematika-fizika osztályok mind román nyelvűekké válnak. Az iskola több évszázados történetének legnezebb időszakába érkezett.

Az 1984-től ipari líceummá változtatott iskolában mind több magyar gyermek kényszerül arra, hogy román tannyelvű osztályokban tanuljon. A műszaki tárgyakat a magyar nyelvű osztályokban is románul kell tanítani. A főiskolákon már nem lehet többé anyanyelven felvételizni. A szaktanárok óriási erőfeszítéseket tesznek azért, hogy a továbbtanulni akaró növendékeket románul készítsék fel, ami tanárnak, diáknak hihetetlen megterhelést jelentett. 1987 januártól Albert Dávidot felmentették és Isac Florin román irodalom szakos tanárt nevezték ki igazgatónak. Kimondatott, hogy a tanítás nyelve az iskolához kinevezett tanár anyanyelve. Az újonnan kinevezett földrajz, biológia, történelem tanárok így románul tanítanak a magyar nyelvű osztályokban is. Az osztályfőnöki órákat, politikai köröket, nevelési tevékenységeket román nyelven kell tartani. Az iskola folyósójáról eltávolították a magyar nyelvű feliratokat. A tanulók túlterhelésére hivatkozva a román osztályokban tartott fakultatív magyar órák számát 28%-al csökkentették az 1989/90-es tanév elejétől. Az iskola tantestülete 1989 június 6-9 napjaiban élte át tanügyi pályafutásának legmegalázóbb élményét. Az Oktatásügyi Minisztérium képviselői általános ellenőrzést végeztek az iskolánál. Az egész ellenőrzés a megfélemlítés és megalázás légkörében zajlott le. A kiértékelő szóban történt a rendőrségi vallatások és a megrendezett perek stílusában. A viszonylagos elszigeteltségben élő, többnyire apolitikus tantestület ekkor döbbsent rá valójában, hogy a hosszú éveken át megfigyelt ütemben végzett tanári munka mind semmi az olyan „főbűnök” mellett, mint, hogy a himnusz reggel a tanulókkal nem énekelik, eltolódásokat engednek meg a tananyag csoportosításában, román osztályokban magyarul is elmagyarázzák a tananyagot. A minisztérium az igazgató munkájával sem volt megelégedve. Más szóval, a tanári pályafutását ebben az iskolában leélt, magyarul is beszélő Isac Florin nem egészen „román” a magyar iskola teljes felszámolását követő drasztikus programhoz. A teljes reményvesztettség és zavartság nyomott hangulata telepedett rá a tantestület magyar tagjaira. A későbbben írásba foglalt jegyzőkönyv büntetéseket írt elő olyan „vétségekért”, amelyeket előzőleg nem beszéltek meg az illetékesekkel.

A büntetések egyelőre néhány kolléga fizetésbeni visszaminősítésére szóltak, de áthelyezéseket is emlegettek.

1989 őszén új román igazgató, Mariş Ioan nyitotta meg a tanévet immár csak a saját anyanyelvén és az első naptól azzal rémisztgette a megfélemlített tantestületet, hogy az ellenőrző csoport visszatér az iskolába. Ilyen hangulatban fejeztük be az 1989/90-es tanév első évharmadát és bár tudtuk, hogy Karácsony következik, akkor még azt hittük, hogy számunkra egyhamar nem jön el a Megváltó.

AZ ISKOLA TAGOZATAI

I. Általános iskolai tagozat.

A jezsuita iskolai rendtartás elvei szerint induló székelyudvarhelyi gimnázium, alapításától jó ideig magába foglalta a kezdő kisiskolásokat is. Az iskola történetének megfelelő részében ezt érdemben tárgyaltuk. Mint ahogyan arra is rámutattunk, hogy már a jozefinista iskolareformok idején az elemi iskolát elválasztották a középfokú iskoláktól. Az 1948-as államosítással ide helyeztek egy I-VII osztályos magyar (1961-től román is) tagozatot. Nincs is ebben semmi különös hiszen az államosítás előtt a gimnázium nyolc osztálya magába foglalta az V-VII osztályos korúakat is. A két helyzet mégsem hasonlítható össze. A reform előtti gimnáziumban a kevés osztályban vertikálisan alakították ki a katedrákat. Így a tanár akár nyolc éven át figyelemmel kísérhette tanítványai fejlődését. A gimnázium első osztályába beiratkozott gyermek ritka kivétellel itt járta ki a nyolc osztályt, míg 1948 után egészen más a helyzet. Az általános iskolai rész bár volt időszak, hogy nagyobb volt mint a líceumi, sajátos feladatrendszerben élő, külön szervezatként létezett ugyanabban az iskolában. Sajátos kérdéseit éppen ezért ebben az iskolatörténetben nem elemezhetjük. Az I-IV osztályok 1965-ig az V-VIII osztályok 1982-ig működtek itt. Annak a sok száz általános iskolai tanulóknak, aki először ebben az intézményben ismerte meg a betűk és a tudományok csodálatos világát, a négyszázéves intézmény éppen úgy Alma Mater, mint a nagy diákoknak. Minden bizonnyal számosan közülük éppen azokban az osztályokban, éppen itt kaptak kedves tanítónőjüktől, osztályfőnöküktől, tanáraiktól életre szóló indítást valami szépre, jóra, őrizték és őrzik hálával és tisztelettel emléküket egy életen át.

I-VII. (VIII.) OSZTÁLYOK

ÉV	I. – IV.						V – VII (VII)						Össz. I.–VII (VIII)
	Oszt.	Tan.	Magyar t.		Román t.		Oszt.	Tan.	Magyar t.		Román t.		
			Oszt.	Tan.	Oszt.	Tan.			Oszt.	Tan.	Oszt.	Tan.	
1949	4	142	4	142	—	—	3	109	3	109	—	—	251
50	5	215	5	215	—	—	3	103	3	103	—	—	318
51	5	220	5	220	—	—	3	108	3	108	—	—	328
52	5	210	5	210	—	—	3	106	3	106	—	—	316

53	5	206	5	206	—	—	3	104	3	104	—	—	310
54	5	201	5	201	—	—	3	114	3	114	—	—	315
55	6	159	6	159	—	—	4	110	4	110	—	—	269
56	6	149	6	149	—	—	5	151	5	151	—	—	300
57	4	140	4	140	—	—	4	123	4	123	—	—	263
58	5	151	5	151	—	—	5	145	5	145	—	—	300
59	6	172	6	172	—	—	5	141	5	141	—	—	313
1960	6	161	6	161	—	—	5	139	5	139	—	—	300
61	6	158	6	158	—	—	10	273	7	220	3	53	431
62	6	164	6	164	—	—	12	329	9	259	3	70	493
63	4	147	4	147	—	—	14	361	11	294	3	67	508
64	4	127	4	127	—	—	18	484	14	395	4	89	611
65	6	164	6	164	—	—	18	480	14	393	4	87	644
(V-VIII)													
66	—	—	—	—	—	—	16	510	12	397	4	113	510
67	—	—	—	—	—	—	16	515	12	400	4	115	515
68	—	—	—	—	—	—	16	516	12	399	4	117	516
69	—	—	—	—	—	—	14	454	10	334	4	120	454
1970	—	—	—	—	—	—	12	380	8	252	4	128	380
71	—	—	—	—	—	—	10	312	5	168	5	144	312
72	—	—	—	—	—	—	8	254	4	141	4	113	254
73	—	—	—	—	—	—	8	247	4	141	4	106	247
74	—	—	—	—	—	—	8	238	4	143	4	95	238
75	—	—	—	—	—	—	8	249	4	149	4	100	249
76	—	—	—	—	—	—	8	236	4	138	4	98	236
77	—	—	—	—	—	—	8	224	4	135	4	89	224
78	—	—	—	—	—	—	8	227	4	131	4	96	227
79	—	—	—	—	—	—	8	235	4	134	4	101	235
1980	—	—	—	—	—	—	10	327	6	204	4	123	327
81	—	—	—	—	—	—	11	399	7	251	4	148	399
82	—	—	—	—	—	—	11	386	7	245	4	141	386

2. Esti tagozat

Az összes állampolgároknak az általános oktatásba való bevonására irányuló országos kampány során hozták létre 1953-ban az esti tagozatot, hogy azok a felnőttek, akiknek lakhelyük és munkahelyük lehetővé teszi, így befejezhessék általános iskolai tanulmányaikat. 1965-től az esti oktatás csak középiskolai osztályokban működött. Ennek a tagozatnak az ügyeivel külön igazgatóhelyettes foglalkozott. A tanügyi hatóságok utasítására csak teljes végzettségű, végleges tanárokat lehetett ide beosztani. Itt tanítottak éveken át Rafain Dezső, Péter Attila, Péter István, László Béla, Muzsnai Judith, Kovács Domokos, Zsigmond Endre, Vida Gyula, Liszkovits József, Csiki Zsófia, Fazakas Ida, Hegyi Antal, Dénes Béla. Akárcsak a nappali tagozaton, az estiben is előbb általános elméleti, majd reál-humán, matematika-fizika, filológia-történelem és végül ipari profilú osztályok működtek.

Az óraszám kevesebb volt, viszont az esti tagozaton is ugyanazt a tananyagot

kellott volna elvégezni, mint a nappalin. Csakhogy a tanulóknak nem volt tan-könyvük, hiányos előismeretekkel rendelkeztek, munkakörülményeik és családi viszonyaik a legtöbb esetben kizárták az otthoni tanulás lehetőségét. Ilyen körülmények között természetesen az estiben a tanulók ismereteit más mércével kellett mérni, mint a nappalin. Hangsúlyoznunk kell, hogy különösen a hetvenes évek végéig az esti tagozaton számosan voltak derék, szorgalmas és tehetséges diákok, akik rajtuk kívülálló okokból nem járhattak középiskolába, amikor annak ideje volt és így felnőttként akartak középiskolai diplomát szerezni. Sokan közülük mesterek, technikusok, mérnökök lettek, hasznos, megbecsült tagjai munkaközösségüknek, az életben hitelesítve érettségi diplomájukat. A velük való foglalkozás adott elégtételt a tanároknak is akik ezen a területen ugyancsak sok kompromisszumra kényszerültek. 1977-től bevezették az esti tagozatnak az évente háromszor 10 napos intenzív iskolai tevékenységből álló változatát, ami végképp kompromittálta ezt a tanulási formát. 1980-ban 730-an élnek ezzel a lehetőséggel, mert idejönnek a Gyergyó-vidékiek is. Így vált az esti oktatás, mint annyi minden, a totalitarista-kom-munista rendszerben oktatásnak mondott képmutatássá. A heti öt tanítási nappal működő esti természetesen elnéptelenedett, mert előnyösebb volt egyhónapos ta-nulmányi szabadsággal diplomát szerezni, mint minden nap iskolába járni. Miután megszüntették ezt a pár évig tartó diplomaszerező, iskolának semmiképp nem nevezhető újítást, az esti tagozat visszaállt egykori, heti öt tanulási naphból álló formájába. Ettől kezdve főleg olyan ifjak járnak ide, akik a szakmai iskola elvégzése után így fejezik be a középiskolai tanulmányaikat. Amilyen könnyen, tanulás, munka nélkül végezték el a líceum első tagozatát ugyanolyan hozzáállással végzik az estiben a diplomához még hiányzó három évet is. Ráadásul az üzemi munka hajszolása nem vette figyelembe és nem is méltányolta az estibe járó munkások helyzetét. A vállalatoknál bevezetett váltások szerinti munkaprogram, a túlórázás, téli időszakban a mindennapos áramszünetek egy idő után már szinte lehetetlenné tették ennek a tagozatnak a működését. Ráadásul az iskola mind nagyobb tervek-et kapott az esti tagozatra, mert a rendszer így akarta megoldani a középiskolai oktatás általánosítását. Az esti tagozat létszámának alakulását az alábbi táblázatban mutat-juk be.

ESTI TAGOZAT

ÉV	osztályok		tanulók összesen	ÉV	osztályok		tanulók összesen
	típus	szám			típus	szám	
1954	V-VIII	2	35	73	IX-XII	9	278
55	V-X	4	70	74	IX-XII	10	366
56	V-X	6	103	75	IX-XII	11	390
57	V-X	6	102	76	IX-XII	12	355
58	V-XI	7	147	77	IX-XII	16	487
59	V-XI	7	154	78	IX-XII	15	415

1960	V-XI	8	216	79	IX-XII	13	427
61	V-XI	10	301	1980	IX-XIII	23	730
62	VIII-XI	15	395	81	IX-XIII	15	512
63	VIII-XI	9	217	82	XI-XIII	8	277
64	VIII-XI	8	209	83	XI-XIII	8	272
65	VIII-XI	8	226	84	XI-XIII	4	116
66	IX-XII	8	230	85	XI-XIII	5	103
67	IX-XII	8	232	86	XI-XIII	7	140
68	IX-XII	9	256	87	IX-XIII	7	198
69	IX-XII	9	255	88	XI-XIII	9	276
1970	IX-XII	10	265	89	XI-XIII	16	519
71	IX-XII	10	265	1990		4	130
72	IX-XII	12	280	91		2	45

Látogatás nélküli tagozat

A látogatás nélküli tanulási formát rendkívüli helyzetekben a régi iskolában is alkalmazták. Az I. világháború éveiből és a két világháború közötti időszokról vagy az 1944-1948 közötti időszokról nem készítettünk ilyen jellegű felmérést. Egyébként is a magántanulók száma elenyésző volt. Azt azonban hangsúlyozni kell, hogy mindig megfelelő komolysággal, igényességgel kezelték. Ez az iskolaforma attól kezdve kompromittálódott, amióta a kommunista rendszer nagy kampányainak rendelték alá. Miután az V-VII (VIII) osztályos oktatást általánossá nyilvánították, akik valamiképpen ebből kimaradtak, kötelező módon a látogatás nélküli vizsgákon kellett hogy megjelenjenek. Ezen az iskolatípuson ment végig a párt és állami apparátus, rendőrség állománya gyorsított menetben az V. osztálytól egészen az érettségiig. A látszatra természetesén vigyázni kellett. Az iskola irattárában szép rendben ott sorakoznak a látogatás nélküli tagozat vizsgáiról készült katalógusok, jegyzőkönyvek, amiket egy jobb ügyhöz méltó pontossággal vezettek. 1979 után már nem szerepel ez a tagozat. Az 1949-1979 közötti létezését az alábbi táblázat szemlélteti.

Látogatás nélküli tagozat

Év	Osztályok	Létszám	Év	Osztályok	Létszám
1949	VIII-XI	28	65	V-XI	363
50	VIII-XI	32	66	V-XI	315
51	VIII-XI	38	67	V-XI	238
52	VIII-XI	15	68	V-XI	209
53	VIII-XI	13	69	V-XII	215
54	V-XI	20	1970	V-XII	164
55	V-X	46	71	V-XII	157
56	V-X	115	72	V-XII	265
57	V-X	96	73	V-XII	148
58	V-XI	66	74	V-XII	133
59	V-XI	104	75	V-XII	121
1960	V-XI	107	76	V-XII	293

61	V-XI	232	77	V-XIII	219
62	V-XI	103	78	V-VIII	33
63	V-XI	590	79	V-VIII	162
64	V-XI	409			

IGAZGATÓK 1948-1992

— 1958-1949	Horváth József		
— 1949-1950	Hegedűs Gyula		
— 1950-1958	Mészáros Imre		
	igazgató helyettesek:		
	Szabó István	1954-1955	
	Liszkovits József	1955-1958	
	Albert Dávid	1956-1958	
— 1958-1959	Albert Dávid		
	igazgató helyettesek:		
	Rafain Dezső	1958-1959	
	Varga Erzsébet	1958-1960	
— 1959-1966	Fejér Mihály		
	igazgató helyettesek:		
	Zsigmond Endre	1959-1966	
	Hermann Katalin	1960-1960	
	Hermanovszky Béla	1960-1965	
	Georgescu Ioan	1961-1972	
	Fleseriu Florica	1965-1975	
— 1966-1968	Varró Gizella		
	igazgató helyettesek:		
	Georgescu Ioan		
	Fleseriu Florica		
	Papp András	1966-1969	
— 1969-1972	Papp András		
	igazgató helyettesek:		
	Fleseriu Florica		
	Georgescu Ioan	1972	
— 1972-1986	Albert Dávid		
	igazgató helyettesek:		
	Fleseriu Florica	1975	
	Iordăchescu Elena	1976-1982	
— 1987-1989	Isac Florin		
	igazgató helyettes:		
	Szőcs Mária	1987-1990	
— 1989-1990	Maris Ioan		
	igazgató helyettes:		
	Szőcs Mária	1987-1990	
— 1990-	Benczi Tibor		
	igazgató helyettes:		
	Bardócz Imre	1990-1991	
	Szenkovits Ferenc	1991-	

Tanítók, tanárok, oktatómesterek, mérnök-tanárok

Adorján Erzsébet	() 1955-1958
Albert Dávid	(történelem) 1956-1959, 1972-
Albert Judit	(kémia) 1961-
Antoniade Mircea	(matematika) 1977-1982
Asztalos Letitia	(fizika) 1955-1963
Ádám Attila	(testnev.) 1958-1990
Ács Erzsébet	(ének) 1966-1967
Baczó László	(földrajz) 1949-1967
Baczó Piroska	(tanítónő) 1950-1965
Badea Gheorghe	(román irod.) 1961-1971
Balla Árpád	(matematika) 1960-1973
Balázs Rózália	(tanítónő) 1957-1965
Balázs Rozália	(orosz, magyar irod.) 1966-
Balázs Vilmos	(matematika) 1964-
Bardocz Imre	(fizika) 1965-
Barabás Zoltán	(okt. mester) 1977-78
Bálint Pál	(matematika) 1952-1956
Bálint Emma	(tanítónő) 1955
Bálint Domokos	(mérnök) 1984-
Bán Miklós	(ének) 1967-1970
Bányai János iun.	(matematika) 1956-1958
Bedő Sándor	(okt. mester) 1975-1982
Bende Guidó	(ének) 1962-1964
Benczi Tibor	(fizika) 1981-
Bencze Klára	(okt. mester) 1976-1990
Benkő Livia	(társ. tud.) 1959-1960
Beke Ferenc	(testnev.) 1969-1974
Berger György	(matematika) 1953-1959
Bertalan Zsuzsánna	(tanítónő) 1950-1955
Bilaus Nagy Kornélia	(testnev.) 1965-1969
Bilaus Tivadar	(fizika, matem.) 1949-1954
Boér Irén	(tanítónő) 1948-1952
Boldizsár Emma	() 1951-19052
Bokor Gyula	(orosz) 1958-1978
Bokor Lajos	(földrajz) 1972-1977
Bordeanu Angela	() 1951-1953
Boros Béla	(okt. mester) 1977-1990
Boros Katalin	(angol) 1990-
Böhmer (Vad) Paula	(magyar irod.) 1958-1968
Burus Csaba	(matematika) 1978-1982
Burus Katalin	(matematika) 1978-1982
Bunaciu Andrei	(földrajz) 1986-1990
Calu Vasilica	(fizika) 1963-1971
Constantin Iosif	(román ir.tört.) 1948-1954
Constantin M. Elena	(német) 1976-1982
Colceriu Corneliu	(román ir.) 1977-1982
Cioponea Mircea Ovidiu	(matematika) 1986-1990
Czáka Lajos	(földrajz) 1960-1966
Czikmántory Ottó	(testnev.) 1948-1952

Cseke Sára	(tanítónő) 1959-1965
Csergő József	(testnev.) 1952-1956
Csik Zsófia	(kémia) 1969-
Csiszár Erzsébet	() 1952-1953
Darvasi Antonia	(közg. filoz.) 1965-1990
Deák Imre	(matematika) 1960-
Demeter András	(okt. mester) 1966-1982
Demeter Júlia	(biol. kémia) 1961-1976
Demeter Éva	(kémia) 1976-1980
Demeter József	(mérnök-tan.) 1977-1990
Dénes Béla	(filozófia) 1972
Dénes Réka	(okt. mester) 1974-1990
Dénes Henrietta	(biológia) 1990-1991
Dr. Dobos Ferenc	(tört.) 1959-1972
Dózsa Ilona	(román irod.) 1960-1975
Dumitrescu Ileana	() 1950-1951
Erdély Sándor	(matematika) 1958-1959
Elekes Endre	(testnev.) 1967-1969
Faluvégi Dezső	() 1950-1951
Farkas Sándor	(ének) 1967-1975
Farkas Imre	(okt. mester) 1975-1991
Fábián Éva	(magyar irod.) 1968-1973
Fábián Lajos	(filozófia) 1990-
Fábián Ferenc	(okt. mester) 1960-1966
Fazakas Gabriella	(tanítónő) 1953-1956
Fazakas Ida	(román irod.) 1964-
Fazakas Réka	(okt. mester)
Finta Hajnal	(magyar irod.) 1968-1974
Firtos Áron	(román irod.) 1950-1967
Fejér Mihály	(latin, román) 1957-1973
Felszegi Elemér	(fizika) 1964-
Fleseriu Florica	(francia, angol) 1952-54, 1959-1975
Fosztó Olga	(román irod.) 1965-1966
Fülöp Zsuzsánna	(tanítónő) 1948-1950
Fülöp Sándor	(tanító) 1949
Gál Csaba	(testnev.) 1990-
Georgescu Ioan	(matematika) 1960-1972
Göllner Mária	(francia) 1954-1959
Gyarmati Pál	(ének) 1975-1982
Györffy Ildikó	(tanítónő) 1960-1961
Györffy László	(okt. mester) 1977-1978
Hajdú Árpád	(ének) 1948-1963
Hegedűs Gyula	(történelem) 1948-1959
Hegyi Antal	(orosz) 1956-1958, 1960
Hermann Katalin	(földrajz) 1960-1982
Hermann Gusztáv	(magyar irod.) 1974-1988
Hermanovszky Béla	(román irod.) 1958-1966
Hermanovszky Ibolya	(földrajz) 1958-1966
Hodor Ibolya	(tanítónő) 1958-1971
Horváth József	(magyar irod.) 1948-1949, 1952-1959
Horváth Rozália	(kémia) 1989-

Imre Ferenc	(okt. mester)
Ilie Mária	(német) 1977-1982
Istvánffy Lajos	(orosz) 1950-1956
Isac Florin	(román irod.) 1966-
Isac Monica	(francia) 1971-1978
Járai Éva	(román irod.) 1952-1957
Jónás Béla	(testnev.) 1955-1956
Iordăchescu Elena	(biológia) 1972-1982
Juhász Ibolya	(tanítónő) 1952-1953
Kacsó Tibor	(testnev.) 1952-1955
Kacsó Lidia	(tanítónő) 1955-1956
Katona Mária	(okt. mester) 1974-1983
Killyéni Imre	(testnev.) 1957-1963
Kinda Erzsébet	(román) 1975-1982
Kiss Gabriella	(mérnök-tanár) 1981-1983
Kocsis Magda	(tanítónő) 1948-1950
Kolumbán Júlia	(közgazd.) 1958-1966
Kovács Domokos	(matematika) 1969-
Kovács Lajos	(biológia) 1952-1959
Kovács Hermina	(biológia) 1953-1960
Kovács János	() 1958-1960
Kovács Lajos	(matematika) 1974-
Kovács Zsuzsanna	(tanítónő) 1959-1961
Kovács Nicolae	(román irod.) 1967-1976
Kovács István	(okt. mester) 1971-1975
Lakatos Éva	(tanítónő) 1960-1961
László Béla	(magyar irod.) 1948-1977
Lázár Anna	(biológia) 1951-1961
Liszkovits József	(biológia) 1953-1988
Liszkovits Nóra	(matematika) 1953-1958, 1962-1964
Lőrincz József	(magyar irod.) 1990-
Lukácsfi Erzsébet	(magyar irod.) 1976-1978
Mageru Ecaterina	(történelem) 1978-1985
Marossy Venczel	(rajz) 1948-1951
Markó Csilla	(román irod.) 1990-
Mariș Ioan	(román irod.) 1972-1990
Mátéffy Béla	(matematika) 1948-1959
Mátéffy Margit	(francia) 1957-1958
Márton Péter	(matematika) 1960-1961
Macinic Mircea	() 1953-1954
Máté Albert	(fizika) 1978-1979
Mészáros Imre sen.	(francia) 1948-1972
Mészáros Imre iun.	(testnev.) 1963-1967
Mészáros Éva	(biológia) 1990-
Mihály Rózália	(tanítónő) 1951-1959
Miklóssy Zoltán	(magyar irod.) 1950-1951
Molnár Ibolya	(tanítónő) 1961-1965
Morvay Pál	(angol) 1971-1987
Murányi János	(francia) 1972-1980
Muzsnai Judith	(román irod.) 1960-1977
Nagy Mária	(orosz) 1957-1959

Nagy Júlia	(tanítónő) 1959-1965
Nagy Terézia	() 1950-1952
Negru Teodor	() 1948-1950
Onose Hristache	(biológia) 1960-1968
Orbán Áron	(rajz) 1966-1976
Orbán László	(magyar irod.) 1848-1950
Ozsváth Éva	(orosz) 1958-1960
Öreg András	(testnev.) 1972-1982
Papp András	(kémia) 1953-1976
Papp Magda	(tanítónő) 1958-1959
Pál Margit	(magyar irod.) 1959-1977
Pál Sára	(orosz) 1955-1958
Pál Erzsébet	() 1952-1955
Pál István	(biológia) 1968-1978
Patkó Ferenc	(biológia) 1990-
Pálffy Sándor	(tanító) 1948-1951
Pesavento Adelina	(angol) 1987-1990
Petres Albert	(ének) 1950-1951
Péter Attila	(fizika) 1948-1949, 1955-1982
Péter István	(matematika) 1959-1974
Péterffy Júlia	(magyar irod.) 1961-1966
Poldner Gyula	(okt. mester) 1961-1964
Pongrácz János	(testnev.) 1956-1958, 1963-1964
Pop Gheorghe	(román irod.) 1961-1964
Puflea Ioan	(román irod.) 1977-1982
Rafain Dezső	(fizika) 1948-1968
Rafain Margit	(matematika) 1958-1966, 1968-1988
Rácz Dénes	(okt.mester)
Reketes Zelma	(matematika) 1973-1978
Reketes Imre	(fizika) 1972-1978
Salamon Ella	(francia) 1955-1960
Schmidt Rozália	(tanítónő) 1950-1951
Schwarz Margit	(mérnök-tanár) 1977-1990
Savu Lóránd	(biológia) 1989-1990
Sándor Mária	(angol) 1980- 1990-
Sándor Endre	(matematika) 1969-1975
Sándor József	(matematika) 1989-1990
Sebestyén Teréz	(matematika) 1958-1963
Simó József	(román irod.) 1957-1966
Sorbán Irma	(orosz) 1961-1963
Szabó Dénes	(testnev.) 1956-1967
Szabó Miklós	(okt. mester)
Szabó István	() 1948-1956
Szabó Máthé Ildikó	(magyar irod.) 1978-1982
Szász Mihálykó Attila	(német) 1990-
Szappanyos Erzsébet	(tanítónő) 1950-1956
Szarvas Gyöngyi	(fizika) 1978-1982
Szeles Magda	(okt.mester) 1978-1982
Szenkovits Ferenc	(matematika) 1990-
Széll Lajos	(magyar irod.) 1959-1984
Székely János	(orosz) 1948-1952

Székely Irén	(tanítónő) 1957-1960
Szikszaí Annamária	(magyar irod.) 1977-
Szöcs Mária	(fizika) 1971-
Szöcs K. Péter	(testnev.) 1966-
Szöcs Oszkár	(okt. mester) 1978-1982
Szöke István	(okt. mester) 1977-1978
Szöke László	(okt. mester) 1978-1990
Szöke Piroska	(okt. mester) 1982-1990
Tárnás Margit	() 1957-1961
Tampa Axenia	(tört. földrajz) 1967-
Teleky József	(rajz) 1948-1966
Tittel Andor	(román irod.) 1948-1959
Tömöry Judit	() 1950-1953
Török Béla	(testnev.) 1958-1969
Tribel Vilma	(biológia) 1960-1982
Tulit Ilona	(magyar irod.) 1968-1969
Varga Erzsébet	(lélektan) 1958-1960
Varga Albert	(magyar irod.) 1948-1959, 1963-1970
Varró Gizella	(matematika) 1966-1968
Verestőy Árpád	(rajz) 1966-1968
Ványolós István	(tört.) 1990-
Vida Gyula	(történelem) 1955-1979
Vinczeffy Endre	(biológia) 1948-1952, 1959-1960
Vieriu Mihai	(történelem) 1968-1975
Vieriu Olga	(francia) 1966-
Vofkori László	(földrajz) 1968-1972
Winkler Erzsébet	(kémia) 1982-1986
Ungvári Ida	(tanítónő) 1956-1965
Zakariás Margit	(tanítónő) 1948-1951
Zátyi Hajnalka	(mérnök-tanár) 1983-1990
Zepezsaner Mária	() 1956-1957
Zsigmond Endre	(földrajz) 1959-1968

DIÁKOK

1949-1992 között 23.816 diák járt a líceum nappali tagozatán. Az 1.sz. összesítő táblázaton nyomon követhető az osztályok számának és a tanulók létszámának alakulása évenként. Ugyanez a táblázat tükrözi a magyar, illetve román nyelven tanuló osztályokat és azok létszámait. Amint ezt már előbb jeleztük a román tannyelvű osztályokban is a tanulók döntő többsége magyar nemzetiségű volt. Szintén ezen a táblázaton követhető nyomon az elméleti osztályok fokozatos csökkenése és az iskolának ipari líceummá való átalakulása.

Figyelemre méltó következtetések vonhatók le a diáktársadalom összetételének vizsgálatából. Mindenekelőtt szembetűnő a változás a nemek szerinti összetétel tekintetében (2.sz. táblázat) 1949-ben még a líceum tanulóinak több mint 75%-a fiú, tíz évre rá a lányok arányszáma már 60% és attól kezdve ez az arány így marad 60-70% között ingadozva. A helyzet jobb megértésére figyelembe kell venni

legalább két tényezőt. A városban nagylétszámú ipari líceumok működtek, amelyek elsősorban fiú tanulóknak kínáltak olyan szakmát, amelyekkel a város üzemeiben egy ideig jól el lehetett helyezkedni vagy mezőgépeszként falun megélhetési lehetőséghez jutni. A másik tényező az, hogy az 1978-tól bevezetett szakosításkor a matematika-fizika osztályok mellett itt könnyűipari osztályok létesültek, ahová túlnyomórészt leányok jelentkeztek.

A további iskolaszociológiai kutatás feltárhatná miként alakult évente a diáknépeség a társadalmi eredet szerint. Ezúttal csak azt akartuk érzékeltetni a végzős tanulók helyzetének öt évenkénti bemutatásával, hogy kb. milyen társadalmi rétegekből származtak tanulóink. (3.sz. táblázat) Szembetűnő a nem fizikai munkát végző kategóriák, az ún. középrétegek aránylag nagy száma.

A mezőgazdasági term. szövetkezeti származás így számszerűleg jelentős, de alaposabb elemzéskor kiderül, hogy ezeknek javarésze olyan család, ahol legalább az egyik családtag nem földműveléssel foglalkozik (ács, kőműves, egyéb iparos, tisztviselő stb.). Az olyan tanulóknak a száma, akiknek szülei a hagyományos paraszti, földművelő munkából éltek, kevés volt. Ebben természetesen más tényezők is közrejátszottak.

A tanulók vallásfelekezeti szerinti megoszlásáról az egész időszakról nem maradt ránk semmiféle helyzetfelmérés. Az 1991-92-es tanévben ez volt a vallásfelekezeti szerinti megoszlás: a 623 tanulóból 326 (52%) r. katolikus, 191 (30%) református, 96 (15%) unitárius és 10 más felekezethez tartozó.

Az iskola teljesítményét, nevelő, emberformáló szerepét mennyiségekkel mérni lehetetlen. Azt, hogy milyen pályákra indította el növendékeit mégis érdemes számbavenni, annál is inkább mert így alkothatunk képet ennek az iskolának a romániai magyar értelmiség képzésében betöltött szerepéről. A 4.sz. táblázat bemutatja miként alakult az itt érettségizett (nappali tagozat!) fiatalok iskola utáni pályája. Az 1949-1991 között érettségizett 4804 tanulóból 2816 (58,61%) továbbtanult középiskola utáni oktatási formákon. Számszerűen a legtöbb mérnök lett. Az egyszerűség kedvéért ebbe a kategóriába soroltuk az almérnököket, informatikusokat és iparifizikusokat is, valamint azt a néhány katonatisztet, akik innen indultak el. Ugyancsak magas a technikusok száma. Figyelembe kell venni, hogy Székelyudvarhelyen egészségügyi technikum működött éveken át, de jelentős a számuk a tervező, gyógyszerész, tv- rádiószerelő és könyvelési technikumot végzetteknek is. Sorrendbe utánuk a tanárok következnek, számszerint 598-an, imponálóan nagy számban. Jó lett volna szakonként is jelezni ezt a csoportot, de egészen pontosan nem sikerült ezt megállapítani. Annyi bizonyos, hogy a matematika tanárok vannak a legtöbben, utánuk a kémia és a fizika következik. Azokat a volt tanítványokat, akik írók, költők, lapszerkesztők lettek, szintén a tanárok közé soroltuk, lévén, hogy ez az alapvégzettségük. Az állatorvos, agronomus csoportba kerültek az állattenyésztő mérnökök lévén, hogy ez a szakma ebbe a munkakörbe tartozik.

Az a mintegy 40%, akik úgymond „nem tanultak tovább” nagyrészt tisztviselői munkakörben, vagy a termelésben elvégzett szakképesítés alapján szintén a nem produktív személyzetben helyezkedtek el. Aránylag kevesen vannak végzettjeink között, akik fizikai munkásként dolgoznak.

Az 1989 decemberi fordulat után lassan átrendeződik a társadalom és új helyzetbe kerülnek annak aktív egyedei. Sokan szakmát változtatnak, vagy olyan foglalkozásokba kezdenek, amelyre már nem a diplomájuk, hanem rátermettségük, tehetségük jogosítja fel.

A különböző pályákon dolgozó, a legkülönbözőbb helyiségekben élő volt növendékek számbavétele — az utolsó évet kivéve — a vendiák találkozókön történt az elmúlt évek során. Az a közel száz diák, akiknek a sorsáról semmit sem tudunk nem jelent meg ezeken a találkozókön. Sajnos számosan vannak olyanok is, akik végleg külföldre távoztak. Az idők és rendszerek változásain túlmutató érték mindenekelőtt a vendiák évjáratok összetartása, egymáshoz és az iskolához való ragaszkodás. Ezek a kis közösségek fontos tartókövei a romániai magyar társadalomnak és, hogy ezek kiállták az idők próbáját, abban a szakmai indításon túl, érdemei vannak az iskolának is.

AZ OSZTÁLYOK ÉS TANULÓK SZÁMA

1949 — 1992

ÉV	Osztályok						Tanulók					
	össz.	magyar ny.	román ny.	elméleti	mat. fiz.	ipari	össz.	magyar ny.	román ny.	elméleti	mat. fiz.	ipari
1949	8	6	2	8	—	—	301	269	32	301	—	—
1950	8	6	2	8	—	—	261	236	25	261	—	—
51	8	6	2	8	—	—	255	229	26	255	—	—
52	10	7	3	10	—	—	304	269	35	304	—	—
53	12	9	3	12	—	—	366	322	44	366	—	—
54	15	11	4	15	—	—	499	426	73	499	—	—
55	12	9	3	12	—	—	416	352	64	416	—	—
56	10	10	—	10	—	—	366	366	—	366	—	—
57	9	9	—	9	—	—	353	353	—	353	—	—
58	9	9	—	9	—	—	357	357	—	357	—	—
59	12	12	—	12	—	—	469	469	—	469	—	—
1960	18	17	1	18	—	—	554	519	35	554	—	—
61	13	11	2	13	—	—	504	431	73	504	—	—
62	10	7	3	10	—	—	543	431	112	443	—	—
63	12	8	4	12	—	—	453	313	140	453	—	—
64	12	7	5	12	—	—	432	257	175	432	—	—
65	11	6	5	11	—	—	416	243	173	416	—	—
66	16	11	5	16	—	—	534	364	170	534	—	—
67	14	9	5	14	—	—	403	231	172	463	—	—
68	11	7	4	11	—	—	395	255	140	395	—	—
69	16	12	4	16	—	—	530	395	135	530	—	—

1970	18	14	4	18	—	—	574	444	130	574	—	—
71	19	15	4	19	—	—	598	466	132	598	—	—
72	20	16	4	20	—	—	630	501	129	630	—	—
73	20	16	4	20	—	—	637	523	114	637	—	—
74	21	17	4	21	—	—	645	545	100	645	—	—
75	20	16	4	20	—	—	620	522	98	620	—	—
76	18	14	4	18	—	—	607	492	115	607	—	—
77	18	14	4	18	—	—	642	526	116	642	—	—
78	17	13	4	—	9	8	623	476	147	—	328	295
79	17	15	2	—	8	9	626	555	71	—	294	332
1980	18	16	2	—	8	10	643	573	70	—	288	355
81	17	13	4	—	8	9	606	466	140	—	286	320
82	18	16,5	1,5	—	8	10	658	608	50	—	288	370
83	20	18,5	1,5	—	7	13	726	696	30	—	252	474
84	19	17	2	—	5,5	13,5	693	653	40	—	199	494
85	20	18	2	—	4,5	15,5	741	701	40	—	162	579
86	20	14	6	—	3,5	16,5	760	590	170	—	125	635
87	19	11	8	—	3	16	708	417	291	—	107	601
88	20	11	9	—	3	17	724	398	326	—	109	615
89	20	7	13	—	3	17	721	252	469	—	108	613
1990	21	21	—	18	—	3	676	676	—	585	—	91
91	20	20	—	20	—	—	624	624	—	624	—	—
92	20	20	—	20	—	—	623	623	—	623	—	—
Összesen:							23.816	19.414	4402			

A tanulók nemek szerinti megoszlása

1949-1992

A. Középiskola nappali tagozat

Isk. év	Fiúk	Lányok
1945	231 (76,74%)	70 (23,25%)
1959	184 (39,23%)	285 (60,76%)
1972	263 (41,74%)	367 (58,25%)
1977	175 (27,25%)	467 (72,74%)
1980	198 (30,79%)	445 (69,20%)
1984	251 (36,21%)	442 (63,78%)
1987	254 (35,87%)	454 (64,12%)
1989	253 (34,94%)	468 (64,64%)
1991	248 (39,74%)	376 (60,25%)

Végzős tanulók társadalmi helyzete (ötévenként)

Év	1960	1965	1970	1975	1980	1985
Érettségizettek száma	95	128	123	160	113	109
— tisztviselő	21	16	31	28	14	17
— munkás	13	25	28	30	23	25
— mester	—	3	3	4	11	12
— technikus	4	5	10	10	17	14
— kisipari szöv. tag	5	3	—	9	—	—

— sofőr	5	6	3	7	4	7
— áll. keresk. alkal.	2	7	—	3	—	—
— tanító, tanár	7	6	7	12	11	6
— orvos, gyógyszerész	7	1	1	3	2	2
— jogász	—	1	3	1	—	—
— mérnök	—	1	—	1	6	8
— vállalatvezető	1	1	—	2	2	—
— pártaktivista	2	—	—	—	2	—
— lelkész	1	1	—	3	—	1
— katonatiszt	—	1	—	—	2	—
— mezőg. term. szöv. tag	17	40	25	32	11	7
— fogyaszt. szöv. alk.	2	4	8	2	1	5
— erdész	—	—	—	1	2	2
— nem szövetkezeti földműves	—	2	1	2	—	—
— postás, útmester	1	1	—	—	—	—
— raktárnok	—	—	—	5	1	—
— önálló kisiparos	7	4	3	5	4	3

A tanulók érettségi utáni helyzete 1948-1991

Év	érettségizett	érettségivel maradt	felsőfokú szakképzett	technikum	tanító, óvónő	mérnök, almérnök	tanár	orvos, gyógyszerész	közgazdász	jogász	állatorvos, agrármérnök	pap	színművész, képzőművész	geológus	ismeretlen helyzet
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
1948	34	19	15 (44,11)	—	—	2	7	3	1	2	—	—	—	—	—
49	100	32	57 (57,0)	—	1	5	27	7	1	6	3	7	—	—	11
1950	95	32	49 (51,57)	2	—	9	20	5	2	2	3	2	4	—	14
51	49	8	41 (83,67)	5	2	9	14	8	—	2	—	1	—	—	—
52	50	21	29 (58,0)	1	—	3	10	11	1	—	1	1	1	—	—
53	47	10	35 (74,46)	1	1	2	20	5	—	—	—	6	—	—	2
54	169	66	80 (47,33)	27	1	8	22	12	2	4	2	2	—	—	23
55	91	46	45 (49,45)	13	2	2	12	6	—	—	3	6	—	1	—
56	131	49	75 (57,25)	42	3	2	14	5	5	—	3	1	—	—	7
57	116	38	67 (57,75)	38	6	4	12	4	2	—	1	—	—	—	11
58	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
59	89	23	62 (69,66)	17	8	8	16	8	2	—	1	1	—	1	4
1960	95	13	74 (77,89)	30	3	8	18	7	1	2	4	—	—	1	8
61	122	40	82 (67,21)	39	1	9	19	8	2	—	3	—	1	—	—
62	123	42	75 (60,97)	27	5	14	12	11	2	—	2	1	1	—	6
63	99	38	61 (61,61)	21	9	13	10	4	2	—	1	—	1	—	—
64	117	49	65 (55,55)	21	6	10	19	8	—	—	1	—	—	—	3
65	128	64	60 (46,87)	22	1	9	17	5	1	—	3	2	—	—	4

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
66	144	73	71 (49,30)	26	—	14	18	5	4	1	2	1	—	—	—	—
67	180	78	102 (56,66)	39	2	20	19	12	1	1	5	3	—	—	—	—
68	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
69	119	31	88 (73,94)	31	1	24	12	5	7	1	3	3	—	1	—	—
1970	123	34	85 (69,10)	30	1	18	19	9	—	1	3	2	2	—	4	—
71	119	40	79 (66,38)	31	2	16	13	8	1	—	5	2	—	1	—	—
72	131	43	88 (67,17)	25	1	26	20	8	3	—	1	2	1	1	—	—
73	143	38	105 (73,42)	34	—	39	11	13	2	2	4	—	—	—	—	—
74	154	52	102 (66,23)	37	—	30	19	10	—	2	4	—	—	—	—	—
75	160	59	101 (63,12)	31	—	45	14	7	2	—	2	—	—	—	—	—
76	137	53	84 (61,31)	14	—	43	12	11	1	1	1	1	—	—	—	—
77	158	84	74 (46,83)	5	—	57	2	7	2	—	1	—	—	—	—	—
78	109	43	66 (60,55)	9	—	36	8	3	2	1	5	1	—	1	—	—
79	72	14	58 (80,55)	1	—	45	5	1	5	—	—	—	—	1	—	—
1980	113	34	79 (69,91)	1	—	55	13	3	4	—	2	—	—	1	—	—
81	139	65	74 (53,23)	7	—	46	15	1	1	—	2	—	2	—	—	—
82	111	53	58 (52,25)	—	—	40	12	2	3	1	—	—	—	—	—	—
83	140	79	61 (43,57)	1	1	40	13	2	2	—	—	1	—	1	—	—
84	103	38	65 (63,10)	1	1	49	13	1	—	—	—	—	—	—	—	—
85	109	63	46 (42,20)	—	—	35	8	2	—	—	—	—	—	1	—	—
86	144	80	64 (44,44)	1	—	43	16	3	1	—	—	—	—	—	—	—
87	113	51	62 (54,86)	1	—	37	20	1	1	—	1	—	—	1	—	—
88	110	44	66 (60,0)	3	1	39	18	—	2	—	—	2	1	—	—	—
89	108	51	57 (52,77)	5	3	32	10	5	—	—	2	—	—	—	—	—
1990	101	47	54 (53,46)	2	3	33	13	1	2	—	—	—	—	2	—	—
91	109	50	59 (54,12)	10	—	32	8	2	5	—	—	—	—	2	—	—
Összesen	4804	1887	2820 58,70%	751	63	1011	600	239	75	29	74	48	14	16	97	—

ÚJ KORSZAK KÜSZÖBÉN

A temesvári szikra kipattanásától felgyorsult a történelem ritmusa körülöttünk. Egy korszak ért véget és egy új kezdődött. A letűnt korszak éveiben, évtizedeiben siralomházban éltünk. Úgy, mint akiket halálra ítélték s kivégzésüket napról napra várják. Azt is tudtuk, az ítélet és a kivégzés nem egyedi, hanem nemzetiségi létünkre irányult. A négyszázéves iskola sokat megért már története alatt, de mint „az ember műhelye” a társadalomnak olyan intézménye volt, amelyben a legfájdalmasabb módon jutott érvényre a letűnt rendszer erkölcsromboló, rafinált tevékenysége. A bizalmatlanság, türelmetlenség, a bosszú és gyűlölet, a félelem mérgét kellett volna itt és minden iskolában elültetni ártatlan emberpalánták szívében.

Amikor a forradalmi események után a gyásszal árnyékolt örömmámor múlásával december 24-én az iskolában találkozott a tantestület, mindenki érezte, hogy végre levetheti hátáról a politikai, ideológiai szolgaság évtizedekig cipelt rettenetes púp-ját, de nem kerülheti meg a számadást. Éreztük, hogy az önmagunkkal való őszinte szembenézés és személyes önvizsgálat a bűnök okozta lelki romok eltakarítása mindenkinek a maga helyén személyes feladata. Mert bizony bűnben éltünk valamennyien. A legendyhebb azok esete, akik csak hallgattak, de nekik is szembesülniük kellett Babits híres soraival „...mert vétkesek közt cinkos, aki néma”. Volt közöttünk olyan, aki mellébeszél, tudva-tudatlan kikerülte fájó gondjainkat vagy egyszerűen nem mondott igazat. A tantestület minden tagja akkor, a karácsonyi szenteste előtt számot vetett mindezekkel, múlttal és jövővel egyaránt. Kimondatlanul is ott éreztük magunkban a költő szavait: „Mikor elhagytak, Mikor lelkem roskadozva vittem, Csöndesen és váratlanul átölelt az Isten”. Ez az átölelő kar lendített át az üres tépelődésen, bele a teendők sűrűjébe.

Gondolkodásunk mély rétegeibe rejtett, régen eltemetett elképzelések, tenniakarás bomlanak ki minden pontján az iskolai közösségnek. Milyen igaza volt Tamási Áronnak, amikor egyik hazalátogatásakor Segesváron a vonatot várva kárvallott útitársán tűnődött „Úgy kifosztani nem lehet az embert, sem pénzét, sem lelkét, hogy valami apró meg ne maradjon”.

Tanárok, adminisztratív dolgozók, volt diákok állandó őrséget szerveztek az iskola épületeiben. Megválasztottuk a Nemzeti Megmentési Front iskolai tanácsát, elnökévé Benczi Tibor fizika szakos tanár-kollégánkat. A diktatúra gyűlölt jelképeit már előbb eltávolították az osztálytermekből és a folyósókról és helyükbe felkerültek a

régi tablók, a katolikus iskola nagy előljárói, Majláth Gusztávnak és Márton Áron püspöknek képei. A tanárihoz vezető folyosó falára visszakerültek a volt, jeles diákok arcképei, amelyeknek sorát Baróti Szabó Dávid nyitja meg.

A legsürgősebb teendőnek az anyanyelvű oktatás bevezetését tartottuk. Még a téli vakáció napjaiban az osztályfőnökök összegyűjtötték a tanulókat, általuk megkérdezték a szülőket, akarják-e a magyar nyelven való oktatás bevezetését. A tanulók anyanyelv szerinti megoszlása a következő volt: 721 tanulóból 12 román anyanyelvű (1,66%) 709 magyar anyanyelvű (98,33%). A magyar anyanyelvűek, szülők és gyermekek egyöntetűen, aláírásukkal is megerősítve a magyar oktatási nyelv bevezetése mellett döntöttek. Megbeszélésre került sor a román gyermekek szüleivel, valamint a román tanárkollégákkal. A román anyanyelvű tanulókra vonatkozóan a következő döntés született: A IX-X osztályosokat a helybéli 2.sz. líceumba irányították elektrotechnikai profilú osztályba, a XI-XII osztályosok a szülők és tanulók beleegyezésével itt maradtak addigi osztályaikban a tanév végéig úgy, hogy a szaktanárok külön segítik őket a magyarul folyó tanítás keretében a tananyag jó megértésében. A román anyanyelvű tanárok január 18-31 között elhagyták az iskolát.

A második évharmad kezdetekor az iskolába belépő tanulókat „Isten hozott” felírás köszöntötte a kapunál. A megüresedett katedrákra nyugdíjas tanárokat kértek fel (Liszkovits József, Tribel Vilma, Vida Gyula, Zsigmond Endre).

Január 20-án a tanárok, adminisztratív személyzet, diákküldöttek, szülők képviselői demokratikus szavazással igazgatóságot és vezetőtanácsot választottak. Igazgató Benczi Tibor, igazgató helyettes Bardocz Imre. Megtörtént az iskolai élet demokratikus önszerveződéséhez szükséges teendők elvégzése: megalakult a diáktanács, internatusi bizottság, elkészült az iskola új belső rendszabályzata, mindez széleskörű konzultációk és véleménynyilvánítás alapján. Az iskola tanár és diákközössége ugyanakkor állandó izgalomban követte az eseményeket és a romániai magyarság sorsának tragikus fordulatait. 1990 február 2-án könyvvél és gyertyával a kezünkben az egész város magyarságával együtt tüntettünk a magyar nyelvű oktatásért, majd márciusban a marosvásárhelyi Orvosi és Gyógyszerészeti Főiskola magyar hallgatóinak követelése mellett. Diáknak, tanárnak örökké emlékezetes élménye marad az annyi évi tiltás után végre szabadon megünnepeelt március 15-e. Ugyancsak márciusban a marosvásárhelyi magyarság elleni pogrom idején diákságunk és a tanári kar sztrájkjal fejezte ki tiltakozását a romániai magyarságot ért súlyos támadásokkal szemben. Ezekben a megnyilvánulásokban méginkább mint valaha megszilárdult a tanárok és diákok hite, ragaszkodása az anyanyelvű kultúrához, iskolához.

Az elzártság bilincseitől megszabadult iskola őszinte nyílt szívvel fogadta már a feléje nyújtott baráti, testvéri kezét. 1989 decembere végén megérkezett a debreceni Tóth Árpád gimnázium könyvajándéka. 1990 februárjában a budapesti I.István

gimnázium igazgatója Szakáll Istvánné és diákküldöttsége könyvajándékot hozott és a két iskola között megbeszélték a testvériskola-kapcsolat létesítésének feltételeit. Április 23-29 között iskolánk 40 diákja és 4 tanára látogatott el az I. István gimnáziumba, ahol április 28-án aláírták a két iskola testvéri viszonyára vonatkozó írásbeli megállapodást. Más magyarországi iskolák is felajánlották segítségüket. Márciusban a kőszegi gimnázium képviselői kerestek fel és segítségükkel a nyár folyamán 38 diákunk dolgozhatott a hatvani diákmunkatáborban. Hasonló segítséget adtak a békéscsabai Rózsa Ferenc gimnázium tanárai is akiknek segítségével nyáron 40 diákunk dolgozott a békéscsabai munkatáborban, ottani diákokkal együtt. Svájcban Kátai István, Nagy Dénes technikai felszereléseket hoztak. A testvériskolától kapott több mint 2000 könyvvel iskolánknak immár 35.267 kötettel rendelkező könyvtára van. Mozgalmas, eseménydús volt az 1989/90-es felemás iskolai év második fele. Ami a legfontosabb a jövő szempontjából sokszori viták, beszélgetések eredményeként körvonalazódtak a követendő út meghatározó vonásai: a kényszerűségből vállalt szakmai egyoldalúságról a sokoldalú, általános műveltségi képzés útjára lépünk. Beindultak a vallásórák. A tanulók igényei alapján már a II. évharmadban megszervezték a szakköröket: idegen nyelvek, informatika, környezetvédelem, néprajz, tánc stb. Megjelent az iskolai diáklap, a nagy előd iránti tiszteletből Ébredés címmel. Büszkén mondhatjuk, hogy a decemberi fordulat óta ez volt az első Hargita megyei magyar diáklap. Részt vettünk a tantárgyversenyeken szép eredményekkel matematikából, informatikából, fizikából, kémiából, magyar irodalomból, történelemből. Az országos versenyen 8 tanulómk vett részt, akik közül informatikából egy III. helyet és magyar irodalomból egy dicséretet kapott. A tanév folyamán áthelyezésekkel megoldódtak a katedra gondok. Nyugdíjba vonultak: Darvasi Antonia (filozófia) és Ádám Attila (testnevelés). Számos tanárkolléga kapott áthelyezést iskolánkhöz: Szenkovits Ferenc (matematika), Lőrincz József (magyar irodalom), Boros Katalin (angol ny.), Sándor Mária (angol ny.), Szász Mihálykó Attila (német ny.), Patkó Ferenc (biológia), Ványolós István (történelem), Fábíán Lajos (filozófia), Gál Csaba (testnevelés). Alapos munkát igényelt a X. osztályosok irányítása a XI. osztályba és felvételi vizsgájuk megszervezése, valamint a XII. osztályosok felkészítése az érettségire.

Az 1990-júniusi érettségien az iskolai vizsga átlaga 7,57%. Azok ballagtak, akik utolsó iskolai évükben érték meg a decemberi fordulatot. A ballagók nevében búcsúzó Török Zsuzsánna ezeket mondta „Csak mi érezzük, miféle várunk ez az iskola. Nehéz dolga volt sok éven keresztül, tudod, mikor olyan fejetetejére állott világban éltünk. És a jelen sem túl biztató. Cinkosok voltunk, összeesküvők, és csakazért is a magunk útján mentünk. Tudod, ez valahogy hozzátartozik az iskolához. Ilyen a múltja. Önállóságra nevel, és nem zárja kulcsra a fantáziádat.” Igaz és szép vallomás az iskoláról.

Az 1990/91-es tanévet már úgy kezdte az iskola, hogy minden téren kialakította

elképzeléseit, meghatározta helyét a minden tekintetben forrongó, átalakuló hazai társadalomban. Az igazgatóság napra kidolgozott tervszerű munkatempót diktált. Eddigi hagyományaival, tapasztalatai és lehetőségei alapján az iskola legfőbb feladatának tekinti a keresztény erkölcsiség alapján álló általános műveltségi képzés biztosítását a messzemelő igényesség jegyében. Ennek megfelelően kialakultak az osztályok profiljai: matematika-fizika, informatika, biológia-kémia, filológia-idegen nyelv.

Az 1990/91-es tanév első tanítási napjától pontos órarenddel kezdett minden osztály. Szinte hihetetlen, hogy nem is olyan régen, még novemberben is a mezőgazdasági kampány időrabló kínlódásait szenvedtük. Már szeptemberben megkezdődtek a IX-be felvételizett tanulók ismeretfelmérő tesztelése magyar, román irodalomból, matematikából, biológiából, kémiából, idegen nyelvből. Októberben szülői értekezleteken beszélték meg az iskola elképzeléseit a tanulásra és fegyelemre vonatkozóan. A szülők egyöntetűen támogatták azt a javaslatot, hogy a tanulók iskolai munkaköpenyt viseljenek. A „legszebb osztályért” verseny eredményeként új, otthonos, barátságos külsőt nyertek a tantermek. Ötletes fiatalos elképzelések alapján tartották meg a hagyományteremtő gólyabált.

Mivel már 1990 tavaszán iskolai népszavazás döntött úgy, hogy Tamási Áron nevét vegyük fel és már 1990 májusában tartottunk Tamási-napokat, eljött az ideje a névadó ünnepségnek. Lázasan készült az egész ifjúság és a tanári kar erre az eseményre. Zászlót, jelvényt terveztünk és készítettünk.

A zászló kék színű egyik oldalán az iskola jelvénye, másik oldalán Tamási Áronnak a mindekori utódokhoz szóló üzenete: RÁTOK BÍZOM AZ ITTMARADÓ KINCSEKET. A névadásra ünnepi díszet öltött az ősi Alma Mater. 1990 október 27. Székely népviseletbe öltözött diákok viszik a zászlót, utánuk az ifjúság és tanárok, meghívott vendiákok együtt vonulnak be a plébánia templomba. Vajon tudunk-e még imádkozni? A „Matyánkot” jobbra annak szövegét még tudjuk, de vajon értjük-e, hisszük-e annak teljes lényegét. Mert az imádság lényege a lélek felemelkedése Istenhez, ez pedig csakis a lélek mélységein keresztül vezet. Ilyen vonatkozásban pedig még hosszú és rögös út áll előttünk. Időszerű tehát az imához azt is hozzáfűzni „Uram taníts meg minket imádkozni” (Lk.11,1). A zászlószentelést Kovács Sándor r. katolikus főesperes végezte, ugyancsak ő mondott ünnepi szentbeszédet. Az ökumenikus istentisztelet keretében ígét hirdetett Hegyi Sándor ref. lelkész és Kedei Mózes unitárius lelkész. Az iskola diákjai az alkalomhoz illő verseket szavaltak. Reményik verseit: Zászlóavatás, Ha nem lesz többé iskolánk, Templom és iskola, Öröktűz.

Nem kellett jólértesült politikai benfenntesség ahhoz, hogy milyen verseket válasszanak ki magyar szakos kollégáink az ünnepi alkalomhoz. Reményik Sándor több mint félévszázada elhangzott, sikoltása az erdélyi magyarságért, kultúránkért,

a templomért és az iskoláért, döbbenetes aktualitással készítetett mindannyiunkat arra, hogy sorsunk fölött mélységesen elgondolkozzunk.

A zászlószentelés után az ifjúság, a tanári kar és meghívottak a Művelődési Házba vonultak ahol sor került az avató ünnepségre. Beszédet mondott Benczi Tibor igazgató, a vendiákok nevében Dávid Gyula, az EMKE elnöke és Molnos Lajos költő. Köszöntötték a Tamási Áron gimnáziumot a város polgármestere, a tanfelügyelőség és az I. István gimnázium igazgatója. A nap délutánján került sor a diákok tudományos ülésszakára, este pedig a Művelődési Házban az iskolai színjátzókör bemutatta Tamási Áron „Vitéz lélek” c. darabját. Irányító tanár Szász M. Attila. Másnap Farkaslakán megkoszoroztuk Tamási Áron sírját és hozzáillő műsorral tiszteltünk a nagy fró emlékének. Ugyanitt találkozóra került sor a farkaslaki Tamási Áron Művelődési Egyesület képviselőivel. Felemelően szép élmény volt a névadó ünnepség. Az ismét önmagára talált ősi iskola méltó tisztelgése saját gazdag szellemisége előtt, fogadalom arra, hogy megőrzi és továbbadja nagy fiának reá is bízott örökségét.

A Tamási Áron név nem egy színpompás ruha, amit évente egyszer magára ölt ez az iskola. Öröksége — miként azt Sütő András, a farkaslaki síremlék avatásakor megfogalmazta — egész létünket érintő tanítás: „Azt vallotta, hogy úgy kell cselekednünk, hogy megmaradjunk, és úgy cselekedjünk, hogy megőrizzük mindig az emberségünket, mert az etnikum etnikum, mert a hovatartozandóság sorsvállalás, mert magyarnak lenni erkölcsöt jelent, amiként románnak vagy más nemzetiségű-

Zászlószentelés

Vitéz lélek (színjátzó csoport)

nek lenni hasonlóképpen nem jelent sem többet, sem kevesebbet, mint erkölcsöt, annak minden vonatkozásában, magát az eszményi emberi magatartást.”

Amikor a négyszáz évre visszatekintünk és lelki szemeink előtt elvonulnak a különböző korszakok diákjai, valahogy úgy vagyunk, mint amikor Tamási Áron egy nagy csokor tavaszi virággal kiment a temetőbe, hogy az édesapja sírjára tegye. Az apja és az ősök sírjánál kérdezi: „...,vajon feltehetem-e a kérdést: A mienk ez? Nem tehetem fel, mert ez kérdés nélkül a miénk. Miénk a fény, amit lelkünkbe fogadunk, s a föld, amelyen élünk és meghalunk”.

Tamási Áron sírjánál

A Tamási Áron Gimnázium tantestülete az 1991-1992-es tanévben

Név		Szakképesítés	Szolgálati év	Tanügyi fokozat
1. Benczi Tibor	igazgató	fizika	10	II.fokozat
2. Szenkovits Ferenc	igazgató helyettes	matematika	8	II.fokozat
3. Isac Florin	tanár	román ny. és irod.	23	II.fokozat
4. Markó Csilla	tanár	román, magyar ny. és irod.	22	végleges
5. Fazakas Ida	tanár	román ny. és irod.	28	II.fokozat
6. Szikszai Annamária	tanár	magyar nyelv és irod.	31	I.fokozat
7. Balázs Rozália	tanár	magyar-oroszl ny. és irod.	27	I.fokozat
8. Lőrincz József	tanár	magyar nyelv és irod.	20	I.fokozat
9. Deák Imre	tanár	matematika	31	I.fokozat
10. Balázs Vilmos	tanár	matematika	27	I.fokozat
11. Kovács Domokos	tanár	matematika	35	I.fokozat
12. Kovács Lajos	tanár	matematika	17	I.fokozat
13. Szőcs Mária	tanár	fizika	20	I.fokozat
14. Felszegi Elemér	tanár	fizika	27	I.fokozat
15. Bardocz Imre	tanár	fizika	26	I.fokozat
16. Albert Judit	tanár	kémia	32	I.fokozat
17. Csiki Zsófia	tanár	kémia	22	II.fokozat
18. Horváth Rózália	tanár	kémia		végleges
19. Patkó Ferenc	tanár	biológia	16	végleges

20. Mészáros Éva	tanár	biológia	22	I.fokozat
21. Albert Dávid	tanár	történelem	35	I.fokozat
22. Ványolós István	tanár	történelem	18	I.fokozat
23. Fábián Lajos	tanár	filozófia	7	végleges
24. Dénes Béla	tanár	pedag.-filozófia	26	I.fokozat
25. Laczkó György	tanár	földrajz	1	ideiglenes
26. Hegyi Antal	tanár	orosz ny. és irod.	35	I.fokozat
27. Szász M. Attila	tanár	német ny. és irod.	6	végleges
28. Sándor Mária	tanár	angol-francia nyelv	11	II.fokozat
29. Boros Katalin	tanár	angol-francia nyelv	8	végleges
30. Vieriu Olga	tanár	francia nyelv	29	II.fokozat
31. Gál Csaba	tanár	testnevelés	26	I.fokozat
32. Szőcs Péter	tanár	testnevelés	34	I.fokozat

Nevelők: — Balázs György

— Székely Ilona

— Simó Magda

Könyvtáros: — Kovács Etelka

JEGYZETEK

1. SzOkl. III. 108-109
2. Magyarai András: ADATOK AZ UDVARHELYI NEMESSÉG ÉS POLGÁRSÁG HARCAIHOZA XVIII ÉS XIX. SZÁZAD FORDULÓJÁN. Tanulmányok a romániai együttlakó nemzetiségek történetéből és testvéri együttműködéséről a román nemzettel. I. kötet. Bukarest 1976, 110-124
3. Erre utal a székely előkelők 1492 végén tett panasza a király előtt. SzOkl. I. 272-280, v.ö. Lukinich Imre: AZ UDVARHELYI VÁR TÖRTÉNETE. Erdélyi Múzeum. 1903. XX-432.
4. Tonk Sándor: ERDÉLYIEK EGYETEMJÁRÁSA A KÖZÉPKORBAN. Bukarest 1979, 68-71.
5. SzOkl. VIII. 291.
6. Jakó Zsigmond: NÉGY ÉVSZÁZAD A MŰVELŐDÉS SZOLGÁLATÁBAN. Korunk, 1979 7-8 sz. Mészáros István: AZ ISKOLAÜGY TÖRTÉNETE MAGYARORSZÁGON 996-1777 között. Bp. 1981. 242-247, 252-254, 292-300.
7. „...melliet capitán uram, Mintsenti Benedek uram, ...” (Protocolum II/IF:) Anno domini 1591. die tertia Julii. SzOkl. új sorozat I.222. A jezsuiták székelyudvarhelyi működésére, valamint Mindszenti Benedek szerepére utaló adatokat lásd. MONUMENTA ANTIQUAE HUNGARIAE III. (1587-1592) Edít Ladislaus Lukács, S.I. Romae 1981, 872 és IV (1593-1600) Edít Ladislaus Lukács S.I. Romae 1987, 120.
8. MONUMENTA ANTIQUAE HUNGARIAE III. (1587-1592) Romae 1981, 872. és IV. (1593-1600) Romae 1987. 120. Edít Ladislaus Lukács S.I.
9. Bíró Lajos: NEVES JEZSUITA PLÉBÁNOSOK ÉS IROKA SZÉKELY ANYAVÁROSBAN. Székelyudvarhely. 1937 Kuncz József: LEVÉLTÁRI KUTATÁSOK VÁSÁRHELYI GERGELYRŐL. Figyelő: XXVI. 1889/239. Bitay Árpád: ERDÉLY JELES KATOLIKUS PAPJAI. Erdélyi Iskola 1937/38, 3-4 sz. Újabbán lásd: Holl Béla: VÁSÁRHELYI GERGELY PÁLYÁJA. (1560-1623) iTK. 1-3/1983. 150-162 Vászárhelyi Gergely iskoláztatásáról lásd. Balázs Mihály — Monok István PÁPAI SZEMINÁRIUMOK MAGYARORSZÁGI ALUMNUSAI in Peregrinatio hungarorum. 7. Szerkeszti Hemer János Szeged 1990.
10. Ifjabb Heltai Gáspár a kolozsvári városi pénzekeket kezelő tanácsos számadáskönyvi bejegyzése: „2 Martii 1595. Gergely pap megyen Monostorról Fejérvárra occupálni és az nagy egyházban vasárnapi Tordáig három lóval vitte Hoec Mátyás den. 75” Veress Andreas: ANNUAE LITTERAE SOCIETATIS JESU DE REBUS TRANSYLVANICIS TEMPORIBUS PRINCIPUM BATHORY (1574-1613) Bp. 1921 V/46 Fontes rerum Transylvanicarum. Vászárhelyi Gergely Székelyudvarhely utáni működésére vonatkozóan lásd: Erdélyi és hódoltsági jezsuita missziók I/1 1609-1616 Szeged 1990 és I/2 1617-1625 Szeged 1990. (Adattár XVI-XVIII. századi szellemi mozgalmak történetéhez 26/1 és 26/2 Szerkeszti Keszérű Bálint)
11. Studiosi iam in schola catholica sub cura nostri Patris ad centum numerantur” Monumenta Antiquae Hungariae IV. 1593-1600 30 old. Edít Ladislaus Lukács S.I. Romae 1987, Carillo Alfons levelezését lásd: Dr. Veress Endre: Epistolae et Acta P. Alfonsi Carilli S.I. Bp. 1906, p. 54 in Monumenta Hungariae Historica Diplomataria XXXII.
12. Ferenczy György gyergyószentmiklósi plébános feljegyzése: „Az udvarhelyi templomot Szent Miklóst megadták a katolikusoknak igen pusztán ugyan 1633 esztendőben és attam oda két száz 90 forintot”. Közl. Veszely Károly: ERDÉLYI EGYHÁZTÖRTÉNELMI ADATOK. Kvár. 1860 T. 144. A Székelyudvarhelyi ref. egyházmegye kialakulásáról és a katolikusokkal folytatott vitákról lásd: Juhász István: SZÉKELYFÖLDI REFORMÁTUS EGYHÁZMEGYÉK. Erdélyi Tudományos Füzetek 201, Kv-r. 1947, 30-37.
13. Veszely: i.m. I. 397-407.
14. ERDÉLYI ÉS HÓDOLTSÁGI JEZSUITA MISSZIÓK I/1 1609-1616 és I/2 1617-1625. Sajtó alá rendezte: Balázs Mihály, Fricsy Ádám, Lukács László, Monok István in Adattár a XVI-XVIII. századi szellemi mozgalmainak törté-

- netéhez 26/1 és 26/2. Szerkeszti Keszű Bálint. Szeged. 1990. Ladislaus Lukács S.I. CATALOGI PERSONARUM ET OFFICIORUM PROVINCAE AUSTRIAE S.I. III. 1641-1665. Romae. Institutum Historicum S.I. 1990.
- A jezsuiták ismételt előzésével kapcsolatosan Veszely Károly i.m. I. 409
15. Veszely: i.m. I. 425-433.
16. 1689-ben Szárhegyi Mihály rendfőnöksége idején kezdik vezetni az udvarhelyi jezsuita gimnázium évkönyvét. (Album Gimnasii). Ennek nyolcadik oldalán találjuk az udvarhelyi rendház jezsuita papjait és az iskola magisztereit. A papok névsora Sámbar Mátyással kezdődik, aki 1651-ben tűnik fel a székelyudvarhelyi misszióban. Összesen 18 jezsuita pap neve szerepel anélkül, hogy megjelölne az éveket. Ugyancsak itt sorolnak fel 14 magistert. A két névsorban egyes nevek azonossága arra vall, hogy az illetők a teológia elvégzése után ide tértek vissza már felszentelt papokként. Az Album Gimnasii említett névsorai a Lukács László által kiadott monumentális személyi és hivatali katalógus III. kötetének anyagával vethetők egybe. A két névsor egybevetésénél csak kevés nevet lehet első látásra azonosítani. Ennek egyik oka az, hogy a rejtőzködésre kényszerülő jezsuiták több nevet használtak. Pl. az 1684-1692 között udvarhelyi superior Szárhegyi Mihály másik neve Paulus Almási. Az iskolatörténetben az 1689 utáni évekre az Album Gimnasii-ban szereplő neveket vesszük alapul. Az 1651-1689 közötti nevek azonosítása a további kutatás feladata.
- Ladislaus Lukács S.I. CATALOGI PERSONARUM ET OFFICIORUM PROVINCAE AUSTRIAE S.I. III. 1641-1665. Romae. Institutum Historicum S.I. 1990. ALBUM GYMNASII UDVARHELY Anno Dni 1689. A székelyudvarhelyi Tamási Áron Gimnázium levélt. Csíkszereda — Állami Lvt. A továbbiakban: ALBUM
17. Közli: Kis Ferencz: A SZÉKELY-UDVARHELYI EV. REF. COLLEGIUM TÖRTÉNELME. Székelyudvarhely, 1873. Okmánytár 4.
18. ALBUM.
19. ALBUM és a 16. sz. jegyzet.
20. Színnyei József: MAGYAR ÍRÓK ÉLETE ÉS MUNKÁI. Bp. I-XIV 1891-1914.
- Bíró Lajos i.m.
21. Bíró Lajos i.m.
22. Színnyei József: i.m. Egyed Emese: NEOKLASSZICIZMUS AZ ERDÉLYI MAGYAR IRODALOMBAN. Erdélyi Múzeum 1991 1-4. füzet.
23. Székelyudvarhelyi Rom. Kat. Főesperesség levéltára. 16. sz. csomag (1828-1830)
24. Színnyei József: i.m.
25. ALBUM.
26. ALBUM. Ezt az 1691-évi bejegyzést latin nyelven közli Józsa János: Erdélyi Múzeum XXXIX. 1934/7-12. sz.
27. Könyvtörténeti Füzetek. I. Magángyűjtemények Magyarországon 1551-1721. Szeged 1981/161.
28. Mályusz Elemér: EGYHÁZI TÁRSADALOM A KÖZÉPKORI MAGYARORSZÁGON. Bp. 1971. 299. Lásd még: Waldapfel József: A SZÉKELYUDVARHELYI KÓDEX. Irodalomtörténeti közlemények 1940/50, 242. Az erdélyi jezsuita rendházak könyvtáaira vonatkozóan lásd: György Lajos FEJEZETEK A KOLOZSVÁRI RÉGI LYCEUM-KÖNYVTÁR TÖRTÉNETÉBŐL. Művelődéstörténeti Tanulmányok. Buk. Kriterion 1980., 185-199.
29. Khell István: RÉGI NYELVKINCSEK GIMNÁZIUMUNK TANÁRI KÖNYVTÁRÁBAN Baróti Szabó Dávid. Rom. Kat. Gimnázium Évkönyve. 1941-42. Székelyudvarhely 1942.
30. Lásd a 16. sz. jegyzet.
31. Apó Péter: METAMORPHOSIS TRANSILVANIAE. Magyar Történelmi Emlékek II-IX.
32. ALBUM.
33. ALBUM.
34. ALBUM
35. A SZÉKELY-UDVARHELYI ROM. KAT. FÖLGYMNASIUMÁNAK ELSŐ TUDOSÍTÁNYA 1857-58 TANÉVBEN. Kvár. a rom. Kath. lyceum betűivel.
36. u.o.
37. A székelyudvarhelyi R.K. Főesperesség levéltára. 7. sz. csomag.
38. Summarium valoris universorum Bonorum per suppressum Ordinem Jesuiticum in Magno Principatu Transilvaniae possessorum. Magyar Országos Levéltár, Magyarország Bp. F. 477 (Jesuitica)
39. u.o.
40. A már idézett Albumon kívül még: CONSPICUUS GENERALIS GYMNASII R. CATHOLICI SZÉKELY-UDVARHELYENSIS AB ANNO 1836/37 USQUE ANNUM 1848 INCLUSIVE, és CLASSIFICATIONES STUDIOSAE JUVENUTIS GYMNASII R. CATHOLICI SZÉKELY-UDVARHELYENSIS AB ANNO 1844 USQUE ANNUM 1848 INCLUSIVE. Székelyudvarhelyi r. kat. gimnázium levéltára. Csíkszereda Állami Lvt. 816.817.
41. Antal Imre: ISKOLA VIHARBAN „A hét” 1979 III. 30.

42. ALBUM.
43. Dictionarul Literaturii Române de la origine pînă la 1900. Edit. Academiei RSR. Buc. 1979.
44. Csetri Elek — Imreh István: ERDÉLY VÁLTOZÓ TÁRSADALMA. 1767.1821. Buc. 1980.
45. ALBUM.
46. ALBUM.
47. Bitay Árpád: ADATOK ZÖLD PÉTER ÉLETÉHEZ, Erdélyi Múzeum XXXIX. 39/1934.
48. A székelyudvarhelyi r. kath. főgymnasium története. Írta Daróczi János gymn. tanár. Közölve az iskola 1895/96-os Értésítőjében.
49. Egyed Ákos: A TÁRSADALMI KÉRDÉS UDVARHELYSZÉKEN AZ 1848-1849-ES FORRADALOM IDEJÉN. Aluta. 1980. A sepsiszentgyörgyi Múzeum kiadványa.
50. P. Szőke János: MÁRTON ÁRON. Nyíregyháza 1990, 114.
51. lásd 35.sz. jegyzet
52. A székelyudvarhelyi r.kat. főgimnázium TUDÓSÍTVÁNYA-i az 1857/58, 1874/75 és ÉRTESÍTŐJE az 1894/95-évre.
53. A székelyudvarhelyi r.kat. Főgimn. ÉRTESÍTŐJE az 1891/92. tanévről (a továbbiakban: ÉRTESÍTŐ)
54. Daróczi János: i.m. ÉRTESÍTŐ 1895/96.
55. dr. Dobos Ferenc: Új Otthonunk. ÉRTESÍTŐ 1910/11.
56. ANUARUL Liceului r.cat. de băieți din Odorhei pe anul 1934/35 ÉRTESÍTŐ — 1934/35.
57. Szász István: Bika a toronytetőn. (anekdoták, történetek) Kvár. 1983.
58. Márton Áron: A NAGY IDŐKHÖZ NAGY NEMZEDÉK KELL megjelent a HITEL- 1939 IV évf. 3.sz. 242-246. Lásd még: Domokos Pál Péter Rendületlenül ... 1989.
59. Hermann Gusztáv: Megejtő Eminescu harmóniában volt részem. Hargita Kalendárium. 1979.
60. Szász István: Bika a toronytetőn (anekdoták, történetek) Kvár. 1983. Nyúl a telefonpóznán (anekdoták, történetek) Kvár. 1971. Demeter János: Századunk sodrában. Kriterion Buk. 1975. 69-81.
61. Az erdélyi r.kat. Egyházmegyei Tanács vezetése alatt álló székelyudvarhelyi Baróti Szabó Dávid r.kat. gimnázium Évkönyve 1942/43.
62. A nemzetiségek egyenjogúságának útján. Joó Rudolf beszélgetése Demeter Jánossal. Kosuth Könyvkiadó Bp. 1983.
63. Enyedi Sándor: A romániai magyar oktatás helyzete 1945-ben. Magyarságkutatás. A Magyarságkutató Intézet évkönyve. Bp. 1989.
64. P. Szőke János: Márton Áron 441-450.
65. i.m.
66. i.m.
67. Domokos Pál Péter: Rendületlenül. — 298.

FÜGGELÉK

AZ UDVARHELYI GIMNÁZIUM ALBUMA 1689

SZÁRHEGYI MIHÁLY és ZINDER JÁNOS

atyák idejéből

KÉSZÍTETTÉK MAJTHÉNYI LÁSZLÓ a grammatisták és szintaxisták mestere,
valamint ADORJÁN JÁNOS a parvisták és principisták mestere

Az udvarhelyi gimnázium minden hajdani növendékének örök üdvözlét az Úrtól!

Feltett szándékom volt, hogy névszerint felsoroljalak titeket jeles, főtisztelendő, nagyságos, tekintetes, főnemes, nemes és a többi állásukra méltó urakat, kik egykor ennek a gimnáziumnak voltak növendékei, most pedig Magyarországon, Németországban, Itáliában, Horvátországban, Lengyelországban, Moldovában, Oláhországban és végül az erdélyi hegyek között különféle hivatalokat viseltek mint az országoknak előkelői. Egyrészt, mert mint jó anyának jól esett volna nekem oly sokaknak nevéről megemlékezni, másrészt, hogy a mi korunk tanuló ifjúsága a ti példátokon fellelkesülve annál könnyebben viselje Pallas terhes igáját, (melyet helytelenül elviselhetetlennek tart) és az iskola porondján vagy inkább porában izzadva titeket utánozva dolgozzon és saját magának a titektekhez hasonló méltóságokat szerezzen.

Azonban a ti lelkiismeretetek maga tanúsítja, hogy nem az én hibámból, hanem a titekek miatt történt, hogy az utókorra nem hagyttatok neveteknek semmi írott emlékét. Éppen ezért a ti káratokon okulva készítették el Pallasnak 1689/90 évbéli növendékei ezt az emlékkönyvet és az utókorra hagyatékként leírták és így követésre méltó példát adtak.

Nemeslelkű ifjak, nektek az utókor ezt majd dicsőségekre írja, amikor örök emlékezetben magasztalja bőkezűségeket, hogy törődtek a közjával, amennyire csak a lehetőségek engedték, amikor Szt. László királynak és Szt. Imre hercegnek Magyarország két csillagának tiszteletére jeles emléket állítottatok: 27 magyar forint áron zászlót és 2 forint 6 poltura áron rézdobot szereztek be, nem annyira magatoknak, mint inkább az utána következőknek javára.

Azonban ezen alapítványoknál nagyobb dolog az, hogy lelkes tanulással a tudományokban, jámborságban és erényekben olyan előmenetelt értek el, hogy vezetőitek előtt bőséges eredményekről számolhattatok el. Úgy, hogy méltán lehet kételkedni abban, vajon a fiak adósai-e inkább a szülőknek vagy a tanulóknak a mestereknek. Amikor az ország különböző hivatalaiba kerültök, vagy máris kerültetek, saját magatoknak gratulálhattok ahhoz, hogy tanultatok.

Amennyiben a bölcselőknek hitelt lehet adni, az ember az állattól nemcsak abban különbözik, hogy emez értelem nélküli, amaz pedig eszes állatnak mondatik. Ha az országban a közjó ügyét tekintjük, a legfőbb baj a tudatlan fő. Tudta ezt jól aki kijelentette, hogy ott

kormányozzák helyesen az országot, ahol a bölcsek uralkodnak, vagy az uralkodók bölcselkednek. Ugyanis az országot nem uralomvággyal, hanem bölcsességgel kormányozzák helyesen. Megesik, hogy az országban a szegények igazságtalanságokat szenvednek és nincs ki érdekükben szót emeljen, aki az igazságot védelmezni merészelje, ki teljes súllyal küzdjön az igazság kiderítéséért, aki kis emberek ügyében is a legkisebb málladozó követ is meg merné mozdítani. Onnan ered az ország lakóinak félelme az igazságnak védelmében, annyira, hogy ahol nem a bölcsesség jut a fő helyre, vagy a fejedelem a bölcsességhez, ott már nincs helye az igazságnak, ott a gonoszok huzamosabb büntetlensége miatt elharapóznak a büntettek és elnyomják az ártatlanokat. Ott az ünlőkök elnöke az ítéletet mesék után igazítja; őt semmiféle könny meg nem indítja, hogy hárítsa el az egész hazát fenyegető veszedelmet és sokszor olyan döntést hoz, melyet törölni kellene, avagy a különféle tévelygések bonyodalmában vitatkozó ügyvédek ilyen perdöntő szavakkal hallgattatja el: „Igy akarom, így parancsolom, érv helyett szolgáljon akaratom”.

Aki híjjával van a bölcsességnek, az nem tudja az igazságot kideríteni, a vak akaratot veszi tanácsadóul a következőképpen mindkét féllel szemben igazságtalan tanácsadót választ. Egyebek felsorolását hagyjuk, de ki az a hős a mi korunkban, aki merészelné visszakövetelni a hatalmasok által törvényesen, vagy törvénytelenül elidegenített javakat, vagy szemére merné vetni az igazságtalan bitorlóknak az elbitorolt dolgokat? Ki az a saját korát felülmúló bölcs, aki a tévelygésekkel telített országot tanáccsal felemelhetné vagy pedig az elavult törvényeket felújítani vagy a tömeg akarata ellenére a kormányrúdhhoz kerületet letenni, vagy az elűzöttet visszahelyezni tudná?

Ebből a forrásból fakadnak oly sok belháború patakjai, innen ered országunkban a sokfel fordulás, a fejedelmek részéről a sok üldözés, a főurak részéről a lázadások. Ez a forrása hazánk minden romlásának. Úgy, hogy alig oltódnak ki egy elfojtott tűzvésznek lángjai és már harapóznak az új pártoskodás szikrái.

Tudott dolog, hogy az erdélyi hadaknak balsikerei onnan erednek, hogy a sereget fej nélkül viszik harcba. Semmi sem olyan dicsőretre méltó, mint a bölcsességgel felfegyverzett hadviselés. Észreveheted, hogy soha, vagy ritkán láttuk, hogy minket szerencse ért volna, és hogy senki más mint csak a bölcs tudja helyesen kezelni a háború kétes kockáját. A hatalmas Pallas lándzsával és éleselméjűséggel szokott küzdeni s amit kivívott, azt páncéllal és pajzzsal, valamint okossággal szokta védelmezni. Végül is ezekben a dolgokban az a bölcsesség a legjobb tanácsadó, mely óvatosan parancsol nehogy tévedésbe essünk.

Most már nemis ifjak, hozzátok szól szavunk. Közöttetek, kiknek a mindenek legjobb mestere a természet oly bőségesen osztogatta az ékesszólás képességét, volnának-e Arisztotelésznek, Demoszthenésznek vagy egyesek Nasonak tanítványai, ha elődeitek elzárták volna előletek a dicsőséghez vezető utat, úgy, hogy most Diogenész lámpájával kellene keresni közületek azt, aki alkalmas volna latin beszéddel fejedelemhez méltó követjárásra, vagy aki írásaival egyetlen tanúbizonyosságát tudná adni latin tudásának. Félős, nehogy saját elmétek szüleményének híjjával lévén másokéval hivalkodjatok és, hogy nem annyira könyvek szerzésére, mint inkább gyermekek nemzésére törekedjete. Emeljete ott hont a bölcsességnek, melyekben a zsenge kortól felserdülő ifjúság a bölcsesség tejével tápláltassák, jó erkölcsre és jámborságra oktatta tanuljon tisztességesen élni. Tegyétek ezt meg hazátokért, tegyétek meg szüleitekért, s minden eszközt felhasználva álljatok neki a tanulásnak ebben az iskolában, ahol vagytok.

Augusztus 15-én.

(Bálint Albert fordítása)

LEGES SCOLASTICAE — A TANULÓK TÖRVÉNYEI

I.

Hogy valaki az iskolát gyakorolhassa szállásának, szükséges könyveinek és a maga állapottához illő ruháztyának kell lenni.

II.

Azon napra a mely a tanulás kezdetének kirendeltetik minden tanulónak meg kell jeleni. Aki a praelectionok kezdeteitől 15 napokig meg nem jelenik a felsőbb classisba bé nem vétetődik ha nem csak abba amelyet az előtt való esztendőben gyakorolt.

III.

Aki az iskolai esztendő második szakaszában a tudományokból a harmadik classisba esik, annak azt a classist a következő esztendőben repetálni kell, s ha mint repetens is semmi előmenetelt nem téssen elvégződven az első semestris, az iskolából kizárattatik. Aki első vagy második classissal a felsőbb iskolába bévétetődik s abban még közepes előmenetelt sem téssen, mingyárt az iskolai esztendő kezdetével az iskolába a mellyet az előtt gyakorolt vissza utasíttatik.

IV.

Ha valaki a tanuló ifjak közül a ki fundatista, az első semestrisben a tudományokból a második classisba esik, fundatio nélkül marad, úgy az is a ki akármelyik semestrisben az erköltsből második classissal nótáztatik meg.

V.

Mindenki az iskolát szorgalmasan gyakorolni tartozik. Hogy ha valaki a praelectionioval elmarad (hatsak hiteles bizonyítással elmaradásának helyes okát bé nem bizonyítja) a második grádusban kitett büntetéssel fog büntettetni, ha többször elmarad a praelectionioról az iskolából kizáratik. Egész iskolai esztendő folyta alatt senkinek haza menni (hanem csak valami nagy okból) szabadság nem adatik.

VI.

Minden tanuló a Tisztelendő professzor urak iskolába való bemenetele előtt illendőleg és díszesen a maga helyét elfoglalva jelen lenni tartozik. A praelectio alatt egyenesen ülve figyelmetesen arra hallgatni köteles. Egymással való beszélgetés, dörgetés, nevetés (amelyek a praelectiot turbálják) úgy a felelőnek sügni, a második grádusbeli büntetés alatt tiltatik. A kik midőn a Tisztelendő professzor uraktól intetnek, feddetnek, dorgáltatnak, feleselni vagy ha valamit parantsolnak engedetlenkedni, szembe szállani bátorzkodnak a harmadik grádusbeli büntetéssel fognak büntettetni vagy ha többször ezeket tselekszik a negyedik grádusbeli büntetést veszik el.

VII.

Minden semestrisnek végével, minden studiumokból Tentament vagyis közönséges megpróbáltatást kell minden tanulónak ki állani. Ha valaki ez alól magát el húzza (kivéve ha beteg) többször is, iskolába bé nem botsáttatik. A megpróbáltatás ideje alatt azon tanulóknak a kiknek examenek vagyon, végig ott kell lenni. A ki ezt áthalgja a harmadik grádusbeli büntetéssel fog büntettetni.

VIII.

A keresztény tudomány hallgatására s megtanulására mindenki tartozik szorgalmasan

megjelenni. Úgy mint innep mind vasárnapokon énekes sz.misé, praedicatio átjatosan hallgatni, a délutáni Isteni szolgálaton is jelen lenni. Nem különben recreatio napokon a reggeli, tanuló napokon pedig a tíz órai sz.miséken minden tanuló tartozik megjelenni. Ha más religion lévők is a Catholicum Gymnasiumban gyakorolják az iskolákat a magok templomokban az ott tartani szokott Isteni tiszteleten megjelenni tartoznak. Midőn az Anyaszentegyház szertartása szerint processiók tartatnak azokon minden tisztességgel, átjatosséggal, példás magaviselettel kell megjelenni. A kik ezeknek gyakorlásában resteknek találtnak előre bocsátván a büntetést az erköltsben második classissal jegyeztetnek meg s mint religio nélkül való istentelenek az iskolából kirekesztetnek.

IX.

Minden tanuló akárhói s kik között forogjanak a kereszteni jámborságot és erköltsiséget magok előtt hordozzák s a mik ezekkel ellenkeznek a legnagyobb szorgalommal kerüljék. Annak okáért mind egymást, mind akármiféle sorsú és értékű embereket illő bésülettel illessenek. Így meg kell magokat tartoztatni minden durva, embertelen beszéd, tselekedet modgyától, egymás között való viszongásoktól, veszekedésektől, verekedésektől, gunyoló s másokat boszontó beszédektől, úgy a fertelmes káromló, átkozódó szavaktól is. Ismét az erköltsiséggel ellenkező jelektől, irkálás, pirkálástól, az erköltselenségre utat mutató s buzdító könyvek olvasásától s minden kártételektől a harmadik grádusbeli büntetések alatt. Az egymás között való vizsongások, veszekedések kezdői, segítői, megint a lopók, részegesek, kertek és szőlőtermő helyek praedálói, pusztítói a negyedik grádusbeli büntetéssel lakolnak.

X.

Minden tanulónak kerülni kell az erköltses veszedelmezettő helyeket és társaságokat úgy mint: kávéházakat, kortsomákat, mulató kerteket, ahol sokan össze gyülekezvén evés, ivás, játékok gyakoroltatnak. Theatrumba, bálókba, menni minden tanulónak keményen tiltatik a harmadik grádusbeli s ha többször történik a negyedik grádusbeli büntetés alatt.

XI.

Igen keményen tiltatnak: a kóbórlás, láрма, kivált éjtzakai zenebonában való elegyedés, bot, fegyver hordozás, maszkurába való öltözés, alattomos gyülekezetek, dobzódás, pénzbe való akármínemű játék, tántz, a harmadik grádusbeli büntetés alatt. Téli üdőben minden tanulónak estvéli hat óraker, tavaszi üdőben hét óraker, nyári üdőben nyolc óraker szállásán kell lenni. A ki éjtzakát szállásán kívül tölti el, harmadik grádusbeli büntetésre méltó hibát követ el.

XII.

Tiltatik továbbá a harmadik grádusbeli büntetés alatt a vadászat, halászat, ferdés a folyó vizekben az előljáró jelenléte nélkül, hóval való hajigálás, iszánkódás a jégen, pipázás, tulajdon köntösének eladása, költsönzés a szülők híre nélkül és szállás változtatás.

XIII.

Az egészség fenntartására meg engedtetik a tanuló ifjúságnak az elmebeli fáradság enyhítése a testi gyakorlás okáért, hogy recreatio napokon a szabad ég alatt ki sétálhasson és hasznos s kellemetes játékkal magát mulassa. Innep és iskola napokon pedig minden játékok és multságok a harmadik grádusbeli büntetés alatt tiltatnak.

A kisebb hibákért a háromszori megintésnek meg kell előzni a büntetést.

I. Első grádusbeli büntetés: Az elkövetett hibának a többiek előtt való kitétele és megdör-gálása.

II. Második grádusbeli büntetés. Térdepeltetni az iskola közepén praelactio vagy lelki tanítás alatt, vagy az ambituson midőn vagy az egész tanuló ifjúság vagy egyik s más classis

megyen ki az iskolából. Elrekesztés egy néhány óráig, az ételnek elhúzása, vagy bizonyos penzum megtanulása.

III. A harmadik grádusbéli büntetés. Hosszabb ideig való elzárás vagy börtöl vagy börtöl nélkül. Vagy vesszővel vagy korbáccsal vagy páltzával való ütések. Végre a tanulásra való segedelem elvesztése.

IV. Negyedik grádusbéli büntetés ez: a ki harmadik grádusbéli büntetéssel több ízben büntetett s mégis nem jobbold, második vagy ha a hiba tetemes az erkölcsiségből harmadik classissal jegyeztetvén meg, vagy egyszerre vagy a büntetéseket előre borsátván az iskolából kizáratik. Kizárván a polgári hivatalnak által adatik vagy hazájába utasítatik.

Megjegyzés: A székelyudvarhelyi r.katolikus gimnázium első, eddig ismert iskolai törvénye. Valószínűleg a XIX. sz. elején íródott. Lelőhelye Conspectus generales Gymnasii R.Cath. A székelyudvarhelyi r.kat. gimnázium levéltára. Csíkszereda Állami Levéltár 816/59.

